

F 1872

1872

მეშვიდე წიგნი

თფილისი

ბ. წერეთლის ჯ ანს. (დუბელინის) სტამბა

საქართველოს
საბჭოთაო
საგარეო
აღმართმცემო
ეკლესია

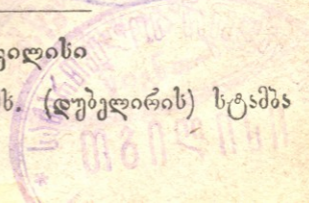

1872

მეშვიდე წიგნი

თფილისი

გ. წერეთლის ღ ამს. (დუბელირის) სტამბა

Գրքակազմի ցուցակի Գրքակազմի Մարտի 1872 թ.

15

მეშვიდე წიგნის შინაარსი:

- ზოემიდან «რამდენად ვარდი» მ. ფაზელისა.
 სუწათებიჩგენი ცხოვრებიდან რაფ. ერისთვისა.
 მგზავრის შენიშვნები ალეველისა.
 სცენები საჯატიმრეში აკ. წერეთლისა.
 ს: ხალხს ლექსი
 საქართველს ისტორიის სუ-
 რათები (მეოთხე საუკუნე) გ. გორისელისა.
 ფილოლოგიური განხილვა გ. გორისელისა.
 ქართული ენისა
 ზვირთები მოდუდუნებენ (რე-
 მანსი) ნ. ბარათაშვილისა.
 არსენა მ. პეტრიძისა.
 ინლანდიისადმი (ლექსი ტ. მუ-
 რისა, რუსულიდან გადმოღებული) ი. ჭავჭავაძისაგან.
 (ამ ლექსის მეორე სტრიქონ-
 ში შეცდომით დაბეჭდილს
 «ძარღვებში»; უნდა იყოს: «ძარღვში»)
- (ისილქე მეორე გვერდზედ)

ჩვენის საზოგადოების ქრონიკა გ. წერეთლისა.
ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები

დამატება

ქართული პოეზიის ნიმუში
და იმათი განხილვა. ნიმუში
პირველი «ი ა ნ ი ჩ ა რ ი» ილ.
ჭაუჭაძისა

ნ. დიმიტრიძისა.

პეტიციამ «წაშიდ ვაწდიძე»

დამეხსენ მუზავ, გეყოფა თრევა
ამდენი ჩემი სრულს შენს ნებაზე,
ვეჭვ სიბრიყვე რამ შამოგერევა
და მაშინ სწორედ გაგაგდებ კარზე.
გაჭფრინდა ის ღრო, როცა შენ და მე
წამს მრთელ ცასქვეშეთს მიმოვიარდით,
სულ ერთათ გვიჩნდა დღე გინდა ღამე,
სიჩქარით ზეცის ელვასა ვგვანდით.
ჯერ უღარდელნი დავსვირნობდით,
ჩვენ ხალხსა ვრაცხდით რალაც წმინდებად,
რასაცა ვგრძნობდით, ყველას ვამცნობდით
იმავე საათში დაუყოვნებლად.
ქვეყანა გვიჩნდა მაშინ სამოთხედ,
კაცები მისად ანგელოზებად,

ქალები გეწამდა ღმერთად მეოთხედ,
 არ ეხლანდულა ჩვენ მეგობრებად.
 ეხლა სულ სხვაა: მე დავიღალე,
 ხალხსაც უყურებ მეორე მხრიდამ;
 მომშორდი ძმობილს, წა, გამეცალე,
 მთლად დაიკარგე ჩემის ქვეყნიდამ.
 ვგონებ დროც არის, არა, მკითხველო,
 აწ განუტეოთ ჩვენი მამაცი?
 თორემ მოგაწყენ: ვიცი, ქართველო,
 წიგნის კითხვაში შენ ხარ ზარმაცი;
 თუ გავაგრძელებ იტყვი: «რას გიჟობს,
 სჩანს საწყალს საქმე არ ქონებია!»
 ჩვენს გაბრიყვებას ამითი ჰფიქრობს,
 გვიწერს რაც სიზმრათ მოსჩვენებია?
 მადლობას გწირავ, ამ წერტილამდის
 ერთ ორ ხელ მაინც თუ არ გამლანძღე;
 მოთმენა გქონდა სადილობამდის,
 სანამ ლობიოთ კუჭი გააძღე.
 შემდეგ კი მჯერა არ მაგინებდი:
 გაძლომა ტახტზე გაგაგორებდა,
 ხრუტუნით ტკბილად დაიძინებდი,

ჩემ შაირს რაღა მომაგონებდა.
 იძინე, გირჩევ, იძინე ბევრი:
 სიფხიზლით წელი გაგიწვლილდება;
 თუნდა არ იყო კვლავაც ბებერი
 დარბაისელ კაცს სისქე უხდება.
 მენდე მარშლათაც ამოგირჩევენ,
 რა გაგერევა ჭალარა თმებში;
 ამაზე უკეთ ვერ განარჩევენ
 ვერც ერთ ღირსებას ჩვენს მხარეებში:
 პირველად გინდა დიდი მუცელი,
 თმა თეთრი, ძველი გვარიშვილობა;
 ამ ღირსებებით აუცდენელი
 შენც იცი, ძმაო, არის მარშლობა!
 ესები არ გაქვს? დადექ, რას სტირი
 შენ გრჩება სტატსკი სოვეტნიკობა;
 სხვებრ ბრძანდებოდე . . . . . — —
 მაინც გაგიტანს ღერენალობა.
 ასრეა ყველგან, ...
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .

ჩვენც ამ ბედის ვართ, ვზღვეთ — — — — —
 ორდენებთ ცქერა თვალს იამება,
 სხვას აღარას ვგრძნობთ ამათზედ მეტსა,
 ვითომ ან კი რა მოგვეთხოვება?
 ვექოფილებით, გვაყვარს მტერები,
 ერთი ერთმანეთს ორმოცა უთხრით,
 თუ ჩაგვაცვივდა ხელში მოძმები
 შეუბრალებლად ტყავებსაც დავხდით.
 ვინც გვეტყვის ჩვენი ყოფა ქცეობა
 ადამიანის ღირსებასა სერის,
 ექმნება სულელს მისიც მხნეობა,
 დაბლა მიწამდის თავს არ დაგვიხრის,
 მას დავანახვებთ, რომ თავხედობას
 ჩვენ ახალგაზღვებს არ დავანებებთ;
 აქ გამოვაჩინთ მტკაცე ერთობას,
 ერთბაშ ყველანი ვზღვევით, ვაგინებთ,
 . . . . .
 არაფრით ვზოგავთ ოღონდ რამ ვაწვოთ,
 მრავალს ვიგონებთ მათზე ტყუილებს,
 გვსურს რა . . . . მალე გავგზავნოთ.
 მართლა . . . . დაიმსახურებს,

ვინც ფიქრობს ჩვენსა გამოღვიძებას;
 ის სხვაგან ჰფრინავს, აქ არ გვიყურებს,
 შორს წაუღია თავის ოცნებას...

ყოველი არსი, ხანს გადასული,
 უნდა წაიქცეს და დაღბეს იგი,
 არვის უნახავს მობრუნებული.
 ამ ნაირია ბუნების რიგი.

ქველნი ლპებიან, ახალნი მოვლენ,
 ყოველ დღე ვხედავთ, რათ უნდა ლექსი;
 მათზე ნაყოფიც კარგნი გამოვლენ,
 ესეც ისევე ბუნების წესი.

მეც თქვენთვის ვმღერი, ახალნო ვაზნო,
 პირველ მუშაკნო დაუძინარნო,
 მწარის მყო დროის წვერნო ლამაზნო,
 შთამომავლობის მოსაგონარნო!

დღეს თითონ თუმცა ვერ ისარგებლებთ
 თქვენის ღვაწლისა ტურფა მოსავლით,
 მით გულმოკლულნი ცდას ნუ დაადებთ:
 ყრუ ტყეში შარა გაჰკაფეთ ძალით.

ვინც გინდა მოკედეს იმის კაფეაში
 მაინც გული ნუ დაგვიღონდება;

ყაჭმაც კი იცის, რომ თავის პარკში
 რა გააკეთებს, მყისვე მოკვდება,
 მაგრამ მას შიში ვერ დააყენებს,
 მუშაობს, გვაძლევს დიდ შემწეობას;
 ნახეთ მაგალითს რა კარგს გვიჩვენებს,
 მო, ჩვენც წავბაძოთ მისა მხნეობას.
 ამ აზრით ჩემი გამოუცდელი
 კალმის ნასასჯულს თქვენ წარმოგიდგენ;
 მისის შეწევნით სულაც არ ველი,
 რომ დაუვიწყარ ძეგლსა აღვიდგენ;
 არც მინდა გავხდე მე დიდ პოეტად
 საღალღებლად მრთელის ხალხისა,
 ან ვმსახურებდე ნათლისა სვეტად
 დამქნარის ენის სამშობლოსა.
 მწადიან მხოლოდ თქვენს მუშაობას
 შევევერთო სუსტი, თუ რამ მაქვს, ძალი,
 აგებ მომავალ შთამომავლობას
 დახვდეს ჩემმიერც ნატკეპნი კვალი,
 რომ პირუტყვებრივ მუცლის ძღებაში
 არ გაჰქრეს ფუჭად მრთელი ცხოვრება,
 და ჩვენის ერის საყდრის გებაში

ჩემგანც სჩნდეს ერთი ქვის ჩაშენება.

ესეცა მჯერა: წაუკითხავად
 თქვენ ამ რვეულსა არ გადაადგებთ;
 შემდეგ ან მისცემთ დასაბეჭდავად,
 ან გაჩაღებულს ცეცხლში ჩააგდებთ;
 ან და კრიტიკას დაუწერთ გრძელსა,
 ყოველ შეცდომას კარგათ განარჩევთ,
 გულით აცინებთ მის წამკითხველსა,
 ამით ქართველებს კითხვას შეაჩვენებთ.
 აი რა რიგად ნატვრა სრულდება,
 რომელიც ფიქრში გამოვიხატე:
 სხვად თუ არაფრად არ გამოდგება,
 ბუხარში ცეცხლი ხომ მოუმატე.
 მაშ გავაგრძელებ ჩემსა სასჯულსა
 ნაცნობ რაშიდსა მოუბრუნდები;
 ვიტვირთებ საქმეს ერთხელაც ძნელსა,
 ცდას სიკვდილამდის არ დავეხსნები...

მ. ფაშქელი.

სურათები

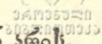
ჩვენი ხალხის

ცხოვრებიდან

I

ათასში ზის სერგო მესხიერავი, ჩათუქრე-
ბული სწერს და დროთი-დროდმდე გაიღიბებს
ხალძე. მარტოკა არის, ამის მოქმედების მა-
ყურებელნი არიან მხალად სხვა და სხვა წიგ-
ნები, რომელნიც შკაფებში და სტოლზედ აწ-
ყვიან და ერთი ყურებ დაგრძელებული ჭრელი
ძაღლი, რომელიც წევს, შორი-ახლას, და
ცხვირი წინა ფეხების ტოტებში ჩაუყვია. — ამ
დროს შემოვა მსეჭაბუკ სიწბილადე.

სერგო (რომ დაინახავს მსეჭაბუკს) აჱ! ბიძია
მსეჭაბუკს ვასლავარ!... (წამოდგება ფეხზედ, მიე-
გებება, ხელს გამოართმევს და მიიპატიჟებს და-

საჯდომათ) მოხმანდით, დახმანდით. — ჩისგან არის, რომ ქალაქში ჩამოსვლა გავიბედნიათ, ამ სიტყვაში?...

მსუქაბუკ (შეეხვევა სერგოს). მოდი ჯერ, აქ ნათესაურათ გადაგკონცო.... (ჰკონცინს) ჩისთვის ჩამოველ და . . . ღმერთი რომ გაუწყრეს ჩვენს ფაფა ყლაპია (მეტი სახელი) დეფიშვილს!... უსაქმეთ, ეხლა, კაცი ქალაქს ჩამოეთრევა?!... ამიტებსა დავა და მათრეგს, ის უღმრთო!... «ქვემო ხოდაბუნები ჩემი არის!» ერთი მახედე იმის ნამუსს?!.. მერე კიდენ რა დროსა და... როცა «სიბრძნე სიტყვის» გალექსვას ვაპირებდი!... შენ რაღასა სწყრდი?..

სერგო (იცინის)

ჯერ დახმანდით, ბიძიავ... აჰ, რა შიამა თქვენი ნასვას!..

მსუქაბუკ

აგი ვზივარ, ვაჟო... რას იტინი?..

სერგო

არათუარს . . . ისე გამეცინა.

მსუქაბუკ

არა, მაინც?.. მე ნუ მოგიკდებო, რაზედ გაბეცინა?

სერგო

სწორე გნებავთ, მოგასსენოთ?

მსეჭაბუკ

დახ.

სერგო

იმაზედ ვიცინოდო, თვენ რომ ბქძანეთ, «სიბჭძნე სიტყუე» უნდა გავლექსოგო!..

მსეჭაბუკ (წყენით)

აი, ესლანდელი პროფესორები ეგჭეთები ხართ, აი!.. ეგ რაღა სასაცილოა? რა ტუდი საგანია?.. თქვენ ერთი რაი აჩა-ბაჩა გისწავლიათ და გგონიათ, რომ, ჩვენისთანა სწავლეულები ამ ქვეყანაზედ აღარავინ დიარება...

ჯერ ერთი ესა, რომ, თქვენი დაწერილი რომ წაიკითხოს გაცმა, ვერც კი გაიგებს, რა გინდოდათ გეთქოთ... რა ვიცი, მე თქვენს ნაწერში კი ქართულს ვერ ვხედავდა!.. შასედავ, ასეთი სიტყვები შეგხედება რომ, არახულს რომ კკითხულობდე, უფრო გავიგებდი, მანამ თქვენს ნაწერს... რაღაც წაღმა უკუღმა გამოდის ხელმე... სიტყვები კი ღმერთმა შეინახოს!..

ტ რ ტ ე ბ ი რ, გ რ მ უ ნ ა რ, რ ო გ ი ც ი ა ლ უ.

ჩი, ნატონალური, ინსურგენტები
ცივილიზაცია, უმცლესობა, იტალი-
გაცია... მთენი «აცია» ვიწსაც არ ეთქმის!...
(ჩაიციინებს, ვითომც კვიანური და მოსწრებუ-
ლი ხუმრობა სთქვა.)...

სერგო

გათავკეთ?

მეკვბუკ

არა ჯერა....

სერგო

მაშ მოითმინეთ, ჯერ მაგაზედ გიპასუხსოთ... ჩვენი
ენა თუძცა მდიდაჩია, მაგრამ თორმეტს საუკუნეს
შემდეგ ისე ჩამოჩჩა სსვა ენებს, ნამეტნავათ განა-
თლებულის ხალხის ენებს, რომ თუ იმათგან არ მი-
ვიღეთ ზოგი ერთი სიტყვები, სასულწოდება ნივთ-
თა, მოქმედებათა, იაწაღთა და სსვათა ამ გვარათა, —
ჩვენ ვერ გამოვსატავთ სრულს ჩვენს აზრს, და თუ
იყო ოდესმე დრო, რომდესაც მივიღებდით სსვა და სსვა
სიტყვებს არაბთა და სპარსთა და განათლებულ ბერძენთა-
გან, რა მიხეზია, რომ ეხლა უკუ-შეკვდებით, ვითაგილათ
და არ შევიძინათ ჩვენზედაც და მათზედაც უფრო და-

წინაურების და განათლების ხალხის სიტყვები.
 და მით არ შევამოთ ჩვენი ენა?...

მსუქაბუკ

ეგ ძალიან კარგი, მაგრამ მაგას კუჭი კი აიტანს?

სერგო

როგორ თუ კუჭი?..

მსუქაბუკ

ასე რომ, ეგ იმას ეგვანება, ასალ მორჩენილს
 ჯვითმყოფს, რომ ერთ-ბაშთ მიყვარო ხაბა-სუბა სხვა
 და სხვა საჭმელები... ცოტ-ცოტა უნდა, დრო-დრო-
 თი უნდა...

სერგო

იქნება თქვენს აზრში მართალიც ბრძანდებოდეთ,
 მაგრამ მისე შედარებას აქ ადგილი არა აქვს... ჩვენ,
 ქართველები, ისეთი წინამძებნი ვართ, რომ, თუ იმ
 ხელ-ხელაობას მიუყუებით, თავის დღეში ვეღარ წამო-
 გავწევით დაწინაურებულს ხალხს.....

მსუქაბუკ

კარგი, მაგრამ, რათ გვინდა ეგ სიტყვები? — ჩვენს
 ძველებს უმაგისოთაც უცნობელიათ, უკითხავთ და
 უწერათ...

სერგო

რათ გვინდა და იმისთვის, რისთვისაც ძველათ
ნდობიანთ ჩვენს ძველებს აწაბული, სპარსული და
ბერძნული სატყეები; იმისთვის, რისთვისაც წელან
აგისსენით... რათ გინდათ ეგ ფერხატკები და პოლ-
საპოშკები?.. რატო წვეტიანი წაღები ან გატყვით?!..

მსეჭაბუკ

შე დალოცვილო!...ახლა, ნუ დაიშლი, ქალამანი-
თაც ან მატარო!....

სერგო (აიღებს ერთს პორ-
ტრეტს სტოლიდგან)

აი, ხომ უხედავთ, ეს სახე არის გადაღებული
ფოტოგრაფიით...მაგრამ თქვენ ან შეგიძლიანთ ან
ერთი იმ წამლებთაგანის სახელი სთქვამთ ქაჩთულათ,
რომელთა თვისებათაც და შემზადებითაც ეს სახე
არის გადაღებული....

მსეჭაბუკ

ეგ რა ჩვენი საქმეა,—ეგ ექიმებმა უნდა იცოდ-
ნენ!..

სერგო (ღიმილი მოსდის;
ჩამოიღებს ტერმომეტრს
კედლიდგან).

აი, ამითი შევითუბთ სითფოს და სიციკეს
ჭაკრისას, შავითუბთ როდის და რადნათ გათფუ-

ბა, ან გატოვდება ქაერი... აბა, მიბრძანეთ, ქართულად, ამის სახელი.

მსუჭაბუკ

რათ მინდა, რათა?!. სიტყვებს და სიტყვებს უმაგი-
სოთ ვი ვერ ვიგონებ?!.. უკვლავ კარგი, მაგრამ, ეს
რადღაა, რადი ქართული ანბანის დაგვიგუტებისათ? — შეჯ-
ხედავ რამ: ს, ქ, რ, ვ, ე, დ, და სხვა ამნაირი ასო-
ები, ისე მოგობლუნძავთ, თითქო შეიღგან მთა დას-
წოლიათ!.. ეგ იმასა ჭკავს, რადი დიდრჩინი გაცემი
ბაღღებში დასყენო და დიდრჩინები ჩამსდრები იყვნენ,
ეგებ მეც ბაღღის-ოღენი გამოვჩნდეთ... აბა ამასეუდ
რადღას იტყვი?...

სურგო

გატია და გუნება... ეგ გამოვნებაზე არის დამო-
ვიდებული.

მსუჭაბუკ

ეს რადღა გამოვნებაა, რადი ქართულს ძველს წიგ-
ნებს უუჩს აღარ უგდებთ და რადღაცემს გვითარ-
გონით?

სურგო

ჩვენი სურვილია, დიდრჩული წიგნები ძველიც დაკ-

სურათები ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან. 15

ბეჭდოთ და ასლებიც გაგაცნოთ, მაგრამ შექმნილ
და თანაგრძნობას ვერ ვხედავთ... სად არის ძველი
წიგნები?..

მსეჭაბუკ

სად არის და — სამარყანდში... წატო ერთი უმაწ-
ვილი კაცი არავინ წახვედით, რომ გაგეგოთ და გე-
ნახათ, რა იქნა იმოდენი ქართული წიგნები, რომ-
ლებიც საქართველოს ალხრების დროს სამარყანდში
წაუღიასთ?.. ახლა სომ დიდებული სელმწიფის ჯარ-
მა აიღო სამარყანდი?

სერგო

იმ სიშორეს რა გვინდა, დალოცვილ?!.. აქაც
რომ ბეჭისა აქვს ჩინებული ძველი წიგნები, ამათ
აღვლობენ შანდუკებში და არ გვიჩვენებ, ამასევე მეტი
წიგნების დატყვევება რომელი იქნება?... მაგრამ, ჩვენ-
ში არც არის სურვილი ვითხოვს, აღარც ხალხი
წერისა და ფუფს სომ ვილა გაიმეტებს, რომ შე-
წიოს ჩვენს ლიტერატურას!.. ცარიელი ყვედრება იცით
და თანა-გრძნობაში ვი უგრძნობელნი ხართ.... თქვენ
რომელს უფრწლსა ან გაზეთს უფრწო ვითხოვლობთ

ასლან? «დროებას», «მნათობს», «ცისკარს», თუ «სა-
სოფლო ჯახეთს?..»

მსეჭაბუკა

მე? .. მე?... მე წელს ანტ ერთი ან დამიბარებია...
სხვაგან ვიყავი... შარშან კი დავაპირე დაბარება, მაგ-
რამ... ფული ჩემს შვილს წაეგო და...

სერგო (თავისთვის, მწუხარებით).

დმერთო ჩემო!.. აი, ჩვენი მკითხველები და მკითხ-
ველები!...

II

აჩი კაცი მოდის ქუჩაში, ერთი შაუდის ჩონით
უურთმაჯგებ გადაგდებული და წითელი საკერდის ქუ-
ლაჯით, წიგნი უჭირავს ხელში, მეორე—გლეხი-
კაცი, მოჩიდებით მოსდევს ქულაჯიანს შორიანლო.

გლეხი (ქულაჯიანს)

..... აღონდ კი იმის ჯგერნი ამომყარე და თუნდ
იმის ნასეკარნი, რაც ამოიგო, შენ მიიწთვი...

ქულაჯიანი

რას ამბობ, კაცო, გიჟი ხომ არა ხარ?... შირობას
კი ნუღარ შეჭმელი... ჯერ ხომ ოცე მანეთის მეტი
არა მოგიცია რა?

გლეხი

არა, მაგრამ იმ ბარათით სულ სუთი თუმანი ჭმარ-
თებს.....

ქულაჯიანი

სუთი თუმანი!... რა არის შენი სუთი თუმანი?...
რა გგონია?... მე ას თუმნიანი საქმეებიც მაქვს აღე-
ბული, მაგრამ კი არ გამკვირვებია.....

გლეხი

ვინ მოგასსენებს?... ჭო და მეც იმიტომაც ვსთქვო
ნასეკარი შენ მიიწთვი მეტქა....

ქულაჯიანი

აწა, შეილა, ნახეკარი ღმერთმა დაძიფაროს!..
 მაგრამ, ორი თუმანი რამ მამე, ის სომ არზის და
 საწერი იყო?... ოჰ, რა არსა დავსწერე-და?!.. ქვას
 გასეთქამს, ქვასა!...

გლეხი (გააწყვეტინებს ლაპარაკს).

შენს გამხენს კი ვენატვალე!.. ემაგრე, აი!.. კბ
 თითები აქროთია მოსაჭედი!..

ქულაჯიანი (მწყრალათ)

დამატალე-და!. არ გამათაგებინებ?.. რას ვამბობდი?..
 ოჰ, იმას ვამბობდი, ორი თუმანი არზის დასაწერი
 იყო მეტი; სუთი მანათი ც სუდში ლაპარაკისთვის
 უნდა მომტე.... ეს არის და ესა, ამასედ მეტი არ
 მინდა.... მე საწყალს გაცს მეტს არ ვართმევ სოლ-
 მე..... სუთ თუმანს ამოგიგებ, იმის საჩუკებელი სხვა
 იქნება; შტრაფებსაც შევაგლეჯამ....

გლეხი

ღმერთმა კი გადღეგრძელოს!.. (თავისთვის ჩა-
 ფიქრებული) ე როგორ არი?.. ორი თუმანი მივე,

სუთი მანათი ც რომ მივცე, სუთი თუმნის ნახეკანს
აჩა იქს?.. (თავს იქექს).

ქულაჯიანი

რას ფიქრობ? მოიტა რაღა ფუდი!.. აგერ სა-
სამართლას მიუახლოვდით და, სომ იცი, მე უფუ-
ლათ არ შავალ სოლმე საღაზაჩაკოთ...

გლეხი

სუთი მა... ნა... თი?!.. (უბიდან ამოიღებს
ძონძებში გახვეულს ფულს და ქულაჯიანს აძ-
ლევს სუთს მანეთს). აი, ბატონო, მიირთვი, მაგ-
რამ ერთი შენებურათ კი დატრიალდი!...

ქულაჯიანი

იმისი მე ვიცი!.. საქმის მსვლელობისთვის რომ
გადავასდევინებ, იქიდგანაც სომ მიზიარებ ცოტას?

გლეხი

შენ სელთ არ იქნება!... ოღონდ კი იმის ჯავრი
ამომყარე-და!... მაგრამ იმას ძალიანი ადუკატი უშოვ-
ნიაო!..

ქულაჯიანი

იმისი დარდი ნუ გაქვს!.. ასე გაუსადო საქმე;
რომ თავკის სოროს ეკებდეს!... მაგრამ ზღვენი კი
არ დაივიწყო: შენ სომ კაი ღვინოები გაქვს სოლმე?..

გლები

მღონდ კი ჯვარი ამოყარე—და!...

ქულაჯიანი

კარგი, კარგი!... აგერ მიველით, შავიღეთ სუდ-
 ში... დღეის სადილი შენი ხაჭკია, აი!... (გლები
 თავს იქნევს; სუდში შედიან).

III

სასამართლოს კარი ღია არის; მოძრიგებელი მოსამართლე დასასხელებს ერთს საქმეს; წინ წადგებიან: მთხოვნელის მაგიერათ ქულაჯიანი და მოპასუხეს მაგიერათ წვერიანია.

მოსამართლე (წვერიანს).

თქვენის მარწმუნებელისაგან ეპიებენ, ბარათით, სუთ თუძანს, თავის სარგებლით, დანასარჯით საქმის მსკლელობისათვის... რას იტყვიან?

წვერიანი

მთი დოკრენსუ ფანიალ 50 რუბლემუ; პოსლე ადალ ემუ 5 მანეთ, პოსლე იშჩო ნა დვა ბაჩან, დვა სვინია 10 მანეთ, ადინ ბიკამ ტახუნ 20 რუბლემუ; იშჩო 15 მანათ მიასო ფაბრალუ — ნედელუ ადალ..... ფაჩემ პროცენტ, ფაჩემ რაზნი — რაზნოს-ტი?...

მოსამართლე

სრულებით ვერა გავიგე რა... ქართულათა სთქვით და თარჯიმანი გადამიტარებინს.

წვერინი

ბატონო, მე რუსული კარგათ ვიცი და კანონის მუხლებით დაგიმტკიცებთ სიმატლეს ჩემის მარწმუნებულისას.

მოსამატლეს (მკაცრათ).

აღასრულეთ, წასაც გეუბნებით, თორემ იძულებული ვიქნები სიტყვის ნება მოგიხსნათ და დაუსწრებელი განჩინება შეგადგინო.

წვერიანი (მოარჩილათ, თუმცა
 კი წყენით.

ბატონო, ჩემმა მარწმუნებულმა, მართალია, ისეხსნა 50 მანეთი, მაგრამ სუთი მანათი ერთსელ მისცა, მეწმე ათ მანეთში ორი ჭედელა და ორი ბურვაკი მისცა, მასუკან 20 მანათიანი, ნასიჩიღვან გამოჩეული, ბულა მიცა და 15 მანათი ფულიც სოცტო აკრეფის გვირაში მისცა..... აბა, უფალო მსაჯულო, ან თაზნი რაღა ეჩგება, ან საჩგებელი, ან სსვა რამე?...

თარჯიშალი (თავისთვის)

რაებსა რომამს ეს რჯან დაქტეული?! . (წვერიანს)

რა დროს ბუღაა? რა დროს ჭედიაა?... რის ბურ-
ვაკი, რის ფლაკი, რის ბოზბაში?... ხორცის აკრეფა
რად აჩის!.. საქმე ბრძანეთ, საქმე!..

წვერიანი (თარჯიმალს)

საქმე არ აჩის, აბა რა აჩის?... მოსამართლემ რუ-
სული ლაშარაკი აღმიკრძალა, თქვენ—ქართულს ნუ
იტყვილ..... აბა, რა ენაზედ ვილაშარაკო?

მოსამართლე (თარჯიმალს)

რას ამბობს მოპასუხე?

თანჯიმალი

რადღაც პირუტყვებზედ ლაშარაკობს, ვერ არ დაუ-
სრულებია....

მოსამართლე

გამოუცხადეთ ვეჭილს მოპასუხისას, რომ მე ნებას
არ ვაძლევ, რომ საქმეში გარეშე ლაშარაკი შემოი-
ტანოს... (ქულაჯიანს) თქვენ რადას იტყვიოთ?..

ქულაჯიანი.

ძოი კლიენტუ, პრემიუ, ნა ოსნოვანი 2500
სტატიუ 10 ტომუ, ვაზმიტი ი ატდაიტ 50 რუბლუ
კაპიტალუ, პრეტენტუ, შტრაფუ; იშიო ძოი კლიენტუ
სარჩი-ძარჩი, ლოშად ნანიალ. .. რაზნი დავიდაჩაბა!....

მოსამართლე

კმარა!... ანც თქვენა ბრძანებულსაწთ გაკარჯიშუ-
 ბული რუსულში და მაგ ნაირი მუსლი კანონისა, მე-
 ათე ტომში, სულ ან იზოება!...

ქულაჯიანი (ჩაიხედავს ბარათში,
 რ.ომელიც ხელში უჭი-
 რავს და იტყვის).

გაი, შენ ჩემო თავო!... აქ რა დანიშნული მქონ-
 და, ის 2050 სტატია ყოფილა და მე რა წამოგ-
 რაშე?!....

(მოსამართლე განჩინებით მიანიჭებს მთხოვ-
 ნელს: თავნსა, სარგებელს და საქმის მსვლე-
 ლობისთვის).

ქულაჯიანი (გლევს).

მომილოცავს!... მოგიკე!.... აკი გითსარ!... მა-
 გრამ დიდი ჭირის ოფელი და ჯაფა გი გამოვიარე!..
 წავიდეთ ახლა და ჩავსხდეთ!... (მიდიან).

ოწნი თავადნი ნადირობენ, ერთი მათგანი, ფაქ-
ნაოზ ცრუაძე, აუჩქარებლავ, გაგძელებით და პტულათ
მოლაპარაკე; ისეთი გძელი და განიერი უღვაშების
შქონებელია, რომ თითო უღვაშიდგან თითო ბაწარი
დაიგრისება; უღვაშის სიუვაწული ისე ვრცლათ და
ღრმად სუფევს ფაქნაოზში, რომ, რადგან უღვაში
მისი სურვილისამებრ ვერ გაჭნრდია, წვერიდგანაც გი
შეუმატებია. მერე თავადი—გრიგოლ გაბერილაძე—
ძრელ მსხვილი კაცია. თმა და უღვაშები ინით შე-
უღებავს წითლათ; ეს უფრო ჩქარი მოლაპარაკეა.
ამათ თან ახლავან რამოდენიმე ცენოსანნი აზნაურ-
ნი და შვიდი თუ რვა—ქვეითი მქაღლე.

ფაქნაოზ ცრუაძე (გრიგოლ გა-
ბერილაძეს

... ეს გონიერი კარგი რომ მოგიგონეს
ამ რუსებმა... ბატონო, გურდელეს რომ წამოაყენე-
ბენ, საშველს გი აღარ მისცემენ... ერთი ასეთი
საშინელი ყეფა და წვაწვა იციან, რომ სინაურ-
ლით გული დაგიწეებს რცლა უცნაურათ ძეგრას და
სტომას...

გრიგოლ გაბერილასე

ანტანა ჩვენებურს მეძებრებს უჭირს!... შენ ნუ
 მომიკვდები, მე რომ საღისა მეკანდა, გაგაოცებდა...
 ერთსულ გამოვიგდეთ გურდელი, დიდ ხანს ატრია-
 ლეს ძაღლებმა, მაგრამ არ იქნა მწეკრებმა ვერ იგ-
 დეს, ის ოხერი, ხელში.... მაშინ ჩემი მეტყნალა
 მწეკარი ისევ ცოცხალი მეკანდა.... ვნახოთ, ის გურ-
 დელი, სადღაც დაიკარგა: ცამ ჩაულაზა, დედამიწამ
 ჩაულაზა, — გელარა გავიგეთ-რა... ყველა ძაღლები დაი-
 ქნტნენ, გაჩუძნენ, თავი დაანებეს ძებნას, მაგრამ,
 საღისა გი, — შენც არ მოუკვდე ჩემს თავს — არ მო-
 სტილებია.... მიჭყვა, ბატონო, კვალს, იარა, ირბინა,
 ირბინა და ბოლოს მიგვიყვანა ერთს წყალზედ.... აქ,
 წყლის ნაპირას, ერთი დატრიალდა, დაიწკაწკავა
 და გადასტა მდინარეში.... ჩვენ ვიფიქრეთ, თუ დას-
 ცხალ... თურმე, ნუ ბრბანებთ, გურდელი გაღმა
 გასულიყო და ჩვენ რა ვიცოდით.... გავიდა თუ არა
 საღისაც, ერთი, თავისებურათ, ჩამოუარა ქაჯვებში
 და პატარა ხანს უკან შავსედოთ, რომ გაიგდო გურ-
 დელი; ჩვენც იქედგან დაუკვივლეთ, ვიფიქრეთ ცხე-

ნები, გაველით გაღმა და ისე მრავალი თავი ხადირი
მოგაკვლევინოსთ, როგორც მალე ჩვენ ის ავწიეთ!...

ფანანაოზ ცრუაძე

მჯერა, მჯერა..... მე მო... გა... სსე... ნო, უკე-
თესი... მე, სომ იტი, ტუეილს არ ვიტყვი?

გრიგოლ განბერილაძე

რა ბრძანებაა!... ტუეილს როგორ იკადრებ!...

ფანანაოზ ცრუაძე.

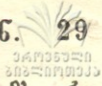
ერთხელ ვნადირაბთ და ჩვენც, როგორც თქვენა
ბრძანეთ, კურდღელი დაგვეკარგა.... ერთი მეძებარნი
მეკანდა, ქორისა ერქო.... შინ გასდილი იყო... ჩვენ
დალაღულები ვიყავით და ერთი გლეხისას შევბრუნ-
დით დასასვენებლათ... იქ დავჩნით კარგა ხანს . მე-
რე ისევე წავედით სანადირათ და ქორისა ვი აღარ-
სად ხინდა... ვიფიქრე, შინ თუ გაიშარა მეთქი...
მაგრამ... მე რომ იმისი ხალხისი და ამბავი ვიცოდი—
აღარც განარგა დამიჯდა ჭკუაში..... ვიარეთ, ვიარეთ
და შავსედეთ, რომ ქორისა დამდგარა ერთი მუხის
ძირას და წაღასაც უყუფს.... ვსთქვით ყველამ ერთად

სმათ, ვინც იქ კიყავით, რომ სოხობს თუ უყუფნობ...? მაგრამ, რა ბრძანებას!... უტრიალეთ იმ მუხას, მაგრამ იქ კერც სოხობი ვნასეთ და კერც ჩხიკვი!.. ჯავშტერდით!... ვსთქვი, ნეტა რას უყუფნობთ?... გერა გავიგერა... ბოლფს... იქ, საჩინო ბუფლია მასლდა... მივიდა, აათვალიერა, ჩათვალიერა ის მუხა, შასკდა, რომ ის ხე მწყემსებისაგან შუაში გამწვარნი იყო და უშველებელი ფუფურა კი ქქონდა... შახებდა შიგნით და — თურმე ნუ იტყვით — ჩვენ რომ გურდელი გავკვებარა, შესულა იმ ფუფურაში და უკანა ფუფებიდა უჩანდა!... ავდექით და შეუბოლეთ.. შემობოლეთო!... ისკუბა ზეიდან იმ გურდელაშა, და ძირს ტყაზანი კი გაადინა!... ეცა ჯავარა და — რაღა კითხი გინდა — იქვე დაჯიჯგნა... თქვენი ცოლი და შვილი ნუ დამეხსოვება, რომ ეს უტყუარია!.. ბატონო, სწორად დარწმუნებში სწერია...

გრიგოლ გაბერილაძე (თავისთვის).

შენი თავის გასეთქამ, რაც ეტ მარტალი იყოს!.. თავის ცოლშვილი დაიფიცოს!... გიყვია, ეს სუდელი!... (ფარნაეზ ცრუაძეს) მჯერა, მჯერა, შენ

ნუ მომიკვდები!... რას ფიცულობ?... ბევრი მომხდარა მაგისტანსა შემთხვევა... კარგი მომაგონეთ და ლაზარაკმაც მოიტანს... აი, მე მოგასხსენებთ გასაოცარს ამბავს... (ამ სიტყვასთან გაიფიქრა გაბერილაძემ: «თუ ტყუილზეა საქმე, ენახოთ ვინ ვის აჯობებსო!... მაგრამ მოთხრობა აღარ დასცალდა, ისე, უცებ, ერთმა ძაღლმა შეიწკავწკავა...»)

ფანჯარაზე ცრუაძე

ნას!... თაჭი!... შენ მაცხობე, შავო ძაღლო!... კაი მაგას!... ეგარი ჭო!... (მეორე ძაღლმაც შეიყეფა).

ფანჯარაზე ცრუაძე (თავის აზნაურს)

ხასუ!... რომელმა ძაღლმა მაცხობს? რომელმა ჩ... ჯო!?...

ხასუ

ხაღიამ, ხატობო!..

ფანჯარაზე ცრუაძე

შენ მაცხობე, ხაღიამ!... შენ დამზილწე, შენი სულისა!... ხას!... თაჭი!... ეგ არი, ჭო!... (ვითომ კურდღელს) ადე, ციცავ!...

(ამ დროს წამოხტა ერთი კურდღელი, შაიქნა ძაღლების საშინელათ ყეფა, წკავწკავა და მოწაღირეების ყვირილი და კიჟინი... ცხენებმაც

კი ხტომა და ფუნდრუკი დაიწყეს, ასე რომ
თავს ველარ უჭერდნენ. კურდღელი, გაიქცა და
სულ ყველა იმას გამოეკიდა....)

V

თუფლისში, გალაკინის პრესპექტოვად, გიმნაზიის წინა, გალაკინის გვერდზედ, ტრეტრუაჩზედ, სკამებზედ, სსედან სსკა და სსკა პირნი: ზოგი სამსასურ-ჩიდეგან დათხრენილი ჩინოვნიკია, ზოგი ადვოკატი, ზოგი უსაქმე — საქმიანი, ზოგი... ვინ იცის რანაირნი პირნი არა სსედან აქა და არ აივლიან არ ჩაივლიან სსკა და სსკა ქვეყნის, სსკა და სსკა სჯულის, სსკა და სსკა სნისანი და ორივე სქესისანი.

შირველი გამვლელთაგანი (აჩქარებული მიდის, დაინახავს ერთს მცნობს სკამეიკაზედ მჯდომარეთაგანში, შედგება და მიუბრუნდება)

ოჰ, რა მიამა, რომ აქა გნასე!.. (ხელს ჩამოართმევს). გაბრძოლს ჭირიმე, ჩემი ნატო სომ არ გინასამს?

გაბრძო.

ვინ ნატო?

შირველი გამვლელთაგანი

ჩემი ქალი.

გაბრა

აჩა, აჩ მინასავს... ძალაზიებში იქნება, ან ბოტაა
 ნიჩესვი ბაღში, ან... (გამვლელი ამას ყურს
 აღარ უგდებს და გასწევს).

მეორე გამვლელი (ესეც აჩ-
 ქარებულის მოდის და ერთს
 ფაიტონით მიმავალ ნაც-
 ნობს დაინახამს და უყვირის):

იასონ, იასონ!.. მოიტა!.. სტოი, სტოი!..

იასონ (ფაეტონს შეაყენებს)

აჰ, სოლომონ, შენა?.. რა გინდოდა?..

მეორე გამვლელი.

მოიტა... (მივა იასონთან) ჩემი ცოლი სომ აჩ
 გინასავს?..

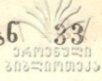
იასონ.

აჩა... ვაკსალში იქნება, ან ლეტნი ტეატრში, ან
 ... მეც ჩემ ცოლს ვეძებ... აქეთ წამოვიდა სასიერ-
 ნოთ... სომ აჩ შეჭსკედრისაჩ?... ..

პატარა ბიჭი

სპიჩვი, ლიმონი!... (მეორე გამვლელს) სპიჩვი,
 ბაჩინ!..

სურათები ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან

(სმოქძე) მეორე გამკლელი (პატარა ბიჭს)

დაიკარგე იქით!.. (იასონს) აჲ, აჲ მინახავს...

შატარა ბიჭი (იასონს)

სპინკი, კნაზ, ლიმონი...

იასონ (მეორე გამკლელს).

ნეტა ხაით წაჰვიდოდა? ..ეხლანდელი ქალებისთანა უხეიროთ ტანტალი მეძებარსაც აჲ შეუძლიან... დაკარგული ბატებივით დაეხეტებიან.

შატარა ბიჭი (იასონს)

სპინკი, კნაზ, ლიმონი ...

იასონ (წყრომით პატარა ბიჭს)

გი . უა...! აჲ დაგვესხები?...

შატარა ბიჭი (იასონს).

კენისა, კნაზის შხემ!..

იასონ

ხა...თა...ბა...ლასა?!...

შატარა ბიჭი (იასონს).

იაფათ მოგართმევთ...

იასონ

დაიკარგე, შე... (აქ ერთს შეუყურებებს).

ზატანა ბიჭი (იასონს).

შაშა ჩემს გაუძაწვოს!... ჭო! მეც ეც მინდოდა!...
 ახა, წამოხმანდით მიწოვოი სუდში!...

იასონ (ფაეტონიდან გად-
 მოსვლას აპირებს, პატარა ბიჭს) ახა, მომიტა-
 დე!... მე შენ გაჩვენებ მიწოვოი სუდს!...

ზატანა ბიჭი (მირბის და
 იძახის)

კნაზ!.. ლიმონი იყიდეთ და ალაწ გინივლებ!...

მეორე გამკლელი (იასონს)

შენც მოგიტლას, რამ მავას აჭოლხისაწ!.. მეც
 ჩამისვი, წავიდეთ, დროს ნუღაწა ვკარგავთ! (ჩაუჯ-
 დება ფაეტონში და გასწევენ)

ზატანა ბიჭი (იასონს).

კნაზ, ჰრაშჩაი!.. (მიღის) სპიჩკი, ლი... მო... რ...
 რ...ნი! ..

მეორე გამკლელი, (ხნიერი,
 სათვალეებიანი, მოღის წყნარათ
 ჩაფიქრებული; დიდი ჯოხი უჭი-
 რავს ხელში.)

ჭეი, ჭეი!.. (ახველებს) ახლა გი დავისვენებ.

გაბრო (მესამე გამვლელს)

აქეთ მობრძანდით, არტემ ივანის!... თქვენც
თქვენს თვალის ჩინს სომ არ ექებთ?...

მესამე გამვლელი (გაბროს)

ჩემი თვალის ჩინი ვინ არი? (ახველებს) ჩემი
თვალის ჩინი—ჩემი სათვალეებია!...

გაბრო

ვიცი, მაგრამ, მე ვალენტინა არაქელოვანსედ მო-
გასსენებდით, თქვენს მშვენიერს მეუღლეზე!...

მესამე გამვლელი..

მესმის, მესმის... მაგრამ სნიერმა კაცმა ჯეკელი
ვინმე არ უნდა შეიწოთ... ჭეი, ჭეი... (ახველებს)
მასლას!...

გაბრო.

მობრძანდი, აქ დაბრძანდი! (მესამე გამვლელი
გაბროსთან დაჯდება მეოთხე და მეხუთე გამ-
ვლელები მიდიან ჩქარა).

მეოთხე გამვლელი (მეხუთეს)

.....«სემეისტოვ» მეჭირა ხელში და არ იქნა, ის
ოხერი ვერ გადავშალე... ხელში ვერ შაკედი!

მესუთე გამგლელი (მეოთხეს).

მე «ტროინიკი» უხვენე... რა ნაირათ მომდიო-
და და!... (გაივლიან).

(მოხატა) მეექვსე გამგლელი (მეშვიდეს).

... პრედვარიტელნი ისხლენენასა ვსოსოვ.

მეშვიდე გამგლელი (მეექვსეს).

ძალიან უარსა გტკეცამს!...

მეექვსე გამგლელი (მეშვიდეს).

რათაა?... По какому праву?...

მეშვიდე გამგლელი (მეექვსეს).

На основании п. 138 ст. Уст. гражд. суд...
დაპტიცეული არ არის, ნაცნობი არ არის... (გაი-
ვლიან).

მერვე გამგლელი (მეცხრეს).

... Взоръ!... «ახელადას» გადვიტან!...

მეცხრე გამგლელი (მერვეს).

მერე, რა იქნება?...

მერვე გამგლელი (მეცხრეს).

რა იქნება და ის იქნება, რომ... ახა წაიკითხე

Кассационное рѣшеніе 1869 года, № 50.... (გაი-
ვლიან).

(მამა-ბაბა) ჭრელკაბა (ლოურჯკაბას)

..... შენც არ მომიკვდე!... იმისი გაჭკვრებული
რვა ახორკვას უსამ!..... შლეიფს-სამს ადღს!...

(მამა-ბაბა) ლურჯკაბა (ქრელ-კაბას, ლი-
მილით)

დიას უცხო და პატროსანი, მაგრამ სასეირონო კა-
ბას შლეიფი რათ უნდა?... ახორკვები კი რამდენიც
გინდა-უქენ... რუშები, ბანტები.... უკანაც კარგა ზეით
აწეული ხვობს, ასე რამ.... (აქ ყურში, რალაცას
უჩურჩულებს).

ჭრელკაბა (ლოურჯკაბას)

სწორეთ უცხო იქნება!... (იციინან და გაიე-
ლიან).

წითელკაბა (თეთრკაბას).

... თვალმც დაუღვება!.. ადრე მომწონდა, თე-
რემ ესლა სულაც აღარათ მეპიტნაგება!... თავი მო-
მამაგა!.. მომწეინდა!...

თეთრკაბა (წითელ-კაბას)

ასე დაუკვებსნია, მე დავანებე თავიო.... ზიწი უყარ-
დაო!...

წითელკაბა (თეთრ-კაბას).

მეხა კი დაკაყარე იმ სათვალეებში!... უი შენ,
თიასააქრა!... კაცს მაინცა ჭკვანდეს!... (გაივლიან).

ზალტოიანი (ჩერკესკიანი)

..... Ну, братецъ... такъ мы кутнули, какъ ни-
когда....

ჩერკესკიანი (პალტოიანს)

ქალებიც იქ იუვნენ?

ზალტოიანი (ჩერკესკიანს).

Еще-ны!... განა უიძათოთ შეიძლებოდა?!... (გა-
ივლიან)

წაფ. კრისტაფი.

მგზავლის შენიშვნები.

ოკტობრის მიწურულებში ერთს სასიამო-
ვნო საღამოს, როდესაც ცხოველყოფელი
მზე ჩვენს თბილისს ესაღებმოდა, ვერის გზაზედ
მიგრიალებდა ომნიბუსი, მიგრალებდა და მას-
ში შემბმულ ნაპირის ცხენებს მოეგრიხათ გვე-
რღზედ კისრები, დაებრიალებინათ დიდი ლამა-
ზი თვალები, გაებერათ ცხვირის ნესტოები, მი-
ხლტოდნენ გიჟურად მტვერში და კორიანტელ-
ში და სხვათა შორის მეც მიმაფრენდნენ. ომ-
ნიბუსში მსხდომთა შორის რამდენსამე ხანს
იყო სიჩუმე, და ამ დროს თვითეული ჩვე-
ნგანი ფიქრით ესაღმებოდა ჩვენს დედა-ქალაქს,
ზოგი, რასაკვირველია, ნახვამდინ და ზოგიც

სამუდამოთ. ზოგჯერ კი ჩვენს სიჩუმეს კუჩერი დაარღვევდა ხოლმე გადასტვენით, წრუწუნით და «ნუს» ძახილით და ზოგჯერ ცხენების ლაზათიანი ხტომით ეშხში მოსული ხალისიანათ გადუწკაბუნებდა ხოლმე თავის კნუტს და უფრო აცხოველებდა, ათამამებდა და ალაღებდა მათ თავიანთ საქმეში. ცოტა ხნის შემდეგ თითონ ჩვენც დავარღვიეთ ეს სასიამოვნო სიჩუმე და ფიქრი ჩვეულებრივი კითხვით: საით მიბძანდებით, საიღამ ხართ და სხვ. ამასობაში მიგვაქროლა ჩვენ ომნიბურმა საბურთალოზედ, სადაც ყველამ, როდესაც თავისუფლათ დაიქმინეს წმინდა და მსუბუქი მინდვრის ჰაერით, რაღაც ცვლილება იგრძნეს და უნებურათ ამოვარდათ გულიღამ «ვიშვი»; ერთმა პირიც დაალო და ისე დაიწყო სუნთქვა, რომ ეგებ რა არის ბევრი სუფთა ჰაერი ჩაეყლაპა. აგერ წელიწადზე მეტია რაც მე თბილისის ქუჩებიღამ თავი არ გამიყვია და აქ რომ მივედი მეც დიდი ცვლილება ვიგრძენ სუნთქვაში, და რომ არა მრცხვენოდეს მეც ვიტყოდი იმ კრუმორწმუნე

ქართლის ბებერ დედა-კაცთან, რომელიც დიდ-
 მარხვაში წმინდა ზიარების მიღების შემდეგ
 იტყის ხოლმე: «იჳ, ასე დაესუმბუქდი, რომ
 ასე ზგონია ჰაერში დაფურინაო!»

— მშვიდობით, ჩემო ძვირფასო თბილისო, —
 წამოიძახა ჩვენთან მჯდომმა ერთმა უცხო
 დედა-კაცმა, როდესაც დიღმის ვიწროებს ჩა-
 ვემართენით და თბილისის დასავლეთის მხარე
 იმალებოდა ჩვენის მხედველობიდან: მშვიდო-
 ბით! მე აღარ მექნება ბედნიერება შენის ნახ-
 ვისა, — სთქვა და გადმოუყარ წლოვანობით მიხრ-
 წნილი თვალებილამ ცრემლები. ეს სიტყვები
 ისეთი ბორგით წარმოსთქვა, რომ შეგეხედნათ
 დელფის ხრიზმოსი (აჩაყული) პიჳია წარმოგი-
 დგებოდათ თვალ წინ.

— განა ეგრე ძალიან მიგიტაცათ ამ ველუ-
 რმა ქალაქმა? — ჰკითხა ერთმა უცხო ქვეყნის
 კაცმა, რომელიც ისე გაბლინძულნი იღვა დიდ
 ბეწვიან შინელში გახვეული, რომ თითქო ევრო-
 პის მეცნიერება ამის თავშიადარო აღარ ეტევა, ყე-
 ლილამ ამოსდისო, ჰკითხა მაშინ როდესაც ბებერ-

რმა თეთრი ცხვირ-სახოცით თვალები შეიმშრალა.

ამ კითხვაზე ჩვენი ბებერი ცოტა შეჩერდა და მერე, თითქო ამ თქმით დიდი რამ დააშავაო, დაიწყო თავის მართლება:

— არა გეთაყვა, ვის ეკადრება! — სთქვა და სიბერით დაქმაჭმული ცხვირი უფრო დაიჭმიჭნა: — ნეტავი მე, თუ ამისთანა ჭვარტლიანმა ქალაქმა მიმიტაცა! ვისაც ჩვენი მშვენიერი, ყოვლის ფრით შემკული ევროპული ქალაქები უნახავს, განა ამ ქალაქს ზედ ლა შეხედავს?... არა არგეგონოთ, რომ მე ეს რათმე მიმაჩნდეს? მე აქ მყავს სიძე და ქალი და..... შეაწყვეტინა ყელში მომდგარმა ტირილმა და ჯიბისკენ გაიღო ხელი ცხვირ-სახოცის ამოსაღებათ.

ამ დროს ჩვენ დიღმის ვიწროებში ვიყავით. ბებრის წუწუნის მოქმედებით ჩვენ კიდევ რამდენსამე ხანს ჩუმათ დავსხედით და ომნიბუსის კრიალს და მტკვრის დუღუნს ყურს უგდებდით. ამასთანავე ვფიქრობდით ისეთი რამ გვეთქვა რომ ამ ბებრის წუწუნს მოვრჩენოდით.

ჩუმი მდგომარეობიდან გამოვედით იმითი, რომ გავალვიძეთ კითხვა: ვინ რომელს ხალხს ეკუთვნის? ამ კითხვამ აღმოაჩინა ერთი ინგლისელი მოგზაურათ, რომელიც არავის ყურს არ უგდებდა და თავისთვის მიკუნჭული რაღაზედაც ღრმით იყო ჩაფიქრებული. ერთი სხვა ყმაწვილი კაცი იყო, რომელმაც ჩვენს კითხვას ყური არ ათხოვა და არ გვითხრა რომელ ხალხს ეკუთვნოდა, ის ძალიან დაერდომილი სახით იჯდა. შეხედულობა ჰქონდა იმისთანა, რომ სწორეთ ვერ გაიგებდით, რომელ ხალხს უნდა ჰკუთნებოდა, ... ერთი კაკარტიანი ქართველიც კუჩერს და კონდუქტორს შუა იჯდა. ცალ მხარეზე დოინჯი, ქუთი გვერდზე, თავის და მთელის სხეულის მოძრაობა აჩვენებდა იმის ფიქრებს: პირველად სიამოვნების ღიმილი მოსდიოდა მას, რომ ომნიბუსზე იჯდა და ჩვენგანით მალამდა ამ ღიმილს შტვენით; მერე ჩაჯდა ფაეტონში და ნაცნობ ქუჩაში მაშოს რამდენჯერმე აუარ-ჩაუარა, მაშომ ეს შენიშნა, იმის დანახვით აღტაცებაში მოვი-

დი და თავის მშვენიერი ღიმილით გააბედნიერა.... მაგრამ ამის აღწერა მეტია და ტყუილათ მკითხველს თავს შევაწყენ, რადგან ის ყოველს სალამოს, როცა კი დარია, ჯგუფ-ჯგუფათ შეხედება ამისთანაებს ალექსანდროვის ბაღში...

უკანასკნელად დაჰკოცნეს მზის სხ-ვებმა ჩვენი სამშობლო და მიემართნენ თავის ღამის ბინას განსასვენებლად და თითქო, მათს ჩასვლა ელოდაო, უცებ დაჰქროლა სასიამოვნო ნი-აგმა დიღმის მინდორში და შექმევევინა ჩურჩული ზამთრის მოტანებით ფერმიხდილ ბაღახს. რა დამაფიქრებელი რამა ხარ დიღმის მინდორო! როგორ მოუთმინოს ქართველს გულმა რომ არ შეიქანქოს და ერთიც არ გადაჰქრას შენ თეთრ დუქანში!.... ვინ იცის რამდენი ისტორიული შემთხვევის მოწამე ხარ შენ, ვინ იცის რამდენ-ჯერ შეღებილა წითლათ შენი მწვანე ველები ჩემი წინაპართ წმინდა სისხლით და მეკი არა ვიცირა და არცა რა მეცოდინებარა, რადგან

იმათ ცხოვრებაზე არაფერ არას მომითხრობს,
არაფერ არას მეტყუის: არც კაცო და არც წიგნი!
ჩვენთვის უკვალოდ გამქრალა მათი ცხოვრება
და ჩვენ აღარ შეგვიძლიან ვისარგებლოთ მათი
კეთილი ზნის მიბაძვით, მათი მაღალსულობით,
მაღალი თვისებებით და მაგალითებით! ჩვენ
მხოლოდ ის ვიცით, იმას ვხედავთ, რაც — გასა-
კიცხაფი რამ ყოფილა მათში, მხოლოდ ესენი
გარდმოჰყვით ახალი შთამამავლობისთვის და
ყოველი კეთილშობილი გრძნობები და ლტო-
ლვინებანი შეჰშურებიათ ჩვენთვის დასამკვიდრე-
ბლათ! . . . . .

— კავკასიის აქეთა მხრის ხალხი თავის დღე-
ში არ განათლდება, — სთქვა უცხო ქვეყნელმა
ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ.

— დიახ —, დაჰკრა კვერი ბებერმა: . . . . .
. . . . . კიდევ კარგი, რომ ზოგიერთას
ველური აზიური ტანისამოსი ევროპიულზე შე-
უცკლიათ და პატარა ადამიანებს დაჰგვანებიან.

— სომხები? სომხები... სწორეთ ეშმაკობით და სიცრუვით სავსენი არიან... ერთ კაპეიკზე გაგყიდიან.

— ქართველები კი, — განაგრძო ბებერმა მცირე ფიქრის შემდეგ: — ქართველები გულკეთილი, თავაზიანი და უეშმაკო ხალხია....

— ოჰ, დიახ, — გააწყვეტინა უცხო ქვეყნელმა და სალოკი თითი წარბებშუა ჩაიღო, ცალი თვალი მოპრუწა და ცაში დაიწყო ყურება: — ქართველები ძალიან სტუმრის მოყვარული და პატივის — მცემელი ხალხია, მაგრამ...

— მაგრამ რა? — მივატანე მე.

— მაგრამ ის, რომ არაფერი განათლების ნიჭი არა აქვსთ.

— თქვენ საიდგან იცით?

— ამოჩენილი ისტორიკოსებიდგან, რომელნიც ამბობენ ქართველები იმისთანა ხალხია, რომ თავის დღეში არ განათლდებოდნენ.... რასაკვირველია ამასთანავე ესაც უნდა ვსთქვა რომ იმათ ლტორიტეტებათ არ გავიხდიდი ამ შემთხვევაში, რომ ჩემს საკუთარს დაკვირვებას და გამოკვლე-

ვას არ დავებეჯითებინე იმათი ნათქვამის სიმართლეში.

მე შევეფიქრიანდი. მე დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ იმის ჩვენზე ნათქვამს არაფერი საფუძველი არა აქვს და ძალიან შემცდარი აზრია, მაგრამ გამოჩენილი ისტორიკოსების ხსენებამ სულ დაეთრები დამიკარგა. ვიფიქრე თუ მართლა გამოჩენილი ისტორიკოსი ვინმე ამბობს, მართალი იქნება მეთქი და აბა რალა წინააღმდეგოსა შემეძლო. მაგრამ ეს რომელი ისტორიკოსები უნდა იყვნენ მეთქი? მივე ჩემ თავს კითხვა. ბოკლი? არა.... თუ არ წამიკითხავს სხვისგან მაინც გამიგონია, რომ იმას თავის ინგლისის ისტორიაში საქართველო სიჭმრათაც არ სჩვენებია. დნეპერი? არც ესა. არც შლოსსერი, არც სპესნერი, არც გერვინუსი, არც ციმერმანი არც... ერთი სიტყვი რომელი გამოჩენილი ისტორიკოსის სახელიც გამეგონა, სულ ჩამოვთვალე და არც ერთი არ ამბობდა ჩვენზე, რომ მითომ ჩვენ ყველა განათლების პირობებს მოკლებული ვიყვეთ. მე ისკი არ-

მომივიდა თავში, რომ ამ უცხო ქვეყნელმა გამოჩენილი ევროპის ისტორიკოსები კი არა, გამოჩენილი კლუბის მპყრობელები იცოდა. ისევ ჩემი თავი გავამტყუნე განა არ შეიძლება ისეთი ვინმე იყოს, რომლის სახელიც ჯერ არ გამეგონოს მეთქი. მე უნდა გავჩუმებულიყავ რომ — ღმერთმა უშველოს — ის ყმაწვილი კაცი, რომელიც ჯერ არ ვიცით რომელ ხალხს ეკუთვნის არ შემსწრებოდა. ამ კაცის სიტყვებზე: ჩემმა დაკვირვებამ და გამოკვლევამ ყურები, სცქვითა. ჯერ რამდენჯერმე თვალით აზომ-ჩაზომა და მერე ჰკითხა თავაზიანათ. და თავისი მჭევრი თვალელები თვალეებში გაუყარა:

— ერთი, თუ შეიძლებოდეს, მიბძანეთ რაში მდგომარეობს ის თქვენი დაკვირვება, რომელმაც კართველების განათლების შეუძლებლობაში დაგარწმუნეს?

— ჰმ, — ჩაახველა უცხო ქვეყნელმა და ისეთი სახე მიიღო, რომლითაც უწყრებოდა ყმაწვილ კაცს «შენ ისტანა ლაწირაკმა როგორ შეიძლო არ მერწმუნა მეო და კითხვის მოცემა გაბედაო»?

— რა იქნება, რომ ბძანოთ, უფალო!—განაგრძო ცოცხლათ ყმაწვილმა:—თუმცა სამწუხაროა ჩემთვის ჩემს სამშობლოზე მაგისტანა რამეების გაგება, მაგრამ ცნობის მოყვარეობა ძალას მატანს ყოველი ჩვენი უბედურების გაგებისას.

ამან რომ საქართველო თავის სამშობლოთ ახსენა მე გულმა როგორღაც გამიფანცქალა და ძალან მიამა, ამისათვის, რომ ომნიბუსში ქართველი არავინ იყო და ასე მეგონა უცხო ქვეყანაში სადმე ვარ გადაკარგული მეტი.

— განა თქვენ ქართველი ბძანდებით? ვკითხე მე მხიარულად.

— დიას, — მომიგო მან ზედ შემოუხტველად და გაუშტერა თვალები უცხო ქვეყნელს, რომელიც დაყოვნებული იყო, ეუპასუხო თუ არაო? . . .

. . . . . მაგრამ ჩემმა თანა—
 შემამულემ თავისი მარდი კითხვით და ცქერით ისეთ წრეზე დააყენა, რომ არ შეეძლო არ მისცა პასუხი.

— ჰმ, ჰმ, — ამოიწმინდა ხმა იმან . . . . .

მაგას რა დიდი გაგება უნდა, აგერ სამოცდა ათ წელზე მეტია რაც ევროპული განათლება აქ შემოვიდა და ჯერ ათასში ერთს არ შეუცვლია საძაგელი აზიური ტანისამოსი ლაზათიან ევროპულზე და ჯერ კიდევ ძალიან უზრდელები არიან, არაფერი მიხრა მოხრა არ იციან. ექვსი თვეა თბილისში ვიმყოფები და საცა ან კლუბში, ან ბალში, ან ვეჩერში შევესწარ, იქ ქართველები ან სულ არ იქნებოდნენ და თუ იქნებოდა ვინმე, იმათაც არიციოდნენ როგორ მოქცეულიყვნენ

ერთსაც ვერ შეხვდებოდით, რომელიც ევროპიულ ტანცებში რიგიანად გავარჯიშებული ყოფილიყო. ღმერთმა დალოცოს რუსის ქალები (*то ли было руския дамы*), ისე ტრიალებდენ ვალსში, რომ ციდგან ჩამოფრენილი ფერიები (*Нуды*) გევრანებათ! ქართველის . . . . .

— განა თქვენის შეხედულობით განათლება მაგაში მდგომარეობს? — გააწყვეტინა ქართველმა.

— . . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

— . . . . .

— ისა, რომ ქართველების განათლება შეუძლებელია.

ქართველმა ჩაიციხა და უთხრა::

— არა, ..., განათლება მაგაში არ მდგომარეობს; განათლებული ხალხი იმათ ეწოდება, რომელნიც ძრიელ არიან გონებით გახსნილნი და ბევრი ჰყავთ სწავლით გამოჩენილი პირები, რომელნიც არაფერს არა ზოგენ თათავიანთ ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესობაზე: როგორც ზნეობით, ეგრეთვე გონებით და ეკონომიურათაც; მოპოებული აქვთ მრავალი ცხოვრების გამაადვილები სახსრები და კიდევაც სცდილობენ გაამრავლონ ეს ღონისძიებები,

რომლებსგანაც წარმოსდგება ხალხის ბედნიერება, კეთილ-დღეობა, ჯანსაღობა და ხანგრძლივი სიცოცხლე. ერთის სიტყვით განათლება ტანციობაში და . . . . . კი არ მდგომარეობს: ეგრე რო იყოს, ჩემო დედი, ჩვენ ქართულ ლეკურს თითქმის არც ერთი ევროპიული თამაშობა არ შეედრება . . . . .
 . . . . . გეყოლია, მაგრამ განათლებულ ხალხათ კი თავის დღეში არ შევრიცხულვართ. განათლება ამაში კი არა, მოკლეთ რო მოგახსენოთ, ლიტერატურაში....

— თუ გინდ მაგ მხრივ ავილოთ, აბა რა გაქვთ თქვენ შესანიშნი?

— ეგ სულ სხვა კითხვა, ... მართალია არა გვაქვსრა, მაგრამ თქვენ მაგითი ვერ დაამტკიცებთ იმას, რომ ჩენი განათლება არ შეიძლებოდეს: ჩვენ ისეთს ისტორიულს გარემოებებში ვიყავით, რომ აქამდინ ჩენი განათლება მართლა შეუძლებელი იყო. . . . .

— რა გარემოებები გქონდათ იმისთანა?

— ისა, რომ იმავ დაარსებიდგან ჩვენ პატარა სამშობლოს ჰქონია განუწყვეტელი ბრძოლა ოთხკუთხივ შემორტყმულ მტრებთან, რომელნიც ისე ეტანებოდნენ ამას, როგორც მშინური მგელები და სცდილობდნენ ამის დედამიწის პირთან განადგურებას. საქართველო უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იცვამდა თავის თავს, თავის ხალხობას, სარწმუნოებას და არსებობას და აბა სადღა ეცალებოდა განათლებაზე საფიქრებელად? სულ ესეთ შეუპოვარ ბრძოლაში იყო, ვიდრე რუსეთის მფარველობის ქვეშ შევიდოდა და ეხლა, როგორც კერძოპირი დიდი ხანგრძლივი ჯაფის შემდეგ, ამ ხალხმაც თავის თავი განსვენებას მისცა და . . . . .
. . . . .
. . . . . დიან იმედი უნდა ვიქონიოთ ჩვენ განათლებაზე, ამისთვის, რომ ჩვენი მხარე ყოველის ფრით შემკულია: ჰაერითაც, მდებარობითაც და... ერთი სიტყვით აქ ყველაფერია რაც კი რამ კაციისთვის ცხოვრებაში საჭიროა და არც ხალ-

ხია ზარმაცი, შრომა უყვარს და რაც კი შეუძლიან იბრძვის სიცოცხლისთვის!... აქ კიდევ ტუჩები დააცმატუნა რილასიც სათქმელად, მაგრამ ომნიბუსი დაუპირდაპირდა ჩვენ უწინდელ სატახტო ქალაქს, მცხეთას, იმ ალაგს:

«სადაც არაგვი წმინდასა წყალსა
 შეუტრეკს, სმოვან შოგთან მტკვარსა,
 სად ერთსულ ქართველის სიცოცხლე დუღდა,
 სად მამულისთვის ქართველის ხმა ქუსდა»

და მასწრაფლად ჩვენი ყურადღება არაგვის ხუილ-მა მიიქცევა, ყველამ სული განაბა და ყური მიუგდო, თითქო გასაგებათ ესე რას ჯავრობს არაგვიო და ან მტკვარი ჩუმის ბუტბუტით რას შესჩივის მასო. ნეტა ვიცოდე, რას ამობ, რისთვის ხარ ეგრე გაშფოთებული, ჩემო წმინდა არაგვიო! ნეტა მარტო ეხლა ხარ ეგრე მრისხანედ მომდინარი, თუ ძველ ცხოვრებაშიც, როდესაც შენი საღმრთო ნაპირები ერთგული შეილების სისხლით იღებებოდა, ეგრეთი იყავ!

.....
 ..... - თუ დაჩვეული ხარ შენი ლურჯი ანკარა წყლის წითლათ

შედებვას და იმას ჯაერობ? მაგრამ, ჩემო ლოკო-
 ჯათ მოკამკარო, ეგ საჭირო აღარ არის, მაგის
 დრო დასრულდა! ეხლა კალმის ნაწვეთი, მხო-
 ლოდ ის, მხოლოდ მასში ესაჭიროებთ! უწინ
 ხლმით მეომარს შეიღებესა ზრდიდი და ეხლა
 ვინძლო კალმით მეომარნი დაზარდო ისევ . . .
 . . . . . , ... შენ შე-
 სამკობლად! თუ მაზე ჯაერობ, რომ ბარბარო-
 სებმა შენი სამღრთო კიდეები ბიძნძური ფეხე-
 ბით შეურაც ჰყვეს, წაპილწეს . . . . .
 . . . . . სთქვი, განა ეგ შენი
 წყრომა დაუსრულებელია? . . . . .
 . . . . .

— ეს სობორო, — მიუღო ხელი ბებერს სვეტი-
 ცხოველზე უცხო ქვეყნელმა: პირველ საუკუნე-
 შია გაკეთებული ეს სობორო. ბებერმა თავის
 მოძრაობით გაკვირვება ამოაჩინა.

— რას ბრძანებთ, — მიატანა მას ყმაწვილმა
 ქართველმა: ჩვენ მეოთხე საუკუნეში მიგვიღია
 ქრისტეს, სარწმუნოება და ეგ არმაზისა და სხვა
 ღმერთების თაყვანის მცემლებმა დადგეს თუ?

— ეგრე კია და, — სთქვა წყრომით უცხო ქვე-
 ყიელმა: ამისა შენება იმ ღროს ეკუთნის, როდესა-
 საც (აქ რალაც ისეთი სახელი სთქვა, რომ ჩემს
 მკითხველს სიზმრათაც არ მოსჩვენებია) შემო-
 ვიდა თფილისში და ააოხრა. აქ კიდევ რალაც
 ბოდვა დაიწყო, მაგრამ ყური არაინ უგდო.
 ყმაწვილმა კაცმა ისე აიქნია ხელი, რომ გამოა-
 უხატა უცხო ქვეყნელს, გიცანი რაც «ტიკი-ტომა-
 რა» ბრძანებულ ხარ, სჯობს გასჩუმდეთ» და ევ-
 როპიელს მოგზაურს რალაც ბაასი დაუწყო. უცხო
 ქვეყნელი და ბებერი იმ აზრისა იყვნენ, რომ
 ესენი ყველა ქართველს ემჯობინებოდნენ და პი-
 რველად თავგამოდებით დაიწყეს ლაპარაკი, მაგ-
 რამ როდესაც იგრძნეს, რომ მათი ყმაწვილი
 თანამოგზაური სჯობდათ მათ, ძალიან შერ-
 ცხვათ, არც თავის დამდაბლება უნდოდათ და
 აღარც არაფრით ამ მდგომარეობიდან გამოსე-
 ლა შეეძლოთ. უცხო ქვეყნელი როგორც ეტყო-
 ბოდა, სწუხდა თავის სისუსტის გამოაშკარაებას
 მაგრამ ისეთი პოზა მიიღო ამის შემდეგ, რომ
 მითომ ნანობდა იმასაც, რომ აქამდინ ჩვენთან

ლაპარაკობდა და მართლაც ამის შემდეგ თითქმის ხმა აღარ ამოუღია.

— კარგი მხარეა ეს ჩვენი საქართველო არა, მუსიო? ჰკითხა ქართველმა, როდესაც სტანციის წინ ომნიბუსილამ გადმოვხტით.

— მშენიერია, — მიუგო მეორე ევროპიელმა მოგზაურმა რუსულათ ენა მოკიდებით: მშენიერია კავკასია, მაგრამ ხალხი კი შეტის-შეტათ გაუნათლებელია... უნდა ესაც კი ვსთქვათ, რომ როგორც მე შევნიშნე ძალიან მშრომელი და ჯაფის ამტანი ხალხია. საკვირველი ეს არის რომ არაფერი შრომის გამაადვილები სახსრები არა გაქვსთ და როგორ ცხოვრობთ? ინგლისში იმოდენი მაშინებია და კიდევ ცხოვრება გვიჭირდება. აქედგანაც და ჩემი დიკვირვებიდგანაც შემიძლიან გამოვიყვანო რომ აქაური ბუნება ძალიან უხვი და მდიდარია, თორემ ამისთანა გონებით მდგომარეობაში მყოფი ხალხი აქ ლუკმა პურს ვერ იშოვიდა. . . . . | . . . . . აქ ყველაფერი, უნდა იყოს რაც კი კაცისთვის საჭიროა და ჭეშმარიტად

ყოველი კეთილ-სინიდიანი კაცისათვის სამწუხარო უნდა იყოს, რომ ამისთანა მხარე ესე უსარგებლოთ არის, არამცთუ მთელი კაცობრიობისთვის, თითონ აქ მცხოვრებლების საჭიროებასაც ვერ აკმაყოფილებს, მაშინ როდესაც შეიძლება ბევრს რასმე გამოიჩინოს ამას აღამიანი.

— რა ვქნათ? — მიუგო ნაღვლიანის ხმით ქართველმა: იმე თავითვე ისეთი გარემოებები გვერტყა, რომ ჩვენი ამ პატრიარხალული მდგომარეობიდან გამოსვლა ძნელია.

— მართალს ბრძანებთ, მაგრამ ეს მაოცებს რომ ესე მდიდარი, მადნეულობით საესე მთები გარტყიათ, ესეთი მშვენიერი მდებარეობა და ჰაერი გაქვსთ ესეთი ადვილი მისადგომი ადგილები და . . . . .

. . . . . უნდა მოგახსენოთ რომ ერთი წელიწადია რაც მე მგზავრობ, თითქმის მთელი ევროპა შემოვიარე და ამ ჩემს მოგზაურობაში ამაზე კურთხეული მხარე არ მინახავს! იტალიას ხომ აქებენ მოგზაურები, მაგრამ გარწმუნებთ,

რომ ეს თუ არა სჯობია, ბევრით არა ფრით ჩამოუყარდება, ის მხოლოდ პოეტიური ალაგია.....

ესე შეგვიმკო ევროპიელმა ჩვენი საყვარელი მიწა-წყალი და ჩამდენათაც ეს მართალია მაგის ჰასუხის გებაში არ შევალ მკითხველთან, მე მგზავრი ვარ, მე ვსწერ იმას რაც ყურადღების ღირსს ან გაეიგონებ, ან დავინახამ და თუ ამას რიგიანათ აღვასრულებ, ჩემი ვალიც შესრულებული იქნება,—ამაზე მეტი მე სხვა არა შეკითხვისრა.

ამ დროს გამოვიდა კონდუხტორი და გვითხრა ცხენები არ არისო და ამისგამო ამაღამ აქა ვრჩებითო. ამაზე ყველანი დავლონდით. ამასთანავე კონდუხტორმა ისიც გვითხა რომ მოწერილობააო ათ-ათი ცხენი მზათ იყოსო ერთი უფროსისთვის» და ამის გამო არ გვაძლევენ ჩვენაო

.....

დალონებულმა მოგზაურმა სტანციას მიმართა

და ჩვენი ქართველიც თან გაჰყვა. მეც ცოტა
 არ იყო პური მშიოდა და, რადგან ჯიბეს ევ-
 როპიული სასტუმროს გაძლოლა არ შეეძლო,
 ისევ მამაპაპურს სასტუმროს მივმართე—ჩავლ-
 დუქანში. აქ შემდეგი სურათი წარმოუდ-
 გა ჩემ თვალებს: ზედ დახლზე ყურთმაჯ-შე-
 მოყრილი თავის ახოვანი ჰერკულესის გვამით
 გომოჭიძულიყო ერთი კუდაბზიკაძე, რომელიც
 ხშირად იყურებოდა მხრებზე . . . . .
 . . . . . დასათვარიელებლათ
 ხომ ისევ აქ არიანო ჩემი ბედნიერებანო ან სიზმარ-
 ში ხომ არ მიმშვენებდნენ ისინი მხრებსანო. ამისთ-
 ვან ჩემის ფიქრით სამოცდა ათ წელს უნდა
 ჩაეკაკაკუნებინოს კისერში, მაგრამ ბასმით და
 ინით ასე გაეკეკლოცებინა თავისი (თუ ისიც
 თავისი იყო) უღვაშები რომ ხამ თვალს დასა-
 ნიშნი ბიჭი ეგონებოდა. ცოტა თავი კი, რასაკე-
 რელია, მეტის მეტი გადაგორ-გადმოგორებით,
 მოსტიტვლებოდა. იმის ბეჭებს საურმე საბელი
 ვერ გასწვდებოდა; ფეხები რალა ხიამ სულ ამ-
 კობდა იმის მშვენიერ ტანს! რომ შეგეხდნათ

იმის ხარაზის ქუსლებ უკან წასული წაღებისთვის გაჰკვირდებოდით, ამას ქვეყანა როგორ იყრდნობსო! ხელები კალოზე ფიწლის მაგიერ გამოდგებოდა. იმის მოძრაობა მწუმბიღვან ამდგარ კამბეჩის მოძრაობას ემგზავსებოდა; საითაც მიიხედავდა თავის მთა-ტანსაც იქით მიახედებდა ზღაწევით. მამაპაკურათ დახლზე მოეკეცნა, წინ ყველი და პური ეღვა და ერთიც პატარა თუნგიანი ღოჭი ეღვა. წინ რამდენიმე ქუდ მოხდილი, ჯოხებზე დაყრდნობილი კატასავით შემაცქერალი გლები კაცი ეღვა. მე რომ შევედი ჩემი წიქლოპი რაღასაც ტყაპნით ელაპარაკებოდა გლებებს.

— გამარჯვებათ თქვენი, — მივესალამე.

გაგიმარჯოს, — მითხრეს გლებებმა შემოუხედველათ ამითამას არ ვაწყენინოთ რაო; თითონ კი ჩემს სალამზე ყური არ გაიბერტყა.

— ბერუაფ, აჰა შეილო ერთი დაილოცე, — დაასხა და მიაწოდა ბერუას, რომელმაც ჩოხის კალთაზე ხელი წაისო, მარდათ ჩამოართო სტაქანი და მინამ დაღვედა მიუბრუნდი სხვა გლე-

ხებს მითომ ეჩურჩულება, მაგრამ იმას კი აგონებს:

— აი შენი გამჩენის ჭირივე, შენი! დახე შეი-
ლო, რა კაცია, აი ღმერთმა კი გადღეგრძელოს!
ამითანა დიდი კაცი და ჩვენთან არამც თუ ლა-
პარაკს არ თაკილობს, ღვინოსაც კი გვასმევს,
აი დაილოცოს ის ძუძუ, რომელმაც შენ გაგ-
ზარდა!

— ეიპე, ეიპე! აი კაცი ამითანა უნდა აი! დე-
დამ რო შეილი გაზარდოს სწორეთ ამითანა
უნდა გაზარდოს, — მითომ წასჩურჩულეს ერთმა-
ნეთს გლახებმა. ამას სიამოვნების ფერმა გადაჭ-
კრა და თავგამოდებულმა თითოც კიდევ ჩამოუ-
რიგა გლახებს. მოკლას ხარი თივამა, გლახებსაც
ეგ უნდათ, მაგისტვის ეხებიან შენ თავისმოყვა-
რეობას. თავისმოყვარეობავ, შენ ხარ ის ჯა-
რა, რომელიც როგორც უნდა ატრიალებს კა-
ცის თვითეულ მოქმედებას! შენ ხარ წინამძღვა-
რი ყოველთა კაცთა ყოველს მოქმედობაში, შენ
ხარ ის გრძობა რომლითაც, რაკი დაინძრევა
შენი ძარღვი, კრიჟანგი იათდება, დამბლა მარდ-

დება — ისეთი სასიამოვნო რამ არის შენი ძარღვის შეხება და დატოკება!.. ეშმაკები არიან გლეხები: იმათ ინსტიკტურათ იციან ამ ძარღვის ალაგი და თუ თავის კბილისა ჩაიგდეს ვინმე, თითონ იციან, როგორც ისარგებლებენ და ჯიბეს როგორ შეუსუმბუქებენ.

— ბიჭო, ანდრიავე შენ რას ამობდი, რკინის გზა რაო? — დაიწყო კუდაბზიკაცემ, როდესაც საკმაოდ იკვირვა და ინეტარა თავის თავი . . .

— იმას მოგახსენებდი შენი ჭირიმე, რომ ჩვენ არც ეს თუნუქის გზა დაგვაყრის ხეირს მეთქი, ზოგი ხო ამობს კარგიაო, პაგრამ ეს უღვაშები აქ არ მესხას თუ ესაც ჩვენ სასიგეთოთ გაკეთდეს!.... თორემ ვნახამთ კი, თუ სიკვდილმა არ მისწრო ჯერ სიბერე ცოტა კიდევ შორს არი, — სთქვა ანდრიამ და მერე კიდევ ცოტა ფიქრის შემდეგ დაუმატა:

— . . . . .
. . . . . არა, სწორეთ მართალია, გლეხის გაჩენაში ღმერთი არა რევებულა! . . . . .

... ვაი ჩვენი ბრალი, ლუკმა პუ-
 რი აღარ გვჩივბა . . . . .
 ლამის ცოლშვილი შიმშილით ამოგვეხრცოს
 . . . . .
 . . . . .

— რასა იქთ, ჩემო ძმო, — დაიწყო კუდაბზიკა-
 ძემ: ღმერთს მაგითვინ გაუჩენიხართ და უნდა
 მოათმინოთ, ყველა ფერი უნდა აიტანოთ.
 ქრიტე ღმერთს უბძანებია თურმე. ოფლითა
 შენითა ჭამდე პურსაო, ...
 . . . . . თქვენც უნდა თითონ ჭამოთ ლუკ-
 მა პური და ჩვენც, დიდკაცებსაც, გვაჭამოთ, ეგრეა
 უფლის ნება და აბა წინ ხომ ვერ აუდგებით?

— რათ გეშინიანთ, ჩემო ძმო, რკინის გზი-
 სა? — უთხარ მე ანდრიას და ყველამ ყურები
 ცქვიტეს: დიდი ბედნიერებაა ჩვენთვის რკინის
 გზის გაკეთება! კი არ უნდა ვდარდობდეთ ჩვენ-
 ის დღე, რა დღესაც ის პირველათ აქეთ ჩამოირ-
 ბენს დღესასწაულათ უნდა დავდოთ, — ჩვენ ის
 ბევრს სარგებლობას მოგვიტანს...

— ჩვენ კი კუდამდინ ტყავები დაგვცდერა და
 როდისლა? — წამოიძახეს გლეხებმა ერთხმად.

— ნუგეშინიანთ, ჩემო ძმებო, ღმერთი გვიშველის! აი გაკეთდება რკინის გზა და სულ ყველაფერი გაიადრება და გაადვილდება, წასვლა-მოსვლა ადვილათაც და იათათ დაგვიჯდება, ბევრ განათლებულ ხალხთან გვექნება შეხება, რომელთგანაც რიგიან ცხოვრებას მივეჩვევით. ამასთანავე თქვენ ნამუშავარსაც გაჰყიდით და, როდესაც ყველას ფასი დაედება, ყველა ფერს გაუფთხილდებით და ისე ცუდ-უბრალოთ აღარას დანთქავთ, როგორც, მაგალითებ, ღვინოს აფუჭებთ ხოლმე; რაც თქვენ ერთ წელიწადში, იმის გარდა რაც საჭიროა, ღვინოს აფუჭებთ მარტო იმისგან აღებული ფასით შეუძლიან კარგ გონიერ კაცს მთელი ჯალაბობა გამოჰკვებოს, რაც უნდ ბევრნი იყვნენ.

— აბა, რა!—წამოიძახა კუდაბზიკაძემ უგუნურიის ღიმილით და ხელი მალლა შეიქნია: — ქართველი კაცი კი იქნა, რომ ეგვები მაიშალოს? ნეტა რას ამოვ, — მითხრა მე და ჩემი შემოხედვა კი არ იკადრა: ჯერ შენ ქართველები არ იცი, ქართველი კაცი რომ გეწვიოს თუ

ყელში არ ამოადინე, გამოვა და ლანძღვას და-
გიწყებს, კრიტიკიანგიაო, ზეთები ჩამოიღისო!...

ეს რომ სთქვა გლებებს შეჰხედა მოეწონათ
ჩემი ფილოსოფია თუ არაო და თავგამოდებული და-
ჯდა. ჩემი სიაკ-კაცე უნდა გითხრათ, ისეთი სა-
ძაგელი აღბეჭდილება მოახდინა ამისმა ბოდვამ
ჩემზე, რომ თითქმის შეტევით უთხარ:

— მეც მაგას ვჩივი, რომ მაგისტანა ჩვეუ-
ლებები მოიშალოთ, თორემ ჩვენი ცხოვრება
სულ ესე საძაგელი იქნება, როგორც ეხლაა...

— აბა, რა შენ კი არა თითონ ქრიტე ღმე-
რთიც ჩამოვიდეს, ისაც ვერ მოაშლევინებს!
ქართველ კაცს წილათ ღვინო რგებია | ღთისგან,
თქმულება თურმე საღმეა.

მე ამაზე ველარა ვსთქვირა და ისე დავჰქექ მი-
თომ არც კი გამიგონია მეთქი, ამისთვის, რომ,
თუმცა ამის გამტყუნება ადვილათ შემეძლო, მაგ-
რამ ამის . . . . . ისე დევჯერებინა გლე-
ხები ამის სიბრძნეში, როგორც რომის . . . . .
პაპის შეუცოდველობაში და ჩემი ლაპარაკი გლე-
ხებზე სულ ამაო და იქნებოდა; ამისათვის მე

საჭიროთ დავინახე სხვაზე რაზემე ლაპარაკის
 გადატანა, კიდევ გადავიტანე, მაგრამ უფრო
 დიდ მახეში ჩავყავ თავი.

— რკინის გზა, — დავიწყე მე: მარტო სხვა
 არა იყვესრა იმითია, კარგი ჩემო ძმებო, რომ
 ჩვენ უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის გავრ-
 ძელება გაგვიადვილდება, იქ ბევრი წავა, კარგათ
 ისწავლის გადმოვლენ და თქვენს შეილებსაც
 ასწავლიან რასმე, და, როდესაც სწავლა გავრ-
 ცელდება ჩვენში, მაშინ უეჭველია ცხოვრებაც
 გაგვიძობდება და გაგვიადვილდება.

— აი ისემც გაუწყრება ღმერთი, რომ მე
 სკოლაში შეილი არ მივცე, — წამოიძახა კუდაბ-
 ზიკაძემ.

— რატომ? ვკითხე მე უკმაყოფილოდ.

— იმიტომ, რომ რაღაც ღმერთი უწყრებათ
 ი სკოლაში სულ გიჟდებიან, მოდიან იქიდგან
 და აღარც დიდი, აღარც პატარა, აღარც თვისი
 და ტომი, აღარც ღმერთი აღარც მარხვა, აღა-
 რც წირვა-ლოცვა და აღარც არასხვა გააჩნიათ რა.
 — იცით, კაცო, — მიუბრუნდა გლეხგბს: ფუი,

დასწყევლოთ სამას სამოცდა ათმა წმინდა გიორგიმ, თურმე იძახიან ღმერთი არ არისო! ბიჭო, შე შეჩვენებულო, შეწყეულო, ვისაც აქ არ გესმით, თუ ღმერთი არ არის, მაშ ვინ გაგაჩინა, მაშ სახარება ვინ დაწერა, მაშ სუყველაფერი ტყუილიდა ყოვილა, აღარც მეორეთმოსვლა ყოფილა და არც სხვა რამე აჰა?!... ხკუდაბზიკაძემ ხელის თითები ერთმანეთში გადახლათა, შეჩერდა და დაიწყო ცქერა კარგი მქადაგებელივით, რომელიც ცდილობს ეს ჩემი ნათქვამი ტვინში ჩაუჭედოსო.

— აიბე, აიბე! აი დაიწყევლოთ წმინდა გიორგიმ, ისინი უთუოთ ავი სულები იქნებიან, თორომ ქრიტიანი სული მაგას როგორ იტყვის!— სთქვეს ზარ-დაცემულმა და განცვისფრებულმა გლეხებმა.

— ეგ რათ გინდათ, კაცო! № შეილმა ოთხი უნივერსტი გამაიარა, მოვიდა შინა, მამამ ახარა შეილო და გაგითხოვეო და იმან ი ქრიტეს პირისაგან შეჩვენებულმა რა უპასუხა? ფუი, ღმერთო, შეგცოდე და (პირჯვარი გადაიწერა) . .

— ნულა ამოვ ღმერთი გადღეგრძელებს, ნულა სცოდამ ღმერთს!—სთქვეს და მოაყოლეს ფურთხვა და ლანძღვა გლეხებმა.

— აი, შეილო, ეხლანდელი ყმაწვილები სულ ესე ლოტრანგები ხართ,—მითხრა მე კუდაბ-ზიკაძემ: ღმერთმა დალოცოს ძველი დრო, მაშინ იმტელი წმინდები იყვნენ და ყველა ფერიც იმითვინ ბევრი იყო: ერთხელ კოდი პური ექვსი შაური და თუნგი ღვინო ორი შაური თურმე ყოფილა და იძახდნენ თურმე მაშინდელები ამითანა სიმძვირეს თავის დღეში არ მოვწრებულვართო, აბა ეხლა უნდა იყვნენ ისინი და მაშინ ნახამდენ სიმძვირესსა? მაშ რა იქნება, ვეჟო, რომ ქვეყანა ესე წაიპილწა?!. ერთხელ იმ დღის პირისგან შეჩვენებულ ლოტრანგს № შეილს, რალაც ლაპარაკი ჩამოვარდა.... ოჰ, მაგონდა: მე უთხარ ქვეყანა გაფუჭდა და ერთი წმინდა აღარ იბადება მეთქი, ის მაშინ მარხვას

ხეთქამდა უსირცხვილოდ, ...
 . . . . .
 . . . . . ამ სიტყვებზე ერთი
 კაი მივაფურთხე და წამოველ.

— მამა უცხოდა ისიც იყოს შენითანა ბედ-
 ნიარი, იმასაც ჰქონდეს შენითანა აპელატები
 და ნულარა უნდათ რა, — უთხრეს გლეხებმა.

ამ ლაპარაკმა ძალიან ჩამაფიქრა. რათ აქვს
 ახალ თაობას ამ დაბალ ხალხში ესე ნდობა
 დაკარგული მეთქი. ახალ თაობაზე იმისთანა
 აზრების გაგონება ჩემთვის პირველი არ არის,
 სხვაგანაც ბევრგან გამიგონია, რომ მეტი ცუ-
 დი შეხედულება აქვთ ჩვენ უსწავლელ ხალხს
 ამათზე. მე მინდოდა კუდაბზიკაძესთვის წინააღ-
 მდეგი მეთქვა, მაგრამ მეშინოდა უფრო ცუდი
 არა გამოვიდეს რა მეთქი. დიდხანს ვიყავ ჩემ
 თავთან ბრძოლაში, მერე როგორც იყო გა-
 ვბედე და უთხარ:

— თქვენ, ჩემო კეთილო, ძალიან ცილს
 სწამებთ ნასწავლ ყმაწვილებს. ეგ ძალიან შემ-
 ცდარი აზრია, რომ მითომ იმათ ღმერთი არა

სწამდეთ, ღმერთიცა სწამთ და ხატიცა, მაგრამ
 ეგ აზრი აი საიღამ იქნება წამომდგარი: ნასწავ-
 ლები ძალიან სუსტები არიან, ისინი სამარხო
 საქმელს ვერ იტანენ, მაშასადამე მარხვაშიც აუ-
 ცილებლად უნდა სასხნილო ჭამონ და სჭამენ
 კიდევ, თორემ მალე მოკვდებიან, — ეგეთი სიკ-
 ვდილი ძალათ სიკვდილს მიემგზავსება და მგო-
 ნია რომ არც ღმერთისთვის იყოს სასიამოვნო...
 მარხვა იმისთვის კი არ არის, შეგვიძლიან თუ
 არა ვიმარხულოთ, ...

. . . . . მაგრამ ვისაც შეუძლიან
 ატანა იმან უთუოთ უნდა შეინახოს. . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .

— კაცო, გეუბნები დაიჯერე მეთქი-თითონ,
 ჩემი ყურით გავიგონე, რომ № სთქვა ჩემმა
 შვილმა ეს მითხრაო და ამითვინ კიდევ სახლი-
 დგან გავაგდეო.

— მაშ ის მსწავლული კი არა, ძალიან,
 გარყვნილი, გაფუჭებული, დაღუპული — ერთის
 სიტყვით უსაძაგლესი კაცი ყოფილა!.....

სწორეთ უნდე ვსთქვა, რომ ამ ლაპარაკით დიდი ჩემი თავის უხეირობა ვიგრძენ, მაგრამ გვიანლა!.. ამ ჯიუტ კაცთან მე ველარას გავხდებოდი, თუმცა კიდევ ბევერი რამა ვსთქვი ჩვენი ახალგაზდობის გასამართლებლათ. ამისთვის მე საჭიროთ დავინახე თავის დაძვრენა და კიდევ მომეცა შემოთხვევა: ერთი ვილაც მოვიდა, ყველა იმას მიესალმა, ახალი ამბების კითხვა დაიძრა და მე გამოვიპარე.

სტანციის სასტუმრო ოთახში დავინახე ქართველი და ევროპიელი, რომელნიც ამ მცირე დროების განმავლობაში ისე გამეგობრებულიყვნენ, რომ გეგონებოდათ ერთათ შეზდილანო. ევროპიელი ფეხზე იდგა, საკვიაჟში იწყობდა ოცდახუთამდი ჩვენი ქართველი ქალების პორტრეტებს, რომელნიც, როგორც შემდეგში შევითყე, თავის ალბომის გასაშვენებლად მიჰქონდა ინგლისში. მე რომ შეველ ის იყო წამოსასვლელათ ემზადებოდენ და იმათ ლაპარაკს შემდეგ სიტყვებსლა მივასწარ.

— დიახ, — სთქვა ევროპიელმა: მშვენიერები

რამ არიან თქვენი ქალები, მაგრამ უბედროება
ეს არის, რომ თავის დანიშნულება არ ესმით.

.....
..... ამის მეტს ისინი არას ფი-
ქრობენ; ბევრმა მათგანმა არც შეიღობისადმი
თავის მოვალეობა იცის, მიუხედავად განსაკუ-
თრებითი ძიძების მზრუნველებაზე და .....
..... თბილისს რომ ძიძების ქალაქი
ვინმე დაარქოს, არ შესცდება, ამისათვის, რომ
ნახევარი ქალაქი სულ ძიძებს უჭირავთ და,
გარწმუნებთ, თითქმის მთელ ინგლისში არ შე-
ხვდებით მაგოდენს ძიძევს, რაც თფილისშია...

.....
.....
.....
.....

გათენდა. მთვლემარე გზისაგან და ღამისგან და-
თენთილი თვალები განვახილეთ. განვეუხიზლ-
დით და ძალა განგვიახლდა. რა სასიამოვნო
დილაა! ნეტა ეს რა ადგილია, სადავართ? ავხა-

დეთ ომნიბუსს აქეთ-იქით ფარდების მსგავსი რალაც შავად ჩამოფარებული და — ეიშ — რამშვენიერი სურათია! გძელი და ვიწრო ხეობა, ტყე, რომელიც სულ გაყვითლებულა, მაგრამ მანც კიდევ ბევრია აქ სიმშვენიერე და ტრფილება. რა სანახავი აქნება ეს გაზაფხულზე! ქალა და იმაში რალაც ცისფრად მოელვარე იკლაკნება; ხან, როგორც ანკარა ძვრება ჯაგებში, ხან ხტის. როგორც ლომი შამბში, მორბის ჭექა-ქუხილით და როგორც ჭირვეული ბავში თავის გამაბრაზებელი დიდი კაცის ფეხებს, ისე ეს ხან ერთი მთის ძირს მიაწყდება და ხან მეორისას, თითქო ამათი ძირს დაცემა ჰსურსო. ისინიც ამპარტავენული ღიმილით ერთმანერთს გამოჰყურებენ, დასცინიან ამას და ამის ყვირილის ხმას იმეორებენ. ეს ლურჯა არაგვია და ეს ადგილიც ის მშვენიერი ადგილია, რომელზედაც ჩვენი უკვდავი პოეტი იტყვის:

„მორბის აზგვი აზგვიანი,
თან მარსახიან მთანი ტყიანნი
და შეუბოვრად მოუთამაშებს

მგზავრის შენაშენები

გაჩემოს თვისას ატეხილ ჭალებსა და სსკ.

სადღაც ჭალის გაღმა-გამოღმა შეიქმნა ხმაურობა და ჟღავი-ჟღუვი. აგერ მთიულის დაბრანძულ ტანისამოსში შეხვეულმა ბიჭებმა გამოამგზავრეს გაბუძკული, შინაური პირუტყვი; გადმოხტნენ გზაზედ, შეიკუნტრუშეს და გამოუდგნენ მათ. ვის არ შეაკუნტრუშებს ეს გამტკიცული და გასპეტაკებული შოსსე? კაცს შენანებია ეს მშვენიერი ბუნება და გზაც შესაფერი და შესამკობი გაუკეთებია! უცებ რომ დახედოთ გეგონებათ გათლილი ქვააო დაგებული. გავცდით ტყესა და ჭალას. აგერ შორს, სადღაც ძალიან შორს გორიზონტზე რაღაც თეთრად შემოსილებს წვერები მიუბუჯენიათ ცის კიდისთვის და იქიდგან ამპარტაენულად გამოიყურებიან. მათგან მონაბერმა ცივმა სიომ პირისაზე დაგვისუსხა, მაგრამ ეს სუსხიც სასიამოვნო რამ არის! მზის ოქროს ფეროვანი სხივები გათენებას თან მოჰყვნენ, უცებ მოფრინდნენ და მიესალმნენ ამათ, დაჰკოცნეს და მერე დელეებშიაც იწყეს მოფენა. ბევრი რამ პოეტურია ჩვენ სამშობლო მთებში, მშვენიერს სანახავს

სურათს წარმოადგენენ ესენი, მაგრამ ჩემს სუსტს და გამოუცდელს კალამს კი არ შეუძლიან სრულიად გადასცეს მკითხველს ის სიამოვნება, ის აღტაცება, რომელსაც ესენი ახდენენ მგზავრის სულზე!

არაგვის ნაპირებიდგან ორივე მხრივ ნელ-ნელა მალღდებიან მთები და მათ ფერღობებში აქა-იქ დაფანტული დაღრუბღული შეგღდუღობით ციხის მსგავსი სახღები მოჩანან; ეს არის მთიულღების სოფღები, რომღებიც საკვირღლად ხატღვენ მცხოვრღების სულს და ხასიათს: აქა-ურ სახღებზე დაბეჭღდიღია რაღაც საიღღუმღოღ ასოღებით: «აქ სცხოვრობს კერპი, შაუპოვარი და გაუნათღებღი მთიულღი». ამას დაუმატოღთ ის სურათიც, რომღელსაც სახღების წინ საქონღის და სხვა უწმინღურობის გორღები წირმოღვიღღენ და მაშინ მტკიცღებთ დაღრწმუნღებით, რომ განეთღების კეთიღ-მოქმედ სხივებს აქ ჯღერ შორიღღანაც არ გაღღუხღღნიათ. ეს სახღები ქართღულღ და კახურ სახღებს არა ჰგვანან: ქართღული სახღები მღლის

სოროსავით სადღაც ძირს დედამიწაში არიან
 წასულები, კახურიც სრულებით სხვა ჰნგზე
 არიან აშენებულები; ესენი კი მიწიდან საკმაოდ
 ამაღლებული, დიდი ქვების კედლებით აშენე-
 ბული და მაგრები არიან. მიწის ბანი და კედ-
 ლები ერთათ არიან გასწორებულები. ბანზე
 შუა ადგილს აქვთ დატანებული საკომლები,
 საიდგანაც ბოლი ამოდის, — ამას ამაზედ მეტი
 სხვა გზა არა აქვს, მახლოდ კედლებში კი ფან-
 ჯრების მაგივრათ პატარ-პატარა ხუხრუტანებია
 დატანებული. ამ ხუხრუტანებსაცა აქვთ თა-
 ვისი ისტრიული მნიშვნელობა: მე მითხრეს,
 რომ მტრების დაცემის დროს მთიულები არ-
 სად მირბოდნენ თავის დასაცველათაო, ისინი
 ცოლშივლით ამ სახლებში მაგრდებოდნენ და
 ამ ხუხრუტანებიდამ აძლევდნენ მტერს პასუხ-
 საო.....

მაგრამ ამას დროებამდინ უნდა თავი დავანე-
 ბდთ და ისევ ჩვენ გზას მიუბრუნდეთ. — ისევ
 დილა იყო, როცა ჩვენ მღეთის სტანციაში გად-
 მოვხტიით. როგორც ჩვეულებრივ ხდება, ჩვენ

ჯერ სტანციის ეზოში გავიარ-გამოვიარეთ ბევრი
 ჯდომით დახუთული მუხლების გასამართავად
 და ველოდით კონდუქტორის გამოსვლას, რო-
 მელიც სტანციის ზედამხედველთან შევიდა. აი
 რდგორც იყო გვეღირსა იმის გამოსვლაც, ვნა-
 ხოთ რას იტყვის?

— უფაღნო, — სთქვა კორდუხტორმა, — ზედა-
 მხედველს თბილისიდან მოწერილობა მოჰსე-
 ლია, რომ მისი აღმატებულება № მობძან-
 დება და ცხენები მზათ გვეანდესო, ამისთვის
 ჩვენ საათის სამამდენ აქ უნდა დავრჩეთ, ვიდრე
 სხვა სტანციებში გაგზავნილი ცხენები მოე-
 ლენ და დაისვენებენ. ამის შემდეგ ევროპიელმა
 მოგზაურმა ცოტა კიდევ გაიარ-გამოიარა და
 მერე ჩვენ ქართველ ყმაწვილს გაუღო ხელი
 სოფლის კენ და გაიპატიჟა იქით დასათვარიე-
 ლებლათ. მეც გავყევი მათ შორი-ახლო. ჩვე-
 ნმა ნაცნობმა ბებერმა და მისმა თანამემამუ-
 ლემ კი მაშინვე ოთახი მონახეს დასაძიებლათ;
 ამათ ძილი ირჩივეს ამ მშვენიერს სახილველს.
 შევედით მღეთეში, რომელიც სტანციიდან

ას ნაბიჯზედ მეტათ არ იქნება მოშორებული
 ეს სოფელი სამი მხრით არის შემოზღუდული:
 აღმოსავლეთით უძევს კაიშაურის მთა თავის
 მშვენიერის ღვლით, რომელიც ჩრდილოეთის-
 კენ უფრო და-უფრო მალღდება და ერთდება
 თოვლიან მთებთან, რომელნიც შეადგენენ
 მღეთის და მთელი არაგვის ხეობის ჩრდილოეთ-
 თის მხრივ სამზღვარს და რომლიდგანაც იღებს
 არაგვი დასაწყისს, დასავლეთითაც სამზღვრავს
 ლომისის მთა, რომელიც ეგრეთვე შეადგენს
 მაღალი მთების ნაწილს და რამდენიც ქვემოთ
 მოდის, იმდენი მდაბლდება. ერთი სიტყვით მღე-
 თე სამივე მხრით შეკრულია, მხოლოთ სამხრე-
 თის მხრივ და რჩება მას მისაველი. ამისთანა
 მღებიარობისა გამო აქ მეტათ გრძელიზამთრები
 სცოდნია ასე, რომ მაისის ნახევრამდინ თოვლს
 არ აიღებს ხოლმე, რომლის გამოც აქ გვიან ხნა-
 ვენ და აი ამ თვეში აქეთ გაცხარებული ლეწვა. გა-
 მოვიდნენ მთიულები კალოზე ზოგი დახეული
 ჩოხებით, ზოგიც გაქონილი და ტურტლიანი

ტყავებით, შლიანან კალოზე ძნასა და რო-
 გორღაც უშნოთ იზლაზნებიან. გამორეკეს იმ
 სახლებიდამ, სადაც თითონ ცხოვრობენ, შესაბ-
 მელი საქონელი, რომელშიაც ძროხებიც განვარ-
 ჩიეთ, შეაყენეს ყველანი ძნაზე, კისრებით გადაა-
 ბეს ერთმანეთზე რაღაც ჯაჭვის მსგავსათ აჩონ-
 ჩხლილი წნელებით, მოიტანეს და შემოაცვეს
 პირებზე ისევ წნელების რგოლები, რომლებსაც
 ესენი საპირეებს ეძახიან და რქებს უკან დაუ-
 მაგრეს ყბებზე ამოტარებული ბაწრებით. ერთმა
 ქმრის ტყავში შეხვეულმა დიაცმა, რომელიც
 ტანსაცმელში მხოლოდ იმით ირჩეოდა მამა-
 კაცისაგან, რომ ამას ჰუარამდა ფეხებამდინ წი-
 თელი შილის პერანგი, მსხვილი ლეჩაქი და
 შუბლზე თავსაკრავი, მოარბენა სახრე, მისცა
 ხელში ერთს მოზდილ ყმაწვილს და გამოუყენა
 ხარებს უკან, რომელთაც უსახროთაც შეიტყეს
 თავიანთი თანამდებობა და მინამ ეს მივიდოდა,
 ისინი ორჯერაც შემოტრიალდენ კალოზე. საწ-
 ყალი პირუტყვები! რამდენჯერმე სცადეს კა-
 ლოდგან ლუკმის აღება და დაადეს ზედ ტუჩი,

მაგრამ ტყუილათ, პირები მაგრა ჰქონდათ აკრული და ყოველი მათი ცდილობა ამაო იყო!

— ძმობილო, ხომ ცოდოა, რათ უკრამთ ხარებს პირსა, — ჰკითხა ქართველმა ერთს მოხუცებულს მთიულს, რომელიც ძნას უქცევდა.

— მაშ რაი უყოთ, ეს ერთი მჯიღი ძნაი გოქ და ამასაც ესენი დასქმენ, თუ საპირე არ გაუკეთეთ.

— რათა გაქვთ ცოტა, რატო ბევრს არა ხნათ?

— შენამც კი გულისათ ჩამოგიდნები, — დაეყუდა მთიული ორთითზე და უთხრა ღიმილით: აბა შენ კენესამე, გახე აი ხრიაკებს (გაუღო ხელი ღამისის მთისკეხ) სთქვენილა, იხენისა იქ?... კიდავ კარგი რო ეგ მაინც სამყოზ გვეოხროს, ჩვენ ბეჩათ ეგაიც არა გოქ ამ ვეტრან ალაგში.

— მაშ როგორ სცხოვრობთ?

— რაია ჩვენი ცხოვრება შენი კენესამე? ესრეთ ციბაკნიც ცხოვრობენ.

— როგორ?

— ისე რომ მღვთველნი ბეჩაენი ვართ: ჯერ აღვიღო არა გოქ; თითო დღის ქერაის მოვიჩიქნით და იმასაც ხან თოვლიანი იტანს, ხანკი გვიძრების.

— ბევრი ცხვარი გაიჩინეთ.....

— ცხორი კი გყოფ, მაგრამ ზამთრით ბარად მიგვიდის საკვებად, შინ მარტო ლუბ ცხორ ვარჩინთ და იმის დაკვებაც გვიძნელდების.

— რა გქნა, რათა, მთები ხომ გაქვთ, რატომ ბევრს თივას არა, სთიბავთ და არ ინახავთ ზამთრისთვის?

— სად გვოქა მთები?

— მაშ ეს რა არის?—მიულო მთებზე ხელი.

— ეგ ჩვენი არ არი, ეგაიც აიმ (აჩვენა სამსკეთისაკენ) სოფლებისა არი.

— მაშ არც ძროხები გყავთ, რომ ერბო შეინახოთ და იმითი აღებულის ფულით იცხოვროთ?

— გყოფ თითო ზროხა და ხარიც, მეტს ვერ გავკებთ.

— თუ თივა არა გაქვსთ, ან იმათ როგორ გაჰკებთ?

— აი მათი იქით—(ლომისის მთაზე უხკენა) გწყალობდეთ ხოროსანთ მსხელი — ქსელნი სახლობენ, იმათგან ვყიდულობთ უთიბ ბალახს, ვთიბთ და აქ მოგოქ პატარ პატარა — ბუღუღე-ბათა.

— თუ ვერე ძნელია, ძმობილო, აქ ცხოვრება რატომ სხვაგან არ გადასახლდებით, ცოტა ადგილებია?—უთხრა ცოტა ხნის შემდეგ ქართველმა, რომელიც ევროპიელ მოგზაურს უთარგმნიდა მთიულის ნალაპარაკებს.

— შენ კენესამე, მამა-პაპის საცხოვრებელი როგორ დაითმის? ან სად შეგეხედების ესრეთ ჯანმრთელი ადგილი? არც მამა პაპის სალოცავნი სადმე გაგვიშვებენ, ძრიელნი არიან—ჭირი მოექამე იმათ სამართალსა—და საცა უნდა წავიდეთ ისევ მოგენახვენ?

— როგორ მოგენახვენ?

— დაგვიზეზენ და ისე.

— ამდროს ევროპიელმა რაღაც ჩასჩურჩულა ქართველს და ამ უკანასკნელმა სთხოვა მთიულს:

— ძმობილო, არ შეიძლება ერთი შენ სახელში შეგვყუყუანო და გვაჩვენო როგორა სცხოვრობთ?

— მობძანდით, თქვენ კენესამე, — აგლო მთელმა ორთითი და გაგვიღვა წინ: ლუთისა სტუმარნი როდის გაიბრუნების კარიღვან, მობრძანდით.

ამის სახლი კალოზე ერთ ოც ნაბიჯზე იყო მოშორებული. როდესაც მივიღოდით ერთ პატარა ბილიკზე ამოემართენ მწკრივად არაგვისპირიღვან დედაკაცები, რომელთაც მხრებზე წყლით სავსე კოკები ედგათ. აი როგორ იყვნენ მორთულნი ეს მანდილოხნები: ფეხებზედ ეცვათ ქალამები, რომლებსაც ძირი ტყავისა ჰქონდათ და ზევიდამაც წითელი ბაწრები ჰქონდათ გადახლართული, (ეს იმათი ჩვეულებრივი ფეხსაცმელია). ვეელას ჰფეხებამდენ ფარავდა გძელი პერანგები, მაგრამ ისინი ყველა ერთიფერისა არ იყო: უფრო მოწითულებს (ხნიერებს) შავი სამოსლის პერანგები ეცვათ, ახალ-გაზდევებს სულ წითელი შილისა, ზოგსაც თეთრი სამოს-

ლისა. პერანგებს ზევიდამ ეცვათ ზოგს ტყავი, ზოგს დაგლეჯილი ახალუხი და ზოგსაც რალაც ჩითისა, რომელიც სახლებით ქათიბს მიემზგავსებოდა და სხვაფრივ ახალუხს. თავებზედ ეხურათ ყველას თეთრი ლეჩაქები თავსაკრავებით წაკრული, მხოლოდ ზოგს ხნია-ნებსკი რაც მოხვედროდათ, ჩოხის, კაბის თუ ახალუხების ნაგლეჯები, ის მოეხვიათ. წინ სულ მოხუცებულები მოდიოდნენ და შემდეგ ახალგაზდები, აქ ასეთი ჩვეულობა ჰქონიათ რომ ახალგაზდებს თავისზე უფროსების წინ გავლა არ შეუძლიანთ—სირცხვილია. პატარძლებმა იმ სოფლის, რა სოფელშიაც არიან გამოთხოვილები, არამთუ უფროსების, თავისზე უნცროსების წინაც არ უნდა გაიარონ და ყველას კოკები იმათ უნდა აუშონ. ვიდრემდის ჩვენ დაგვიანლოვდებოდნენ ლეჩაქის ყურები ზოგიერთა ახალგაზდა ქალებს მხრებზე ჰქონდათ გადაყრილი და მათის ვარდით გაშლილი სატრფიალო სახეები მოჩანდნენ და როდესაც და-

გვიანლოვდნენ ყველამ აიხვიეს პირი და ლეჩაქ ქვეშ ქურდულად დამფრთხვალი მშველებივით დაგვიწყეს ცქერა, მაგრამ იმათი ზოგის წყლიანი შავი მიბნედილი და ზოგისაც ცქვიტი გაზელის თვალები ცხადათ ამტკიცებდნენ, რომ ისინი მშვენიერნი ბუნების შეილნი არიან. მშვენიერი ყველა სასიამოვნოა, მაგრამ ის სიმშვენიერე სჯობს ხელოვნებითს, რომელიც თვით ბუნებით არის მშვენიერი, მასში უფრო ბევრს სიამოვნებას და ტრფიალებას ჰპოებს კაცი, მით უფრო სტკბება მისი ესტეტიკური გრძნობებში! უნებურად მიიტაცა ჩვენი თვალები ამ ველურმა მშვენიერმა სქესმა და ველარ ვაშორებდით, მაგრამ იმათ აქ აგვიქცივეს მხარი და შევიდნენ თავთავიანთ სახლებში.

— აბა დიაკო, — შეჰყვირა ჩვენმა მასპინძელმა მთიულმა კარებიდამ თავის ცოლსა: დაგვიხვდებია თუ არ? ღუთისა სტუმარნი გვწვივის.

— მობძან-დით, — გამოგვძახა დედაკაცის ხმამ საიდლამაც.

წინ მასპინძელი შეგვიძღვა, იმას გულადათ მიჰყვა ქართველი ყმაწვილი კაცი,

საქართველოს
საისტორიო

ამას მე და მეც ევროპიელი მოგზაური. შევედით, მაგრამ ისეთი საშინელი ბოლი იდგა, რომ ერთმანერთს ვეღარ ვარჩევდით; ქართველი ყმაწვილი შინ დარჩენილ ცხვრებს წეეჯახა და ძირს დაეცა. ევროპიელი ცოტა ხანს კი მოგვეყვა, მერე გაჯავრებით სთქვა: «აქ, ხალხი კი» არა პირუტყვები ყოფილანო, მე მანდ არ შემიძლიან შემოსვლა, ამ ბოლში დაეიხრჩობიო» და უკან დაბრუნდა. მეც, თუმცა ყელი და თვალები ძალიან დამეწო, მაგრამ შევეყვესახლში, სადაც სკამები მოგვართვეს და შუაზე დანთებულ ცეცხლა-პირას დაგვსხეს. ეგონებ არიქნება ურიგო, რომ მკითხველს რამდენიმე სიტყვით აუწეროთ -ეს სახლი: შუა ცეცხლზე იყო გადებული, ერთი დიდი ხე, რომელსაც ქვეშ წვრილი შეშები ენთო და იწოდა; ამას ორივე მხრივ კეცები ჰქონდა მიდგმული და ორი კეციც კერის პირზე იდგანაცარ წაყრილი და ზედ დასტრიალებდა ერთი შალის ფართუკიანი დამკლავებული დედაკაცი, რომელსაც სხვათა შორის სარტყელში ხარის გამხმარი კუდიც ერქო. ჩვენ წინ ზოგვან დაგ-

ლექილი ცხერის ტყაეები, ზოგანაც ნაბდის
 ნაგლექები იყო დაფენილი და ზედ პატარა დაბ-
 ლრანძული ყმაწვილები ეყარნენ, რომელთაც
 ბევრი ცეცხლთან ჯდომისგან ასტკრეცოდათ
 ტიტველა კანჭები. კერის თავში და ბოლოში
 თითო დიდრონი შავი ბოძები იდგა, რომლებიც
 სხვა და სხვანაირათ იყვნენ აჭრელებულნი და
 რომლებსაც სახლის თითო დიდრონი თავზე და-
 ყრდნოდა. კერის თვის ბოძის უკან დიდი ვარ-
 ცლი იდგა და იმ ვარცლის უკანაც სხვა-და-სხვა
 ზოგი დამტვრეული და ზოგიც მტნრიანი და
 ტურტლიანი ჭურჭელი ეყარა. მარჯენივ მხრივ
 თავ ახდილი კუბოს მსგავსები რაღაებიც იყვნენ
 რომლებშიაც თითო დაკონკებული საბანი ეგ-
 დო და ძირს თივა იყო გაშლილი. ეს გახლავთ
 იმათი საწოლი. ამ საწოლის დასწერივ იწყობა
 ფეხ მსხვილი პირუტყეების (ხაჩების და ძაღსების)
 საწოლი. ამ საწოლებ შუა გარდი-გარდმო არის
 გადებული პატარა ხეები, რომელნიც აშორებენ
 ადამიანის და პირუტყეების საწოლს ერთმანე-
 რთს, თორემ უიმისოთ ერთათ იქმნებიან შე-

ერთებულნი. მეორე მხრივ ამ საწოლების პირ-
 და-პირ, სადაც ჩვენი ქართველი დაეცა, ცხვ-
 რები ეყარნენ, რომლებზედაც ეს ალაგი დამკ-
 რდრებულია ზამთრის გასატარებელ ბინათა.
 სულ ბოლოში კერის პირ-და-პირ კიდევ კედელი
 იყო გასული; ამ კედელთანაც გოდრები იდ-
 გნენ, რომელთაც ეტყობოდა, რომ ქათმების
 ღამის განსასვენებელი ადგილი უნდა ყოფი-
 ლიყო, ამ გოდრების გასწვრივ ერთი რალაც
 უშველებელი შავი კარები იყო ჩამოკიდებუ-
 ლი. შუაადგილს ქონდა რამდენათმე ბანზე ამა-
 ლლებული საკომი, საიღამაც კომლი აღიოდა.

შესახებ სისუფთავისა უნდა ვსთქვა, რომ ამა-
 თი ცხოვრება სრულებით გიგიენის წესზე არ
 იყო: ნაგავი, მჭვარტლი, ჭოჭი, ჭუჭყი და სხვა
 უწმინდურობა შეადგენენ ამ სახლის უმთავრეს
 კუთვნილებას; ამას რომ დაუმატოთ პირუტყვე-
 ბის განაეღის სუნიც, ჩვენ წარმოგვიდგება ის
 მდგომარეობა, რა მდგომარეობაშიაც უნდა ყო-
 ფილიყენენ პირველ—მყოფნი კაცნი, ანუ რა მდ-
 გომარეობაშიაც წარმოგვიდგენენ მოგზაურნი

აფრიკის ნეგრებს და სხვა ველურ ხალხთ. ერკათის სიტყვით შესაზარს და გულის ამამღვრეველს სურათს წარმოადგენდა ეს ოჯახი.

ჩამოცუცქდა ჩვენი ახავანი მასპინძელი—ჩვენ გვერდით პატარა სკამზე და დაგვიწყო შექცევას სხვა-და-სხვა საუბრებით. ჩვენც გავაღვიძეთ სხვა-და-სხვა კითხვა შესახებ მათი ცხოვრებისა და წარსული დროებისა, რადგანაც ამ ხალხში ძველი დროების შესახებ ბევრი წყაროები მოიპოვება. იმან ბევრი რამ გვიამბო გულისსიმარტივით, ბევრი რამ გვითხრა სამწუხარო და გულის მომკვლელი, ბევრი კარგი რამგვითხრა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მკითხველი კი ჩვენს დროებაში მწერლობით ვერას შეიტყობს, თუ თითონ თავის ყურით არ მოისმინა! ჩვენს პატივ ცემულს მასპინძელს არ ესმოდა თითონ რა გულის კვნესას, რა დარდს გვიცხადებდა ჩვენ ის ინსტიქტით და ეს შენიშვნა უფრო გულს გვიკლავდა ჩვენ, აშფოთებდა და ამღვრევედა ჩვენ ძარღვებში სისხლს და სულ-

ვანაბულნი მხურვალის თანაგრძნობით უგდებ-
დით ყურს იმის გულის ცემას. გასაკვირველი
რამ იყო ეს ჩვენი მგზავრი ქართველიც, ამის ხა-
სიათთან იყო შეერთებული რაღაც რამ ბუნე-
ბითი, რომელიც ვერც აღზრდას, ვერც სწავლას
და ვერც სხვა სიცოცხლის ბრუნვას ვერ დაეხშო
და რაკი დაიძროდა ეს «რაღაც რამ ბუნებითი»
ისე აენტებოდა, რომ მისი თანასაგრძნობი
(*Симпатичный*) შეხედულობა შესაზარელი გახ-
დებოდა. ეხლაც ამ ჩვენი მასპინძლის ბაასმა
აღძრა და სასიამოვნო მჭევრი თვალები სიხლით
აემსო, შექმნეს ძარღვებმა მის სახეზე თრთოლა
და — ერთის სიტყვით დეემგზავსა ჭაბუკს ლომს....

თავის ბაასში ჩვენი მასპინძელი ხშირად იმეო-
რებდა სიტყვას «ლომისა ხვარსანთ მსხნელი»,
ამისათვის არ იქმნება მეტი, რომ ამაზე მაინც
ვსთქვათ ორიოდ სიტყვა: ლომისის სახელი და
მის ძრიელება ვგონებ ყოველმა ქართველმა
უნდა იცოდეს, განსაკუთრებით იმათ, ვისაც მკით-
ხავენის ზე შთაგონება სწამთ, რადგანაც მკითხა-

ვები უფრო ხშირათ ამ ხატის მიზენს ადებენ ხოლმე თავიანთ მორწმუნე ქართველებს. მაისში ბევრი შეგვხვდებათ დაჩარდახებული ურმები და ფურგუნები საქართველოს ყოველკუთხილამ არაგვისკენ მიმავალი ლომისის ღამის სათევლად და შესავედრებლად,—ეს ის ლომისა გახლავთ, რომლის ძრიელებითანაც ეხლა გავაცნობთ მკითხველს.

ჩვენ გვინდოდა ამ სახელის (ლომისა) ფილოლოგიური მნიშვნელობა შეგვეტყო და ამისთვის ბევრი ვალაპარაკეთ ეს ამაზე; თუმცა ამის ვალაპარაკილამ ამ სიტყვის მნიშვნელობა ვერ შევითქვეთ, მაგრა სხვათა შორის ერთი ფაქტი გვიამბო, რომელშიაც არ შეიძლება რამდენიმე ისტორიული სიმართლე არ იყოს. აი ის ფაქტი: ერთხელ აქაური მცხოვრებლები ზვარასანთ*) დიდი დამარცხების შემდეგ გადაუსახლებიათ თავიანთ ქვეყანაში და ეს წმინდა გიორგის ხატიც თან წაუღიათ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ამ

*) ზვარასანი სამთავროა სპარსეთში.

საქართველოს
საქართველოს

მხარეში გაჩენილა საშინელი სიმშოლი და მკითხავეების სიტყვით ეს მიზეზი ქართველებისთვის და იმათი სალოცავი ხატისთვის მიუწერიათ. ამის გამო ხვარასნის მთავარს უბრძანებია ამ ხატის საკირეში დაწვა და, როდესაც ჩაუგდიათ იქ, მაშინ შიგ ცეცხლში წმინდა გიორგით მოსხვენიებიათ და ძალიან შეშანებულან; მერე ამოფრენილა საკირიდგან უვნებელად, მხოლოდ ცალი მხარე კი შესტვრუსია. ჩვენი თანამესაუბრე გვარწმუნებდა, რომ ის მხარე ეხლაც შეტვრუსული აქვსო. შიმშილს ზედ მოჰყოლია ჭირი და სხვა-და-სხვა ავანტყოფობა, რომელთაც ძალიან უქლევტიათ დამტყვევებელი ხალხი. უკითხავთ მკითხავეებისთვის მიზეზი და იმათ უთქვამთ, ვიდრემდის ეგ ხატი აქ არის, ჩვენში შიმშილი და სნეულობა არ გადავარდებოა. მაშინვე გამოუგზავნიათ, მაგრამ იმავ ლამეს იქვე მოფრენილა. უკითხავთ, რისთვის არ მიდისო? მკითხავს უთქვამს ეგ მინამ არ წავაო, მინამ მაგის მორწმუნე ხალხს ტყვეობილამ არ გაამთავისუფლეთო. მაშინვე მთავარ-მართებელს იმათი გა-

შვება უბძანებია და მეორე დღესვე გამოუმგზავ-
 რებია სულ ერთიანათ, მხოლოდ ერთი კოჭლი
 ბებერი დედაკაცი, რომელსაც აღარ შესძლებია
 წამოსვლა, აქ დარჩენილა და ლომისასაც ამის-
 თვის თავი არ დაუნებებია. — ხო გავისტუმრეთ
 ხალხიო, ეხლა მაინც რატომ არ მოგვმორდება
 თავიდამ ეს ჩვენი დამლუპველიო, უკითხავთ ხვა-
 რასანთ კიდევ მკითხავისთვის და იმას უპასუხნია,
 რომ ერთი კოჭლი ბებერი კიდევ დარჩაო და
 იმას შეჰყურებსო. მოუნახავთ ეს ბებერიც და
 მაშინვე გამოუგზავნიათ. ლომისაც მაშინვე გა-
 ფრენილა ერთ ხარის ნახირში, უპოვნია ერთი
 ბულა მოზვერი, ჩამჯდარა იმის რქებ შუა და
 გამოუწევია. მოზვერი, როგორც ფრინველი,
 ისე თურმე მოფრინავდა დაუღლელად, მხოლოდ
 სამ ადგილას დაუსვენნია. მთიულმა აქ ისაც
 მოუმატა, რომ ვინც იცის ეს ადგილები, სადაც
 მოზვერს დაუსვენნია, ლოცულობენო. მერე
 მოსულა აქ, სადაც ეხლა ასვენია, ლომისა გა-
 დაფრენილა რქებიდამ ადგილზე, მოზვერი ცოტა
 ქვეით ჩამოსულა და მომკვდარა.

— აი, შენ კენესამე ამისთვის, სძევს მაგას სახელად ხვარსანთ მხსნელი, — სთქვა მთიულმა, როდესაც გაათავა მოთხრობა.

ამ დროს ამისმა ცოლმაც ასწივა კეცები, ჩამოუშო მათზე წაყრილი ნაცარი ცეცხლში, საიდგანაც, თუ უკან არ დაგვეწივა, უეჭველი იყო შიგ თვალებში შემოგვეყრებოდა. ამ კეცებიდგან სამ-სამი დიდი გაშავებული ქერის შოთი ააყენა, ამოიძრო სარტყლიდამ ხარის კული, იმით გაბერტყა ისინი, დააწყო ფეხებიან ხონჩაზე, მოგვართვა ჩვენ და თითონ თაროსკენ გაბრუნდა კიდევ რილასიც მოსართმევათ. ჩვენ ავდექით და უთხრათ.

— დედი, თქვენ ნურას წუხდებით, ძალიან მაღლობელი გახლავართ, ჩვენ არა გვინდა რა, უნდა გიახლოთ.

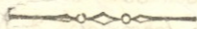
— აცათ, თქვენ კენესამე, ინაურეთ რამე, — გვითხრა წრფელად ჩვენმა მასპინძელმა.

— ავაიმედა, აგრემც მტლეთ დაგედებით, აცათ, პატარა ხავიწ შევიქ —, მოგვატანა დედაკაცმა.

— არა, არა მადლობელი გმხლავართ.

— აცათ კაცნო, თუ გწამთა ხვარასანთ მხსნელი—თითო ყანწი სულადი მაინც უასვით, — მოგეძახა მასპინძელმა, რომელიც კიღობანს ფაცი-ფუციო ურევდა. ამ დროს ჩვენ გარეთ ვივადეთ.

აღიკვლია:

სტენა საზატიმრეში

(სტენა წაშროდადგეს საზატიმრეში ბნელსა და მუტად მუწაფს ოთახს, სადაც ტყსაღები სსკდან ზოლ-სკედ და მდაბაფის ხმით «ჩაირამას» შღერაინ; ერთი სათვაფავს ამბობს და სსკები ბანს ეუბნებან.)

«აქელამ და ციმბირამდე
დიდი ბიჯი იქნება;
ვინც იმას გაღმოაბიჯებს,
მარჯვე ბიჭი იქნება!...

მაგრამ იქით წასულები
აღარვინ დაგებრუნებია...
ეტყობა, რომ იმერეთი
ყველას დაუწუნებია!..

ტუსაღს რომ მოიკითხავენ,
 წაუკითხვენ დავთარსაო,
 ეტყვიან: «სიცხე გახურვებს
 აქ? იქ ნახავ ზამთარსაო!»

—
 ცოტა დაუდგრომელი ხარ,
 ჩქარი ხარ და ფეხ-მალიო,
 მაგრამ მაგაზედ ნუ ჰფიქრობ,—
 ვიცით მაგის წამალიო.»

—
 რკინის საცმელს მოართმევენ,
 რბილათ ფეხებში უყრიან,
 ზურგზე საგზალს მოჰკიდებენ,
 თავსაც მიძიმეთ დაუხრიან.

—
 მოახსენებენ: •გავსწმინდეთ
 ჩვენ ჩვენი ანგარიშიო!
 ჩვენ შენი ხათრი აღარ გვაქვს,
 და ნულარც შენ გაქვს შიშიო!

—
 «სიცილით დაადექ გზასა!
 რაღა გაქვს მოსაწყენიო?
 ქვეითათ მისთვის გისტუმრებთ,
 რომ არ დაღალო ცხენიო!»

«თოფიან ჯარსაც გაახლებთ,
 სარდლობა დაგვეწვევდებო!
 გზაზედ საც დაგილამდება,
 იქ არ გაგითენდებო.

—
 «მაშინ გვიბოძე სალამი!
 გამოგვეთხოვე ყველასო!
 ნურც შენს მსაჯულებს დასწყევლი,
 თორემ აუტენ ხველასო!.

—
 «გამოეთხოვე ცოლ-შვილსა,
 გამოეთხოვე მოყვრებსო!
 ესალმე ადვოკატებსაც,
 თქვენსა ვერაფრათ მომხრებსო!!»

—
 (ათაკებენ სიმღერას და დიდხანს ყველა ჩაფიქრებულია. ხმას აწვინ იღებს. ერთი ტუსადი, რომელიც აქამდე თანჯარასთან იდგა და აწაფერს მონაწილეობას ან იღებდა სხვების სიმღერაში, ამოიხსრებს და იტყვის:)— «მაგაზედ უტკბესი და უსიამოვნესი არაფერი გამღერათ ჩემმა გამჩინმა!.. რალა თქვენი გულის ხეთქა მეჭირვება?... მაგრამ ეს სულ შენი ბრალია, იაკობაშვილო! გარეთაც ჩემი

მტერი იყავი და აქაც აღარ მასვენებ!.. არ იცი, რომ ხვალ ჩემი განკითხვის დღეა?

იაკობაშვილი.

რომ ვიცი, ჩემო ხარიაშვილო, კიდევ მიტომ ვიმღერით გამოსათხოვარს!.. რაც წესათ გვაქვს დადებული შენთვის ხომ ვეღარ მოვშლით? ზასედანიის წინააღმდეგ ყველას უმღერით ხოლმე ამ ძილის-პირებს!... მეც მიმღერეს, მაგრამ შენსავით კი არ მიკვინტავს!..

მონხუცი ტყუნაძი.

შენ ეგება არა გწყინდა, ჩემო ძმაო; ყველა ხომ ერთი არ არის! ხომ გაგიგონია—«კაცია და გუნებაო, თორემ სამოცის წლის ბებერს რაღა ეხრაგუნებაო?»

იაკობაშვილი.

ეჰ, ჩემო ძმაო, ბევრს არ ეხრაგუნება, მარამ ძალათი ახრაგუნებიებენ!.. შენ, ჰეი, ხარიაშვილო, დამიჯერე, ჰკუას მოეგე! ჯავრმა თავი არ წაგართვას, თორემ ცუდათ მოგივა საქმე! მოდი აქ, ჩვენ ვიმღერებთ და შენ მოგვბანე.

ხანაიაშვილი.

შენს ყველაყას მობანე შენ! ..

იაკობაშვილი.

რა გულზე ხარ, შე ოხერო! გეუბნები: ბანი გვითხარითქო! მეტი ხომ არა მითქვამს რა? მოიცა, შეილო, და ხვალ ნახავ შენ სეირს: ბანსაც გათქმევიებენ და მოძახილსაც.... მაგრე აღარ გადიდგულეებენ....

მოხუცი.

დანებე ბიჭო თავი! ხომ ხედავ, რომ შენ ხუნტრუცის გუნებაზედ არ არის? (წამოდგება და მივა საწაიშვილთან) რა გემართება, ბიჭო? მე მეგონა თუ კაცი იყავი და ქუდიც გეხურა, მარამ დედაბერი ყოფილხარ და თავზედაც ლეჩაქი გხურებია!—მანგრე როგორ წაეხდე? შენი საქმე ჯერ კიდევ ღმერთზედ ჰკილია, —..... „მე მაშინ და ვირეოდე, რომ ოცის წლით კარტეჩში მაკვრევიეს თავი?

საწაიშვილი.

შენი საქმე, ჩემო ძმაო, სულსხვა არის: შენი საქმე გათავებულია და იმედიც დაწმენდილი ზაქეს. საბრალო მაშინ არის კაცი, როდესაც მას გულში უიმედობა და იმედი ერთმანეთს ეჭიდე-

ბიან, მაშინ შეფოთავს კაცის გული, თორემ რაკი იმედი გადუწყდება, მაშინ რალა აქვს საშფოთაფი?...

მოხუცი.

ეგ კი მართალია, მე და ჩემმა ღმერთმა, მაგრამ ფიქრი არ არის, ღმერთი მოწყალეა!

ხანაიშვილი.

ხელავ ამ ქალაღდს პროკუროვისას, რავაკიბესავით გაუგძელეღბია?.

მოხუცი.

მაღის ფიქრი ნუ გაქვს. ბარე რორი მინახავს პროკუროვის ქალაღდი, რომ ერთი სულიერიღვით ძალიან გაგძელეღებული ყოფიღიყოღს, მაგრამ მალე დამოკღლებულიყოღს ისეღვე!... აღფოკატი ვინა გყავს? ზეღბირი-აღფოკატი ხომ არა? ის კარგია ბიჭო! ყვეღლა კანონი თურმე ზეღბირათ იღცის!..

ხანაიშვილი.

ვთხოვე, მაგრამ ჯერ კი არსაღდა სჩანს! ვაი თუ უარი მითხრას.—მაღღლოღბა ღმერთს! არ გამიკვირღდება ჩემი ბეღღისაღგან!!—ერთი ეს მითხარი, მამაშვიღლოღბას, შეღნ გამოღცღდიღლი ხარ და მიღნღდა

შენგან მეც ვისწავლო და ხამათ არ წარვდგე
სულში, შენ რომ მოგიყვანეს, როგორ მოგექ-
ცენ და რაები ჰგკითხეს?

მობხუცი.

მომიყვანეს თუ არა, შემადგეს ხარხებიან გა-
ლიაში და მიბძანეს, აქ დაჯექიო!... ზალა სულ
მაყურებლებით გაივსო. ცოტა ხნის შემდეგ გა-
მობძანდენ მსაჯულები და სამივე წითელი სტო-
ლის უკან დაბძანდენ. ერთი, რომელიც უფრო
მოყვანილი იყო და საშიში შესახედავი, შუაში
დასვეს. პროკუროვი ცალკე დაბძანდა, მარჯვ-
ნივ საკუთარ სტოლზედ, და თავის საკუთარი
კანონებიც წინ დაიწყო. ჩემი ატუნკატი კი
შუაში გამოიჯგინა ფალავანდივით და ხან მე
მანიშნებდა თვალით «ნუ გეშინია, აქა ვარო!»
და ხან პროკუროვს უყვრიალებდა თვალებს,
«მაცა მე შენო!» ემუქრებოდა. ბოლოს შუაში
რომ მსაჯული იჯდა, იმან მკითხა ჩემი ვინაო-
ბა, გაცნობა მოინდომა, მამის სახელიც მკითხა,
და ყველა რომ მოვახსენე, ისიც მკითხა და-
ნაშაულებიან თუ არაო? რასაკვირველია, იმას

არავინ იტყვის, რომ დედაჩემი კუდიანი იყო! რათ
ვეტყოდით დანაშაული ვართქო. მაშინ წამიკით-
ხეს პროკუროვის განჩინება, კითხეს მოწმებს და
რომ გაათავეს, წამოდგა ის ჩემის ცოდვით სავ-
სე პროკუროვი და მოახსენა მსაჯულებს: «ამ
ჩემს მოჭედელს საყელოს ხომ ხედავთ, რომ
ხელმწიფესთან ნამსახური კაცი ვარ, პატივ-სა-
ცემიო, — და ახლა ეს ერთი თხოვნა ამისრულეთ
და ეგ კაცი მე მაჩუქეთო! აქ ხალხი მაინც ბე-
ვრია და მაგას იქ გავგზავნი, სადაც ხალხი ცო-
ტაა და მიწა კი ბევრიო». ამაზედ ჩემმა ატუნკატმა
მიაძახა: «ვერ მოგართვიო!» და მერე მიუბრუნ-
და მსაჯულებს ამ სიტყვებით: «მართალია, მე არ
მაქვს მოჭედელი საყელო, მაგრამ მეც ხელმწიფის
პურ-მარილითა ვარ გამოზდილიო და მისი ერთ-
გულება მაქვსო; ცოტაოდენი პიტივი მეც დამ-
დევით და ეგ კაცი აქ დატოვეთ, ნუ გავგზავნით
ნურსად, მე მაჩუქეთო!» ამაზედ მსაჯულებმა გა-
მოაცხადეს, მოლაპარაკების შემდეგ, რომ, რა-
ვქნათ, ორივე საპატივო კაცები ხართო და
გულს ვერცერთს ვერ დაგწყვეტთო! თქვენ ერ-

თმანეთს შეეებაასეთ და რომელიც აჯობებთ კანონებით, ღმერთმა იმას მოგახმაროსთ ეგ ტუსალიო!... აბა სეირი მათი ბრძოლა იყო, ბიჭო: პროკუროვმა ჩემი გასამტყუნნი ორი სტატია ათიანი მოიყვანა. ატუნკატმა კი პასუხათ ასიანი უთხრა; ცოტა შერცხვა პროკუროვს და იმდენი გაიჭიმა, რომ ძლივს გაჭირვებით მოიგონა როგორც იქნა და ათასიანი უთხრა; მაშინ ჩემმა ატუნკატმა ათი ათასიანი სტატია მიახალა გულზედ. სადლა წოუვიდოდა. პროკუროვი ისე შეწუხდა, რომ სირცხვილით ხმა ველარ ამოიღო. გაჩუმდა! მაშინ მსაჯულებმა ჩახედეს კანონის წიგნში და ნახეს, რომ თურმე ათი ათასიანი სტატია როდი წერებულა მათს წიგნში, და ეს განჩინება შეადგინეს: რადგანაც აქაურ კანონის წიგნებში ამისთანა სტატია არ სწერია, ეს ტუსალი გაიგზავნოს იქ, სადაც ის ათი ათასიანი სტატიის წიგნი იყოსო და იქილამ გამოუშვან გამართლებულიო! ახლა გაგზავნით კი გამგზავნიან, ვიცი, მაგრამ იქილამ კი დამაბრუნებენ? ატუნკატიც ასე მეუბნება.... (ამ დროს შეპოდის ადვოკატი და ეპკლას იმას ეხვევა გარს).

ადვოკატი.

გამარჯობა თქვენი! ხარაიშვილი რომელია თქვენში?

ხარაიშვილი.

მე გახლავარ, შენი ჭირიმე, ღმერთსავით თქვენი მოძლოდინე!

ადვოკატი.

შენა ხარ? ჰო!... აქამდისაც მოვიდოდი, მაგრამ სულში ზასედანია მქონდა; ერთი ქურდის ადვოკატი ვიყავი და იმან დამაგვიანა. იმას კი ვუშველე, როგორც იქნა, მაგრამ, მისის უხეირობით, კინელამ თავიც გაიუბედურა და მეც შემარცხვინა. კიდევ კარგი, რომ მოხერხებული ვარ, თორემ სხვა ადვოკატი რომ ყოფილიყო, ველარას გაარიგებდა.

ტუსაღები.

როგორ, შენი ჭირიმე?

ადვოკატი.

როგორადა უხეირო რომ გამოვა ზოგიერთი კაცი: ცხენის მოპარვას ეწამებოდნენ და იმან არ დამიჯერა, გამოტყდა! ჯერ კი შეეჩერ-

დი, მაგრამ მერე კი მაინც მოუხერხე გამართ-
ლება.

ტუსაღები.

იმე! რასა ბრძანებთ! როგორღა მოუხერხ-
დებოდა გამართლება? როგორც გამოტეხილა,
გაწყრომია ღმერთი და ის არი გათავებულა
მისი აღიან—;ჩალიანი! ადვოკატმა რაღა ქნას?

ადვოკატი.

როგორ თუ რაქნას? ადვოკატი მიტომ ჰქევი-
ან ადვოკატს, რომ ყოლიფერი უნდა მოახერ-
ხოს! დამნაშავე უნდა გაამართლოს, თორემ
მართალი თავისითაც გამართლდება!

ტუსაღები.

ღმერთმა დიდი ღლე მოგცეს, ჩემო ბატონო,
ეგ ბეჯითი ბძანებაა!

ადვოკატი.

რასაკვირველია! აი ეხლა ის ქურდი რომ
გამოტყდა, გამოძიებას თავი დაანებეს და გან-
ჩინების წერა დაიწყეს. ჰკარგავდენ ციმბირში,
მაგრამ მე აღარ ვქენი: ვამტკიცებდი, რომ ეს
არ არის ქურდითქო!... როგორ არ არის, თვი-

თონ გამოტყდაო? არათქო, ვუთხარი, ჯერ ეს მიბრძანეთ: ცხენი აიკიდა ამ კაცმა ზურგზედ და ისე მოჰქონდა, თუ ცხენს აჯდა ზურგზედ, ცხენს მოჰყავდათქო? ეკითხე მსაჯულებს. რა თქმა უნდა, რომ ცხენს მიჰყავდაო? მიპასუხეს: მაშ ცხენს მოუპარავს ეგ და არა მაგას ცხენითქო და გასაჯეთ და გაასამართლეთ ცხენი და ამ კაცს კი თავი დაანებეთქო! ამ სიტყვაზედ მსაჯულებმა ერთმანეთს გაკვირვებით შეხედეს. პროკურორმა ხმა ველარ ამოიღო. შევიდენ მსაჯულები მეორე ოთახში, მოილაპარაკეს და გაამართლეს ჩემი კლიენტი.

ტუსადები.

ქრისტემ დიდი დღე მოგცესთ! ჰოი, შენი გამჩენის ჭარიმი, შენი! სხვისგან შევლას შენს ხელში გაფუჭება გვირჩენია. — შენს იქით გზა არცერთს არა გვაქვს! მოისმინეთ თქვენ ჩვენი გაჭირვება და თუ ხელ-მოსაკიდებელი ვიყოთ, ნუ დაგვანებებთ თავს! სხვის ხელში ნუ ჩაგვყრით და თუ აღარა გაგვეწყობოდეს რა, წინდაწინვე მაინც გვიბძანეთ, რომ თავი მაინც აღარ შევიწუხოთ, ტყუილი ხარჯი აღარა ვქნათ!

ადგოკატი.

კარგი! მაშ მოდით, დასხედით ყველანი და თვითო-თვითოთა გამოგკითხავთ ყველას და გაღწევეტილს გეტყვით. მაგრამ მოძღვარსავით კი უნდა მითხრათ! ისე როგორც ყოფილა თქვენი საქმე.

ტუსადები.

კი, ჩემო ბატონო! რაღა დღისთვის დავფაროთ!

ადგოკატი.

მაშ კარგი! აბა შენიდამ დავიწყოთ! ვინა ხარ შენ.

ქართლელი

თქვენ თითონ მოგეხსენებათ, ვინც განლავართ, შენი ჭიიმე!

ად.

მე რა ვიცი! თუ მომეხსენებოდეს, აღარც კი გკითხავდი.

გქარ.

მე, შენი ჭიიმე, მეურმე განლავარ, გოგიტა ბასილიძე.

ად.

რათა ხარ დაჭერილი?

ქარ.

მაგას კი ნულარ მკითხავთ, ღმერთი გადღე-
 გრძელებსთ! ნულა მომაგონებთ მაგ საქმე-
 სა?

ად.

აბა როგორღა გავიგოთ, თუ შენ არ გვეტ-
 ყვი, რათ დაგიჭირეს.

ქარ.

რაზედ დამიჭირეს, ა შენ ხარ ჩემი ბატონი,
 და იმაზედა, ი ჩემი ცოდვით სამსე, ი ბიჭი
 რომ შამომაკვდა! აი იმას კი კითხოს ჩემმა ცო-
 ღვამ!

ად.

მადელამ კიდევ ვერა გამიგიარა! ვინ ბიჭი?

ქარ.

ვინაღა ი ბიჭი! ნინიკაზედ მოგახსენებ, შენი
 ჭიიმე.

ად.

გარკვევით მითხარი: ვინ იყო ის ნინიკა
 და რათ მოჰკალი?

ქარ.

ნინიკაი?

ად.

ჰო, ნინიკა! ის ნინიკა შენ რომ მოგიკლავს,
ვინ იყო?.

ქარ.

აკი მოგახსენეთ, ჩვენი ნინიკა გახდა თქო!

ად.

ახა ღმერთო! არ ვიცი ვინ იყო, და მითხარი,
ვინ იყო და ან რა იყო შენი? დაგიჯინია ჩვენი,
ჩვენი! ვინ თქვენი!

ქარ.

ჰო, მივხვდი, შენი ჭიიმე! ნინიკა ძმა გახლ-
დათ ჩემი!

ად.

მერე რათ მოჰკალი? მტერობ გქონდათ ერთ-
მანერთში?

ქარ.

არა, შენ ხარ ჩემი ბატონი, მტერობა კი არადა
ჩვენი თანა მოყვარული ერთმანეთის ძმანი სულაც
არა გხლებიათ ჩვენს კუთხეს.

ად.

აბა რათ მოჰკალი!

ქად.

ღმერთმა ნუ იცის დედა-კაცის თავი და ტანი!
 ჩემი დედა-კაცის ბრალია, იმასა ჰკითხეთ! ჰოიპე,
 ჰოიპე. რა მახეში მე იმან ჩამაგდო!

ად.

შენ ჰეი, ჩემო ძმაო, თუ გინდა თქმა, მალე
 მითხარი და გაათავე, სხვებსაც აცდენ და მეც
 დროს მიკარგავ, თორემ მე სად უნდა ვძებნო
 შენი დედაკაცი! შენ უნდა მითხრა: რათ მოჰ-
 კალი და როგორ?

ქადთველი.

მოგახსენებთ დალაგებით, შეი ჭიიმე, ხუთ-
 შაბათი დღე იყო! არა, არა, ხუთშაბათი კი
 არ გახდათ, პარასკევი იყო!.. მგონია ხუთშაბათი
 იყო და აღარ მახსოვს კარგათ. ტფუ, დალაგე-
 როს ღმერთმა!..

ადგოკატი.

ეგ სულ ერთია, რა დღეც უნდა ყოფილიყო!
 შენ ის მიანბე, რა იყო?

ქართული.

კარგი, შეი ჭიიმე! ერთს დღეს ჰურის ქამათ
 დაფხედით მე და ნინიკაი. უთხარით დედა-კაცს:
 დედაკაცო, ცოტა შექამადი გექნება და პირი
 გაგვისველეთქო! წავიდა ი ღეთისაგან შაჩვენებუ-
 ლი და ერთი ჯამი მახოხი მოგვიტანა ორთავ
 შიარათ. მართალი ნათქვამია, მე და ჩემმა ღმერ-
 თმა, რომ დედაკაცის გაჩენაში ღმერთი არ უ-
 რევია, ეშმაკმა გააჩინაო, თორემ, რა ენაღვლებოდა
 ი ჩემი ცოდვით სავსეს ორ ჯამზედ დაესხა და
 ისე მოეტანა ორივესთვის?... თითო ორორი
 ტაქანი რომ დაფლიეთ, ი ბიქს გაუხუმრე: ნი-
 ნიკა, ჩემზედ მეტს ნუ სკამ მახოხსთქო!
 იმან იწყინა და გინება დამიწყო, მეც შევაგინე;
 იმან აიღო და არკი ზე ცხვირ პირზედ შამამას-
 ხა ი მახოხი. მეც, ვერ დავფიცავ, ცოტა ავ-
 გული გახლავარ და ამოვიღე ხანჯალი და ერ-
 თი წაუქნიე წვერით ნელა... ი ჩემი ცოდვით
 სავსე ისე წამოვეგო ზედ, როგორც გოჭი შან-
 ფურზედ. შიარებაც ველარ მოვასწარით იმ ჩემის
 ცოდვით სავსეს. მერე მეც ბევრი ვიყვირე, მარამ

ვინლა გააცოცხლებდა, შენი ჭიიმე? კაცის ცოცხლე ერთი წამისააო, მოგეხსენებათ.

ადვოკატი.

ოხ, ეგ დიდი დანაშაულობა არის! ეგ არის კაენის ცოდვა!

ქართველი.

რა ვიცი, შენი ჭიიმე, ყვენის ცოდვა, თუ ხვანთქრისა. მე კი ამ უბედურებაში ჩამაგდო ი ცოდვის შვილმა და. თითონაც გაფუჭდა და მეც მაფუჭებს. ორივეს ცოლ-შვილი ოხრათ გვირჩება!.. ამ საქმიდამ რომ ვინმე მიხსნიდეს, ხუთი თუმანი მიბარია ამ ჩვენ მოტრიტელს და იმას მივართმევ.

ადვოკატი.

რას ამბობ, ჩემო ძმაო? ხუთ თუმნათ ხელის მოკიდებაც ძნელია მაგ საქმისა.

ქართველი.

ათი იყოს, შენი ჭიიმე, რა გაეწყობა! რაღა დღისთვის მინდა ფული.

ადვოკატი.

მაგ ფულით მოჰკიდებს საქმეს ხელს გლახა ადვოკატი და კარგი კი....

ქანთველი.

ოღონდა თქვენ კი იკისრეთ, და მეტსაც მო-
გართმევთ, შეი ჭიიმე! გუთნეულს გავყიდი და
შეგისრულებთ ოცათა!

ადგოკატი.

კარგი, კარგი, რალა გაეწყობა, მე ფულის სი-
ხარბე არა მაქვს, მაგრამ კარგ კაცს გეგზარ, უნ-
და მოგიწყო ხელი. შეგიძლია ამირჩიო ადგო-
კატათ!.. ახლა შენ მითხარი შენი ვინაობა! (მიუბ-
რუნდება მეორე ტუსადს).

რაჭველი.

მე რაჭველი გახლავარ, არჩუაძე, ქვე ჭირი
მოგჭამე! ჩემისთანა უბედური საქმე, ჭი, ჯერ
ადამიან-ქრისტიანის შეილს არ მოსვლია, ჭი:
ცოტა ფულის მოსაგებათ გადმოვდგი, ჭი, ფე-
ხი შინიდან და ერთი ალა-ხაზაინი ევიჩემე,
თვეში თუმნათ, ჭი; ყოლიფერი თანამდებობა
ჩემ ხელათ იყო ჭი: ლაქია-მსახური, პოვარ-მზა-
რეული და ხაბაზიც სულ მე ვიყავი. გატყდებო-
და რამე—მე გადამხდებოდა, ჭი, და თუ რამე
დვიკარქებოდა—იმის მოპასუხეც მე ვიყავი. ერთ

ლამეს ვინლაცა მგზავრები შემოუშვი შინ, ლამე
 გავათეინე, იმათ კი გოუწყრათ ჩემი ბრავალოძის
 პირ-ყვითელი და ხელებ-გაშლილი წმინდა გი-
 ორგი, ჭი. თურმე აკი, ბატონო, რაზმონიკები
 იყვენ; მე რას შევატყოზდი? ცხვირპირზედ
 კი არ ეწერათ ჭი. იმ ლამეს ჩემი ალა-ხაზაინი
 სულ ერთიანათ გაქურდეს და მოორე დღეს
 მე მტაცეს ხელი: შენ თუ არ ერიეო, ქვე რატომ
 არ უყურეო, ჭი. რა რჯული სამართალია ეს,
 ჭირი მოგჭამე: რომელი ქურდი აყურებიებს
 სხვას ქურდობას? თუ აყურებია, ქურდი ქვე კი
 აღარ იქნება ჭი, ბატონი იქნება! — ქვე თუ რამეს
 მიშველით, ახლა თქვენ იცით ჭი.....

ადგოკატი.

არა გიშავს შენ... აბა ახლა შენ მოჰყევი!...
 (მიუბრუნდება მესამეს)

ოსი.

მე, სენი ჭილიმე, ოსი ვალ კუდალოველი! მე
 სენი ჭილიმე, ელთი ბიწი მოკალი, ძალიან კაი
 ბიწი.

ადგოკატი.

რათა? რა დანაშაული ჰქონდა?

მსი.

ლა დანაშაული ექნებოდა, სენი ჭილიმე? ისე მოკალი, ტყვილა. სეხედე, რომ სორს მოდიოდა და ძალიან კაი ნისანსი ამოსაღები იყო; უნისნე ე ჩემი სასხანა, სი წიპი ვჰკარი. ძალიან, ბატონო, ეს ცემი პატალა სასხანა ნისანი უყვარს: ბუზი არ აცილდება, მასინვე მოკლამს...

ადვოკატი.

მაგ ერთის მეტი ხომ არავენ მოგიკლავს?

მსი.

რასა ბძანებ, ბატონო, ლამდენმა სხვებმაც სენი ჭილი წაიღეს!.. ოხ, ბევლი კაი ბიჭობა ქენი! ბევლი მოგკოხწე თავი...

რაჭველი.

იმე, ქვე რას ამბობს ეს ურჯულო? შენ კი გაგიწყრა ჩემი ყოლაწმინდა ხეთიშობელი და დაგლახეროს ჩემა სამას სამოცდა ხუთმა წმინდა გიორგიმ! ქვე რა გიქნია, შე ურჯულო? ქისტია ნები მოგიკლავს თუ ურჯულოები?

მსი.

ალო, სენი ჭილიმე, სულ კაი-კაი სენისთანა

იმელოელი კოლტოხელი დაგკოხწე თავი! აი გე-
 ცა, ბევრი კაი ბიწობა ქენი ჩეი ყმაწვილობა!

რაჭველი.

ქვე არ შეგხედენია ჭი ჩემისტანა ბიჭი, თვა-
 რა ის კი მოგიგრეხდა მაგ ცოდვილ კისერს,
 ჭი, ღვლერჭივით.... ბევრს არ გალაპარაკებდა!

ადგოკატი.

კარგი, კარგი! კმარა. რადგანც გამოტეხილხარ,
 შენ აღარ გეჭირვება ადგოკატი!.. ტყვილა ნუ
 ამირჩევ.... შენ ვინლა ხარ? (მიუბრუნდება სსვას)

შეგრელი.

მე, პატონი? მერგელი გახლავარ, ხუხუია სუ-
 ლგავა!

ადგოკატი.

უთუოთ ცხენის ქურდობაზედ იქნები დაჭე-
 რილი, ამას კითხვა აღარ უნდა.

შეგრელი.

ვარ(აწა), პატონი, მაგისტანა გაშლილ ქურდობა-
 ზედ კაცი რავე დამიჭერდა? დინაში მუდუსავით
 ჩაეძვრები, წყალში ბატივით გავცურამ, ღობეს
 კატასავით გისხაპამ, ტყეში ტურასავით ვიძვრენ

და გაქცეულს დადიანის წვეარიც ვერ მომეწე-
ვა...

ადვოკატი.

აბა როგორ დიგიჭირეს!

მეგრელი.

რავა, პატონი, და ერთ სომეხს ღუქანი გო-
უნვრიტე და შევძვერი შიდ; რაც საშოვარი
იყო მოვამგროვე, მარამ ამდროს, პატონი, ხმა-
ურობა მომესმა; დავაპირე გამოძრომა, მარამ
ორივე ნახვრეტებთან კაცები იდგენ: წინილამ
აფხოტები მოდგომოდენ და უკანიდგან სომეხი,
და მე შუაში გამაკვეტეს; საღა წვეიდოდი პა-
ტონი?

სომეხი.

მახლას, რა გინდოდა სომეხის ღუქანი. ანგრე
გირჩევნია, აი, ჩემმა მზემ.

მეგრელი.

კი პატონი, თუ მე ასთე მირჩევნია, არც შენ
გაწყენს მასთე ყოფა, ჩემმა მთვარემ.. შენ ჩემის-
თანა ტყვე ხარ.. გაბერილო სომეხო, ურჯუ-
ლო!..

ადვოკატი.

შენ რალათა ხარ დაქერილი!

სომეხი.

პუსტოი, კნიაზ ჯან! სულ პუსტოი! სხვილ-
 სხვილი ასიგნაცი წერილზედ აბმენიატი ექენი, და
 მითხრეს ყალბია! ვაი, კნიაზ ჯან, მე რა ვიცოდო
 თუ ყალბმა იყო, მე ხომ არ მოვჭერი. მე ღვო-
 ღრაფია-ზოოლოლიამ რა ვიცი, რომ გამეკეთე-
 ბია!

ადვოკატი.

ადვოკატი გყავს?

სომეხი.

გახლავსთ კნიაზ!

ადვოკატი.

ვინ არის? კარგია?

სომეხი.

ძალიან, კნიაზის მზემ: როგორც უნდა კანონი
 ისე ათამაშებს. ისე ჭიკჭიკობს, როგორც ბულ-
 ბულმა! მე სხვა ადვოკატმა არ მინდა.

ადვოკატი.

სადა გყავს ეგ ადვოკატი? ვინ არის!

სომეხი.

აი აქ არი, კნიაზჯან (ჰიბასუდ ივანეს სულს);
აი, კნიაზ, სწორი ადვოკატი!

ადვოკატი.

კი, მაგრამ, თუ მაგ შენმა ადვოკატმა ჩემთან
ბეჯითად არ მოილაპარაკა, ისე მარტო თავის
თავათ ვერაფერს გაარიგებს!.. ებრაელო, შენ
რალა გინდოდა აქა? ვინ ებრაელი, და ვინ აქ
ყოფა?—რაზედ მოუწვევიხართ?

ურბა.

ჩემი დაბადების მადლმა—ე სულ ტყვილა უბ-
რალოთ დამიჭირეს—ე. ღორთა იცოდეს—ე
უსამართლობა მიყვეს—ე, რჯულის მადლმა—ე
არა დამეშაფებოდა—ე. ერთ სალამოს—ე კნე-
ინებს დავებარებე—ე; მეც ვიახელი—ე. მიბძა-
ნეს—ე საქონელი გვიჩვენე; ერთმა კნეინა-
მაც—ე თავისი საჯდომი დამითმო—ე, დაჯექი და
ისე გაშალე საქონელი, გვიჩვენე; მეც მადლი
მოვახსენე—ე, დაჯექი და უჩვენე—ე. ბოლოს
მიბძანეს—ე თეთრი საქონელი—ე მიტკალი გვი-
ჩვენეო. მე მოვახსენე, თეთრი საქონელი ერთი

კარგი შტუქა გახლავსთ—ე, ცოტა თავი კი
 აქვს—ე წაჭრილითქო, თორემ სხვებ—ე დასაწუ-
 ნი არ იყოს—ე რჯულის მადლმათქო. იმათაც
 ნახეს, მოეწონათ ე, იყიდეს — მიმაზომინეს და გა-
 მომიშვეს—ე. თურმე ნუ ბძანებთ—ე, ზომა შემ-
 შლოდა—ე და არშინზედ თითო გოჯა დამეკ-
 ლო ე. მეორე დღეს—ე მისმა ქმარმა მიჩივ-
 ლა—ე, თუ ცოლი გამიბრიყვა, არშინშიდაც მოა-
 ტყუა—ე და საქონელიც დამპალი შამოაპარაო—ე.
 ამისთვინ დამიჭირეს შვიდი დღის ვადით—ე,
 რჯულის მადლმა, ღორთა იცოდეს, სულ უბრა-
 ლოთ—ე.

ადგოკატი.

მეორეზედ ნულა დააკლებ თითო გოჯას,
 თორემ უციმბიროთაც ვერ მორჩები! ახლა კი
 კიდევ კარგათ გადარჩენილხარ! შენ ვინლა ხარ?
 (სსკას).

იმერელი.

მე, შენი ჭირიმე, იმერელი გახლავარ, ივანიკა
 ხელიკიაშვილი, ქვემოური ყაზახი!

ადგოკატი.

კაცი მოჰკალი შენცა?

იმერკლა.

იმე! რას მიბძანებთ, ღმერთი გადღეგრძელებს ბატონო, კაცს ქე რაფა მოგკლამდი, შე დალოცვილო, ქათამი ხომ არ იყო? ფარსაგი სული მონათლული ქრისტიანი, კაცს რაფა გამოიმეტებს სასიკვტილოთ? ეშმაკი, კუდიანი, ქაჯი და ჭინკაც არ მოკლამს კაცს, ისთე თუ გააფუჭებს თვარამ, და მე რაფა გვეიმეტეფ ადამიანს? ჯვარი აქაურობას (აფუჭობებს). ჩვენ სოფელში ერთ წელიწადში დიდი სიკვტილიანობა გახდათ, ჩემო ბატონო. ისთე ეყრებოდა ხალხი პანტასავით; ოჯახი არ დარჩენილა, რომ კეტარი არ ყოლოდეს ერთი მაინც. ხოლვერა არ იყო, ბატონებს არა გავდა, ვენაცვალე მათ ძლიერებას, და ცივებ-ცხელების ნიშაწყალი სულ არ ჰქონდა იმ ძალვა სნეულებს. დევებენით შენი მტერი დაბნეულა. — უგეზდის დოქტური კი მოგვივიდა, მარამ მათი ამბავი თქვენც კი მოგეხსენებათ, თავი რომ ტკიოდეს კაცს, ფეხზე ადებენ წამალს და რომ მოკვტება პროჩაით ეტყვიან — იმათ წამლობა ფორმაა და ჩესტითვის, სხვა

არაფერი, თქვენი თავი ნუ მომიკვტება, მე თითვან ვნახე ჩოლოქის ომში ერთი კაცი, ორივე ხელები გაგდებული ქონდა და დოქტორი რომ მოვიდა, მაჯის ნახვა მოუნდომა: ფორმაა მათი, თვარა ისთე კი არა. არა, ბატონო თუ კაცს თავი არ აქ გამომეტებული, იმათ რაფა მიიკარებს საჭირ-ბოროტოთ. ჩვენ დავანებეთთა ი დოქტორს და დევეკითხეთ მკითხავს. იმან, მოგეცა ღვთის წყალობა, მართალი გვითხრა, თქვენ სოფელში კუდიანები ყოფილან გახშირებული და ისინი ართმევენ კაცებს გულ-ღვიძლს და ბრუსაბძელაზედ მიაქთ ზაკუმკათ როკაპთანო; ისინი დადაღეთ და აღარავინ მოკვტებო!... დავბრუნდით ჩვენ სოფელში, მოვაგროვეთ რაც იმ სოფელში ბებერი იყო, წევიყვანეთ წყალზედ, შოუკარით ბაწრით ხელ-ფეხი და ისთე შევაცურეთ მორე-ვში; რომელიც დაძირა ის არ იყო კუდიანი და რომელიც კი ვიფირფიტა, ის კი სწორეთ ბე-ჯითათ კუდიანობის ნიშანი იყო. ისინი გამო-ვიყვანეთ. გავახურვეთ რკინის ჯვარი და დაფდა-ღეთ. ბებერი უძახეს თავის კუდიანებს, გვიშვე-ღეთო, მარა არა, ჯვარის ეშინიათ კუდიანებს.

ადვოკატი.

სხვა რკინეულით რამეთი არ შეიძლებოდა დალადვა?

იშკრელი.

ვეი პლაჩ! უჯვაროთ არ იქნება, მაშინვე კამბეჩის ტყავს გადაათარებდენ კუდიანები უხილავათ და როდი დეიწოდენ.... ახლა ბატონო, როცა დალადვა გავათავეთ, გაუშვით ის კუდიანი ბებრეები; მერე ისინიც გამოტყდენ და ახლა მკითხავენ არიან.—ამ საქმისთვის დამიჭირეს, მართებლობამ იწყინა, შენ პუტოეჩიკი ხარო, და განა ქრისტიანული საქმე პუტოეჩიკობა არი? ახლა, შენი ჭირი შემეყაროს, თუ მიშველი—ყმათ დაგესახლები!...

ადვოკატი.

კარგი! კარგი! შეგიძლია ამირჩიო. შენ ვინ-ლა ხარ? მეგრელი ხარ?

გურული.

ვაი წაეხდი! კილაე! რა მიგავს თხაპარია მეგრელს?

მეგრელი.

რა მოგპარა, პატონი, მერგელმა?

გურული.

დეღაღ! რაღა აბღღურათ ჩიღი შენ! შენ სხღას
 მოპარამ, თღარამ გურულს რაღა გაუბღღაღ მოპარ-
 ღას! ჩემ კონახში რომ მოხღიღღ, იცი რას გი-
 ზამ ყაზიღარო? ნიფხაღს გახღი ღა მათი შეღი-
 კოჭამ ხღღღღ!

მეგრელი.

თუ მაგრე ვაშკაცღბი იყოთ, პატონი, ღაღი-
 ანი რათ ერეოღა გურიღღს!

გურული.

ღინ გითხრა მაი საჯაყი? იგი ღაგაღიწყღა, ოც-
 ღახუთმა გურულმა რომ ათასი მეგრელი ღე-
 იფრინღს წინ, ისე რომ ერთი ყურშუმიც არ
 გაუსღერიათ?

იმეგრელი.

ეს ისთე მართალია, თქვენ ნუ მომიკღღღბით,
 როგორც აღღგომა! მას აქეთ არი ჩვენში ღარ-
 ჩინიღი სიმღღღა: «ოცღა ხუთსა მეგრელ-კაც-
 სა მაკე ტურა შეეყარათ; სანამ ტურათ გაიცი-
 ნობღღენ, სული ხორცათ გეეყარათ!....»

ქართვეღი.

ეგ ყვეღა კარგი, გურიღღო, მაგრამა ე თოქ

კი რომ უკან ჩამოგიკიდებია მელის კუდივითა,
რათ გინდა ეგა?..

გურული.

რაიზა და მიზა, რომ შენისთანა ყაზილარს
თუ შევხდი, შევეკრავ, შევეკოჭამ ამით და ქობულ-
ლეთში ამოვაყოფევ თავს! და მაშინ მკითხე, თუ
გულს გერჩის.

ქანთგელი.

შენმა მზემა, ასეთი არა ქნა, ღომით არ მიმიტ-
ყუო.

გურული.

ქართველმა რომ ღომის ჭამა არ იცოდეს,
იგი ღომის რა ბრალია?... მაჭუტაძეს ერთი ქა-
რთველი თავადი ესტუმრა, სადილათ ღომი მია-
რთვეს. თურმე იმ აბდალამ ღომის ჭამა არ
იცოდა, ჩაკრა ხელი ღომში—თითები დეეწვა, პი-
რში ჩაიდვა—იგიც დეეწვა, გადაყლაპა—ყელი დე-
ეწვა, კუჭში ჩაუვიდა—იგიც დაწვა და ბოლოს
ქართველმა ნაბადი მოიხსნა, აგი ნაბადიც არ
დემეწვასო!... აგია თქვენი ცოდნა ა?!...

იმერელი.

მაგისტანები გურულებზედაც კია, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს, ნათქვამი: გურული დაპატიჟა ქართველმა, მარხვა დღე იყო და მუხუდო მოუტანა. გურულმა დახედა ჯამზედ, ნახა, რომ თურმე ცარიელი წვენია, ფოჩვი არსად არი. ერთი ორი მარცვალი კი დაცურამდა თურმე მუხუდოს კაკალი წვენში. წამოვარდა გურული, გეიკრა ფიშტოს ხელი და შეაყენა ჩახმახი.—რათა მკლავო, უთხრა მასინძელმა!—შენ კი არა ჰკლამო, უთხრა გურულმა, აგი დედა გაგლეჯილი მუხუდოს მარცვალი ცურავს ვერ დევი-მოზრჩილე, და ეგება იგი მოვჰკლა ფიშტოთი!

ქართველი.

შენი კი რალა მეცოდინება, კორტოხელო, შენა! შენ რომა ხიზილაღას უწრუპუნებდი ქალაქშია, ის აღარ გახსომს!...

ადგოკატი.

კარგია, აწი კმარა! ღლაბუცს თავი დაანებეთ და საქმეს მიჰყავით ხელი: რათ დატყერიხართ, გურულო?

ურული.

რაიზა და მიზა, რომ იგ ყაზილარი რომ მო-
ვეკალი ქალაქში!

ადვოკატი.

რათ მოკალი?

გურული:

მე კი არ მოვეკალი, მან მამაკვლეფია თავი
ტყვილათეი! ჩემდა მოვდიოდი გზაზე, დამხვდა
ი ყაზილარი და დამიწყო ყვირილი: «გურულო
უჰ! გურულო! ო გურულო!» და მანამდი მი-
ყვირა, სანამდინ კუჭი არ მომაყვანია, არ გვეე-
ცი ხმა; ვთქვი: აბდალეფია ვიცი, თავი რეზა გო-
უცვალოთქო; მარა ბოლოს ხელიც მიბიძგა.
მაშინ მეც კუჭი მომივიდა, ბიძგება მანგრე არ
უნდათქო უთხარი, უბიძგე ჩემი მაჭახელა,
ვრეხვე გაბერილ მუცელზედ და ქოჩხოსავეით
გადავაგორე. ერთი ვაი-დედაც ველარ მოასწრო
იმ ყაზილარმა და თუ მეტი არ შეეძლო რე-
იზა მაკუჭიანებდა ი დედა გაგლეჯილი...

ადვოკატი.

ადვოკატი გყავს?..

გურული.

ადეოკატი რაიზა მინდა! კი აღარ ვფიცავ
 მის სიკვდილს!..

ადეოკატი.

მაშ გაგგზავნიან!

გურული.

გამგზავნიან ველარ გამოვბრუნდები? ისევ ჩა-
 მოვალ რა!

ადეოკატი.

ვინ გამოგიშვებს ნებით.

გურული.

ძალით გავშვები!

ადეოკატი.

მერე ყარაულები!

გურული.

ყარაულები! მე კი გავშვები გზიდან და იქ
 კი აღარ დაუწყებ ყარაულებს ყუნცუღს! საითა-
 მდი ისინი გეიმძრეოდენ, მაქამდი მე დავტრაკამ
 და ქობულეთში ამოვეყოფ თავს!... იქ კი ვირ-
 ჩენ თავს. ფირალათ ერთი ბიჭი ვერმაჯობებს და
 მართალია ჩემ სოფელს კი მოშორებული ვიქნები,

მარამ იმ დედაგაგლეჭილის სიკედელს კიდევ
ჩემი ფირალობა აჯობებს!

ადგოკატი.

რომ მოგეწიონ და დაგიჭირონ?

გურული.

დედავ, რას ჩივი კილავ? ჩემმა მტერმა თქვა
მაი! თუ იგინიც მე დამიჭერენ და მთლა პილ-
წი და წამხდარი ვიქნები და იგი იქნება! მა-
შინ მეც აღარ ვიქნები შესაბრალო!... და ანა-
სუნნი ჩემ საქმეს!...

აკაკი.

სახალხო ლექსი *).

ქალმა თქვა: სიზმარი ვნახე დამდეგ ენკენისთვისა:
ცა წითლად-ყვითლად ელავდა, სეტყვასისგრიდა ქვისასა,
თავზედ მაქცევდა ჩაქდასსა, დახურულ ყავარისასა;
წინა სანთელსა მიქრობდა, ჩამოსხმულ კელაპტრისასა,
ბაღში სეხილსა მიმტვრევდა, დაზგულსა ალვის ხისასა.
ნეტა ვიტყუდე, რა არის? სიკვდილს იტყვიან ქმრისასა!

---

*) ეს ლექსი გაუგონია ილ. ჭავჭავაძის სოფ.
კარდენასში.

საქართველს ინტერის სურათები

მეოთხე საუკუნე

I

მირიან მეფე. — საქართველს ერის განათლებას ქრისტეს საწმუნოებით. — წმინდა ნინო და იმის მოღვაწეობა.

მეოთხე საუკუნის დასაწყისში ქრისტეს მოსვლის შემდეგ, საქართველოში მეფობდა მირიან მეფე სასსანიდის გვარისა, სპარსეთის მეფის ჩამომავალი. ის იჯდა უზრუნველათ მამა პაპის ტახტზე მცხეთას. გარეშე მტერი შეწუხებას ვერ უბედავდა, რადგან მთარველათ ჰყავდა დიდებული და იმდროს ყველაზე უძლიერესი სპარსეთის სახელმწიფო. მთის ხალხები ყველა შეშინებული ჰყავდა, რადგან ფარნაოზისა და იმის მემკვიდ-

რეებისაგან დარჩენილი ბერძნულს წესზე გაწყობილი ჯარი მუდამ გარს ერტყა. ჯარს გარდა კავკასიის მთებით ყოვლის მხრით შემოზღულული ქვეყანაც არწივის ბუდესავით უშიშრათ იფარავდა შიგ ჩაბუდებულს ქართველის ერს თავის მეფიანათ. მეფე მირიანი ვაჭრობით გამდიდრებული შეექცეოდა ლხინს და ნადირობას; თაყუანს სცემდა ბრწყინვალე მზეს, სხვერპლათ სწირავდა ოთხ-ფეხს და ზოგჯერ პაწაწინა ყმაწვილებსაც თავის უმთავრესს კერპს არმაზს და ზადენს, რომელთა სურათები სპილენძით, ვერცხლით და ოქროთი იყენენ ხელოვნურათ გაკეთებულნი და ამართულნი მცხეთის მოშორებით მტკვრის მარჯენივ მალლობზე.

იქ, საცა გამოდის არმაზის წყარო მანგლისის ახლოს, არის ნაქალაქევი, სახელათ ატენი, ზაფხულში მშვენიერი საგრილებელი ალაგი, რომელიც იყოძველათ დარჩენილი საქართველოს მეფეებისთვის საზაფხულო ადგილ-სამყოფათ და შესაქცევათ. მირიანის დროს ამ ალაგს ერქვა არმაზი, სადაც საუკეთესო კერპები იყო ამართული თა-

ვიანთ საყუდარებით, ანუ უკეთ ვთქვათ საყდრე-
ბით. 318 წელს მკათათვეში ამ ალაგას მთელს
საქართველოს სამეფოდგან იყენენ მოგროვილნი
დიდებულნი და მცირენი საერო დღესასწაუ-
ლის გადასახდელათ და თავიანთ კერპების მსხვერ-
პლის შესაწირავათ. ერი ფერხულით უვლიდა
გარს არმაზის კერპს და იძახოდა «არალეს»^{*}). მეფე,
ჯარი და დანარჩენი ერი ყველანი მხიარულათ ატა-
რებდენ ამ დღესასწაულს. მზე მეტათ აცხუნებდა და
ერს სიმღერით და შექცევით ოფლი წურწურით
სდიოდა. სამხრობისას ცას შავი ღრუბელი გაა-

---

^{*}) სომხას მეცნიერი ემინი ამბობს, რომ ძველათ
ქართველებს და სომხებს სწამდათ რომში მოკლედი
გატების გაცოცხლება «არალესების» შემწეობით. ეს
ღმერთები, სომხების მწერლების სიტყვით, ჩამო-
ვიდოდენ ზეციდგან და იმდენს ღოკავდენ მკვდრებს,
რომ გაცოცხლებდნო. ძოსე სარქენელი ამბობს,
რომ ღმერთი აწანი სწამდათ ქართველებს და იმის
კერპს თაყვანს სცემდნო. მე ვფიქრობ, რომ ჩვენი
ფერხული სამღერა «არალე» იმ კერპთაყვანისმცემე-
ბიდგან არის დარჩენილი. ავტორი.

დაეკრა — გაჩნდა საშინელი ჭექა-ქუხილი. წამის წამს მეხი ეცემა მშვენიერ ჩუქურთმით ნახელავს კერპებს და სულ ერთიანათ არმაზის სალოცველო ინგრევა. მთელი ერი შეძრწუნებულია, ყველანი იქით აქეთ მირბიან. არმაზის სალოცველოზე აღარავინ დარჩენილა დამსხვრეულს კერპებსა და ერთ ფეხ-ტიტველა ახალგაზდა ქალს გარდა, რომელსაც დაუჩოქია, თვალები ზეცას აღუპყრია და ევედრება. ვინ არის ეს ახალგაზდა ქალი, რომელიც ამ მეორეთ მოსვლის დროს აქ დაჩოქილი და ხელგაპყრობილი ღმერთს ევედრება. — ნუ თუ მხოლოდ იმას არ ეშინია მეხის დაცემისა? — ის ქალი არის გულ მაგარი თავის სარწმუნოებით. იმას მტკიცეთ სწამს, რომ ეს ჭექა-ქუხილი იმის ღვთისგან არის მოვლენილი კერპთაყვანისმცემლების მოსაქცევათ.

ის ამდროს გულმზიარულია და მტკიცეთ დარწმუნებულია, რომ რაც გულში განუზრახავს უეჭველათ კიდევ აღუსრულდება. ეს ახალგაზდა ასურეთიდგან ფეხით მოსული საქართველოში ქრისტიანობის გასაფრცვლებლათ. შემკრთალმა

ერმა შენიშნა ის ქალი იმ საშინელს მების ტეხის დროს და გულით დამორჩილდა იმის ზნეობითს ძლიერებას, თავგანწირულებას. ყოველმა ქართველმა კერპთაყვანისმცემელმა გულში გაივლო ეს სიტყვები: სწორეთ იმ ქალის ღმერთმა შემუსრა ჩვენი კერპებიო.... ამ დღესასწაულობის შემდეგ, როცა ერი დაიშალა, ნინოს ამბავი მთელს საქართველოში განითქვა... მაგრამ სანამდის საქართველოს ერის მოქცევაზე ვიტყოდეთ რასმე, საჭიროა ორიოდე სიტყვით ავწერო ნინო წმიდის ცხოვრება.

ნინო იყო კეთილმსახური დედმამის ქალი; მამა მისს ერქვა ზაბულონი, ცხოვრებდა კავადოკიაში და თვითონ კი მხედრათ მსახურებდა დიოკლეტეიანის ჯარში. როცა ჯარიდგან დაბრუნდა იერუსალიმის პატრიარქის დაი შეირთო ცოლათ და გაუჩნდა ქალი სახელათ ნინო. ეს ქალი ჯერ კიდევ პატარა იყო, როცა დაობლდა. ბიძამ მიიღო იმაზე მზრუნველობა და მიაბარა ერთს ეკკლესიის მსახურს დედაკაცს, სახელად სარრას, რომელმაც ჩინებულათ იცოდა საღვთო წერი-

ლი. ნინო კარგა დიდი შეიქნა და საღვთო წერილშიაც ძალიან განვითარდა. ამდროს იერუსალიმს მოვიდა ერთი კონსტანციის კეისრის კარზე ნამყოფი ქალი, რომელმაც მოიტანა ამბავი, რომ კეისრის ცოლს ქრისტიანობის მიღება ძალიან ჰსურსო, მაგრამ ჯერ ვერ მოუხერხებია, რადგან ზოგიერთი გარემოება აბრკოლებსო. წარმოიდგინეთ იერუსალიმის ქრისტიანების სიხარული, როცა ამ ამბავს შეიტყობდენ. ნინოს გული კი იმდენათ აღელდა ამითი, რომ მაშინვე განიზრახა რომს წასვლა ქრისტიანობის გასავრცელებლათ. ის წაჰყვა, ზემოხსენებულს ქალს რომს და იქ შევიდა ერთს საქალგობო მონასტერში, სადაც რამდენსამე ქალს დაწვრილებით ასწავლიდენ ქრისტეს სჯულს. ამავე მონასტერში იზრდებოდა მშვენიერი რიფსიმე.

იმპერატორს დიოკლეტიანს მოესმა რიფსიმეს მშვენიერება და განიზრახა იმის ცოლათ შერთვა. ეს მონასტრის ახალგაზდა ქალებმა შეიტყეს და იმავე ღამეს გამოიპარენ სომხეთში. გამოპარულებს შორის იყო ნინო, გაიანე, რიფსიმე

და სხვებიც, მაგრამ სომხეთშიაც არ მიეცათ ამ საწყლებს მოსვენება: სომხეთის მეფემ ტირიდატმა დიოკლეტიანის სიტყვით დაიჭირა ისინი ნინოს გარდა, და რომ ველარ დაათანხმა რიფსიმე კეისრის ცოლობაზე, ყველა აწვალა. ასე ჰქონდა მოწერილობა დიოკლეტიანისაგან. ამსაქმით შეშინებული ნინო სომხეთიდან გამოიქცა და მოვიდა ჯაფანეთს. იქიდან მგზავრებს წამოყვარბნისის ქალაქამდის. აქ ნინომ ნახა, რომ ქართველის ერი იყო კერპმსახური და თავის ღმერთების დღესასწაულობისთვის მიდიოდენ მცხეთის მახლობლათ არმაზისა და ზადენის თაყვანისსაცემლათ. ნინო გამოჰყვა მგზავრებს და მოვიდა იქ, საცა ერი იკრიბებოდა. დღესასწაულობის შემდეგ ნინო მიადგა კარს მეფის მებაღეს და ის ჩვეულებრივის სტუმრის მოყვარეობით დახედა შორეულ ქვეყნიდან გადმოვარდნილს საკვირველს ახალგაზდა ქალს. ცოტა ხანს შემდეგ ნინომ მოარჩინა ერთი დედაკაცის შვილი, რომელიც თავის დედას გამწარებული დაჰქონდა კარ-და-კარ და ყველას ეკედრებოდა მორჩენას.

ნინომ დედამას უთხრა: «განკურნებულ არს
 ზეციერი მამის სახელითო.» იმ ყვაწვილის
 სახლობა ამის შემდეგ შეიქნა გულით ქრი-
 სტიანი. მცხეთის ქალაქში ნინოს დიდი
 ხმა დაუარდა ექიმობისა. მირიან მეფის ცო-
 ლი დიდი ხნიდგან შეიქნა დაგრდომილი ავათ-
 მყოფი. იმის მორჩენას არა გაეწყურა. ბოლოს
 მეფის მოლარეთ-უხუცესმა რაბბინმა აბიათარმა
 ურჩია მიეყვანათ საექიმოთ უცხო ქვეყნიდგან
 მოსული დედაკაცი, რომელიც თავის ღვთის სა-
 ხელით ჰკურნებდა ყოველს ავათმყოფს. ნინომ
 მეფის ცოლიც მალე წამოაყენა ფეხზე, მოაქცია
 და შემდეგ ცოლის შემწეობით თვითონ მი-
 რიანიც თავისკენ მიიმხრო. მეფემ შეჰკრიბა პა-
 ტივცემული კაცები მოსალაპარაკებლათ ამ მძიმე
 საქმეზე. საქართველოში ძველიდგანვე წესი იყო
 ერის უფროსების დაუკითხავათ მეფე ვერას მო-
 იქმედებდა. ყველას მოსწონდა კეთილ მსახური
 დედაკაცის სარწმუნოება, მაგრამ მამა-პაპის სჯუ-
 ლის დაგდებას მაინც ვერ ბედავდენ. ბოლოს
 ერთმა საკვირველმა შემთხვევამ სრულებით და-

არწმუნა მეფე და ერის წარმომადგენლები, რომ ქრისტეს სარწმუნოება უფრო ჭეშმარიტი იყო იმათსაზე.

ქართლის ცხოვრებაში აი რა სწერია: «ერთ-ხელ მეფე და იმის ხლებულნი დიდებული ერის-თვები წავიდნენ თხოტის ტყეში სანადიროთ; უეცრათ ცას შავი ღრუბელი გადაეკრა და ასე დაბნელდა, რომ კაცი თითს თვალში ვერ მიიტანდა; ატყდა ამასთანავე მების ტეხა და ჭექა-ქუხილი, ყველანი იქით აქეთ გაიფატნენ, დარჩა მეფე მარტო, შეშინდა და რადგან ნინოს ქადაგებით გული შერყეული ჰქონდა, თვალ-წინ წარმოუდგა იმისი სიტყვები, და კიდევ უფრო შეშინდა. იმან მკრთოლვარე ხმით შეჰფიცა ნინოს ღმერთს, თუ ამ სიბნელისგან გადამარჩენ, შენი თაყვანის-მცემელი გავხდეო. ცოტა ხანს შემდეგ ღრუბლები გაიფანტენ და მზემ ისევ გაანათლა ქვეყანა. მეფე დაბრუნდა მცხეთას მცინარე სახით. ერმა უკვე იცოდა იმის ამბავი და მხიარულათ გამოეგება, ნინოც იმათ შორის იყო. როგორც მირიანმა დაინახა კეთილმორწმუნე დე-

დაკაცი ცხენითგან გადმოხდა, თავი დაუხარა და მიიღო იმისგან კურთხევა. აჰის შემდეგ ერი იმდენათ მომზადებული იყო, რომ მოუთმენელათ ელოდა ქრისტიანობის მიღებას. მირიანმა გაგზავნა ელჩები კოსტანტინე იმპერატორთან, სთხოვა ეპისკოპოსი და ღვდღები ერის მოსანათლავათ. კოსტანტინემ გამოგზავნა საქართველოში ამღვდლოება სახარებით და წმინდა ნაწილებით. იმათ მოსვლის დროს მირიანმა შეჰკრიბა თავის სამეფოთგან ყველა ერისთვები და მცხეთის მცხოვრებლები სიამოვნებით მოინათლა მტკვარში.»

მეფის სიტყვით მშენიერი ხელოვნებით ნაკეთები კერპები დაინგრა, იმათი საყდრები ზოგი სულ გაცივდა, ზოგი ეკკლესიათ გადაკეთდა. მტკვარს გაღმა რომ მაღალი ბორცვია—ეხლა იქ ჰელი ჯვარის ეკკლესიაა — იმაზედ წმინდა ჩუქურთმით და მდიდრულათ ნაკეთები არმაზის კერპი იყო უწინ ამართული, რომლის ოქროს და სპილენძის შემკულობას, როცა ამომავალი მზის სხივები ეცემოდენ, ჩირალა

დანსავით შუქით აპრიალდებოდა. ქართველის
ერი დილის მზის ამოსვლისას ქალი და კაცი
დიდი და პატარა ავიდოდნენ თავის სახლის ბა-
ნებზე და მუხლმოყრით თაყვანს სცემდნენ შუ-
ქით გაელვარებულ კერპსა. ყველას სწამდა,
რომ მზე თავის სურათს განზრახ ამკობდა
შუქებით მაღალი მზისვე საქებლათ, რომელიც
იყო ცხოვრების მომცემი, გამთბობი და გან-
მანათლებელი მთელი ქვეყნისა. ქრისტიანობის
შემდეგ ერმა ველარ ნახა მთაზე ამართული
საყვარელი კერპი, დაიწყო ჯავრობა ამ სიტყვე-
ბით «ვილას უნდა ვსცეთ თაყვანიო.» ბრწყინ-
ვალე კერპის მაგიერათ ამართეს ხის ჯვარი,
მაგრამ მდაბალი ერი მაინც უკმაყოფილოთ
დარჩა და ამბობდა: «მაგისთანა ხეები ჩვენს ტყე-
ბშიაც ბევრიაო.» მოგვები სარგებლობდნენ ერის
უკმაყოფილებით და კიდევ დიდხანს ჰყავდათ
მტკიცეთ მდაბალი სოფლის ერი ზენდის სარწ-
მუნოებაზე. მირიან-მეფემ წარჩინებული ერის
მონათვლის შემდეგ მოაჭრევინა ტყე თავის ბალში
და იქ ეკკლესია ააგებინა. ამნაირმა წარმატებამ

წმინდა ნინო კიდევ უფრო გაამხნევა, მისცა იმდენი სულის სიმაგრე, რომ ალანეთის კარიდან მოკიდებული მესხეთამდის, კავკასიის მთის იქით და აქეთ ყველა ალაგები სულ ფეხით მოეგო და ქადაგებდა ქრისტიანობას. ამ სახით ქართველები შეიქნენ ქრისტიანებათ იმ დროს, როცა ჯერ კიდევ საეკლესიო წესი არ იყო დადგენილი. ის დააფუძნა ნიკეის წმინდა კრებამ 325 წელს ქრისტეს შემდეგ. ამ წესის შემოღებით საქართველო ეკლესია შეიქნა ანტიოქიის საპატრიარქო.

II

საქართველოს მდგომარეობა ქრისტიანობის შესაძლებლობის. — სენდის საწმუნოება. — რა მიზეზი იყო, რომ საქართველოს ეკლესია ადვილათ მიიღო ქრისტიანობა — საწმუნოებისთვის ბრძოლა.

საქართველოს ერი დიდი ხნიდგან იმყოფებოდა აღმოსავლეთის განათლების ქვეშ. მეორე და მესამე საუკუნეში ქრისტეს მოსვლამდის გაძლიერდა იმის მოსაზღვრე და ტომობით მონათე-

სავე სომხეთის ერი, როგორც განათლებით, ისე პოლიტიკური მნიშვნელობით. რომაელები ეძებდნენ იმათ მეგობრობას; სპარსეთის ერს მხოლოდ სომხების მეფესთან, დიდ ტიგრანთან, მეგობრობით აქვს დიდი გული და იმის შემწყობით იბრძვის ასურეთის მეფესთან ანტიოქოს დიდთან. ზენდის სარწმუნოებას და სპარს-ბერძნულს განათლებას როგორც სომხეთში, ისე საქართველოში აქვს ძირი ფამდგარი. მოგვები ანუ ზენდის სარწმუნოების მღვდლები შეადგენენ მალალ წოდებას; იმათ ხელშია ერიც და უმაღლესი განათლებაც. სომხის მეცნიერი ეზნიქი გოგფი, რომელიც ცხოვრებდა მეხუთე საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ და რომელიც ებრძოდა მოგვებს ქრისტეს სარწმუნოებისთვის, აი, როგორ გამოგვიხატავს ცეცხლის თაყვანის მცემლების, ანუ ზენდის სარწმუნოების მცნებას.

«სულ პირველათ, როცა ჯერარც ცა და არც მიწა არც სხვა რაიმე ქმნილება ცასა და ქვეყანასა, ზედა არ იყო გაჩენილი, სუფევდა ერთი არსება სახელათ «ძერუანი», რომელიც ითარგმანების

«სვედ ანუ დიდებათ». იმან სწირა მსხვერ-
 პლი ათას წელს და ბოლოს გაუჩნდა ერთი
 ძე, რომელსაც ეწოდა ორმუწი ანუ ჩვენებურათ
 არმაზი. მან შემქმნა ცა და ქვეყანა და ყოველივე
 არსება. ათასის წლის მარხვის შემდეგ ძერუანმა
 იწყო ფიქრი და სთქვა: «რა სარგებლობისთვის
 ვიმარხე ამდენხანს: ვაი თუ არ მეყოლოს
 შეილი ორმუწი და ჩემმა მარხვამ ტყუილათ
 ჩამიაროს!» ამ ფიქრში რომ იყო, იმან იგრძნო
 თვის გვამში ორმუწის და არიმენის ჩასახვა.
 ორმუწი გაუჩნდა მარხვის შესრულებისთვის და
 არიმენი იმის გამო, რომ ეჭვი იქონია. სცნა
 რა ეს, ძერუანმა სთქვა:» გვამსა შინა ორნი ძენი
 მესხენ; რომელი პირველ მეჩვენოს, იგი ვქ-
 მნა მეფედ». რა სცნა ორმუწი მამის აზრი, არი-
 მენს ახარა:—მამა ჩვენმა ძერუანმა სთქვა,
 ჩვენ ორში რომელიც პირველ მას ეჩვენოს,
 იგი იქმნეს მეფედ. რაკი ეს შეიტყო არიმენმა
 გარღვია მამის გვამი და პირველათ წარუ-
 დგა იგი. მამამ ვერი ცნოდა ჰკითხა: «ვინ ხარ მენ?»
 —არიმენმა მიუგო: «მე ვარ ძე შენი.» ძერუა-

ნმა უთხრა: «ძესა ჩემსა უღის მშვენიერი სუნი და ბრწყინვალეა, ხოლო შენ ხარ ბნელი დამყრალი. ამ ლაპარაკში ორმუწის დაბადების ჟამიც მოიწია, იშვა ნათელი და სუნნელოვანი და წარუდგა მამას. როგორც კი დაინახა, ძერუანმა სცნა თავისი შვილი, რომლისთვისაც იმარხვა, აილოხელში რომ კვერთხები ეჭირა და მსხვერპლს სწირაედა, მისცა ორმუწს და უთხრა: «აქამდის შენთვის ვსწირაედი მსხვერპლსა, აწ შენ შესწირე ჩემთვის.» შემდეგ მისცა თავისი კვერთხები და აკურთხა. მაშინ არიმენ წარუდგა მამას და უთხრა: «აკი ამისთანა აღთქმა მიეცი, ორს ჩემს შვილში რომელიც პირველათ მოვა ჩემთან, მეფობას იმას მივსცემო.» რომ თავისი აღთქმა არ დაერღვია, ძერუანმა არიმენს უთხრა: «იყავ შენ ცრუ და ცოდვილი, მოგეცეს შენ მეფობა ცხრა ათას წელს. ცხრა ათას წელს შემდეგ ორმუწ იყოს მეფედ და რაც ინებოს, ის იქმნას». შემდეგ ორმუწმა და არიმენმა დაიწყეს არსებათა გაჩენა. რაც ორმუწმა გააჩინა, იყო კეთილი და მართალი; და რაც არიმენ-

მა შეჰქმნა, იყო ბოროტი და წყევლი.» ორმუ-
 წი წარმოედგინათ ღღეთ და მზის სინათლეთ,
 არიმენი ღამეთ, სიბნელეთ. ორმუწის გამომხატ-
 ველი იყო ცეცხლი, რომელსაც ზენდის სარწ-
 მუნოებისანი თაყვანსსცემდენ, ხოლო არიმენი-
 სა სიბნელე, რომელსაც სწყევლიდენ და ეში-
 ნოდათ.

როდესაც კაცის გონებამ გამოიხატა ქვეყნი-
 ერობა ამნაირი ავიდა კარგი ქმნილებით გაესებული
 და იმათი გაჩენა მიაწერა ორს ერთმანეთის მოწი-
 ნა აღმდეგე ძალას: «ბოროტს» და «კეთილს»,
 იმის შემდეგ მრავალი ძველი სახელმწიფოების
 დაწყობილება დაარსდა ზემოხსენებული მცნების
 თანახმად. როგორც ბუნება, ისე კაცების გაჩე-
 ნაც ორს ღმერთს: «ბოროტსა» და «კეთილს» დაა-
 ბრალეს. ძველს სახელმწიფოებს სწამდათ, რომ
 კაცებში ზოგი კეთილია, ზოგი ბოროტი; ერთი
 ნაწილი კაცობრიობისა კეთილის ღმერთისგან
 არის გაჩენილი, მეორე ბოროტისაგან. ზენდის
 სარწმუნოების მიმყოლთ სწამდათ, რომ ქვე-
 ყნის ბედნიერება მხოლოდ მაშინ იქნება შესა-

ძლები, როდესაც ბოროტნი არსებანი დაემორჩილებიან კეთილსა. ამ მცნების თანახმად ძველს სახელმწიფოებში უსამართლო საზოგადო დაწყობილება დამკვიდრდა. გაკეთდა მალალი და დაბალი წოდება, დაბალი წოდება მიაჩნდათ არიანის ქმნილებათ, მალალი წოდება კი ორმუწის შვილებათ. ამ სახით მალალი წოდება ბუნების კანონათ რაცხდა, რომ ისინი ბატონებათ ყოფილიყვნენ და თავი ერჩინათ დაბალი წოდების შრომით. ამ ზემოხსენებულს სარწმუნოებაში გაზდილს თვითონ დაბალს ხალხსაც სამართლიანათ მიაჩნდა ეს დაწყობილება და თუნდ ისე შეეფიწროებინა, რომ სახლკარიანათ აეკლო მებატონეს, ან რომელსამე თავადს, ხმას ვერ ამოიღებდა, რადგან სწამდა, რომ კეთილი არსება სხაგრავედა ბოროტს ქმნილებას. რამდენიმე საუკუნე და ათასი წელიც გავიდა, რომ საზოგადო დაწყობილების კანონი უმცირესს ნაწილს აწუხებინებდა უმრავლესს ნაწილს კაცობრიობისას. კეთილშობილი შთამომავლობის კაცი ბოროტშობილს, ანუ მუშა

სოფლელს კიდევ გასცარცუადა, დაატყვევებდა, სახლ-კარიანათ აიკლებდა, მოკლავდა კიდევ, მაგრამ ამისთვის სახელმწიფო ვერას ეტყოდა იმას, რადგან ყველას სჯეროდა, რომ ბოროტი კეთილისაგან უნდა იჩაგრებოდესო. ინდოეთში კმატრის წოდებისასა, ანუ მხედარს რომ პარი, გლეხი მოეკლა, კანონი ვერას გადაახდევინებდა. ამისთანა უსამართლოების ქვეშ კვნესოდა მთელი კაცობრიობა რამდენსამე საუკუნესდა ათასის წელის, ვიდრე არ დაიბადა ისეთი კაცი, რომელმაც გამოიხსნა კაცობრიობა ამისთანა საშინელს უსამართლოებისაგან.

იესო ქრისტე ნაზარეველი იყო და ებრაელებში ნაზარეთი მიაჩნდათ მონების და გლეხების საცხოვრებლათ. იქ სახლობდა დაბალი წოდების ერი; ამ წოდებიდგან იშვა ჩვენი მხსნელი. ღვთისა და ბუნების კანონის ნებაც ის იყო: სამართალი ყოველთვის გაჭირებულებშია. იესო ქრისტემ სთქვა: «ჩვენ ყველანი ღვთის შვილები ვართო, ბოროტი და

კეთილი ჩვენ ხელში არის, გვინდა ვიქნებით კეთილი, გვინდა ბოროტი. აქლემი უფრო მალე გაეტევა ნემსის კურწში, ვინამც მდიდარი შევა სასუფეველშიო». დაჩაგრულს კაცობრიობას რომ მოესმა ამნაირი მცნება, მაშინვე შერაცხა ის ღვთის შეილათ და აღტაცებით მიეგება ამ ახალს სარწმუნოებას, რომელიც ქადაგებდა თავისუფლებას, თანასწორობას ღვთის წინაშე და სამართალს. დადგა ქვეყნის განახლების დრო. ახალ სარწმუნოების მიმყოფნი თავის მოქმედებით და სამართლით აკვირვებდნენ მაშინდელს ქვეყნიერობას. ისინი იყვნენ გლახაკის მფარველნი, უსამართლოების მტერნი და ყოველი კეთილის საქმისთვის თუ საჭირო იყო კიდევ იწამებოდნენ; თავის სისხლიც არ შურდათ ამ დიდი საქმისთვის და ჯილდოს მოელოდნენ საიქიოს. იმათის აზრით სასუფეველი მოაწამეების იყო. ამისთანა თავგანწირულს კაცებს და იმათს სამართლიანს მოქმედებას რა დაუდგებოდა უძლეველი. მართლაც რამდენათაც უფრო სდევნიდნენ და აწვალვებდნენ ქრისტიანებს,

იმდენათ უფრო მრავლდებოდენ ამ სარწმუნოების მიმყოლნი. ყოველი წვეთი სისხლი ქრისტიანებისა სიმართლისთვის დაღვრილი ათას კაციცგულს იგებდა. ელიშე ვართაპეტი მეხუთე საუკუნის ისტორიკოსი მოგვითხრობს სპარსეთის უმთავრესის მოგვის წერილიდგან, რომელიც სომხეთიდან მისწერა იეზდიგერდ მეფეს, შემდეგს ამბავს:

«ჩვენი წინაპრებისგან გამიგონია: მეფეთ მეფის-შაფუ II*) დროს როდესაცამ (ქრისტეს) სარწმუნოებამ იწყო გავრცელება სპარსეთში და იმის საზღვრებს იქით აღმოსავლეთში, ჩვენს უმთავრესს სჯულის მდებლებს იმდენათ შეეშინდათ, ზენდის სარწმუნოება სულ არ მოისპოსო, რომ ურჩიეს მეფეს ქრისტეს სარწმუნოების მოსასპობათ ბრძანება გამოეცა თავის სახელმწიფოში. რამდენათაც უფრო ცდილობდა იმის მოკვეთას, იმდენათ უფრო მრავლდებოდენ ქრისტეს თაყვა-

---

*) შაფუ მეორე ავიდა ტახტზე 305 წელს ქრისტეს აქეთ.

ნის მცემლები. ქრისტიანობამ კუშუნების (მონგო-
ლებს) მიწამდის მიაწია და სამხრეთით თითქ-
მის ინდოეთამდის გავრცელდა. — არც უდაბნო,
არც დაშენებული მაზრა არ მოიძეოდა ქვეყანაზე,
რომ ქრისტიანებს თავის მონასტრები და სალოც-
ველოები იქ არ გაემართოს. ბოლოს მეფემ ბრ-
ძანა ყველა ეკლესიების დაკეტა და ზედ მეფის ბე-
ჭდის დაკვრა, მაშინ ქრისტიანებმა თავიანთი სახ-
ლები გააკეთეს ეკლესიებათ. ეს კიდევ არაფერი:
იმათ თქვეს, რომ ყველაზე უფრო წმინდა ეკკლე-
სია თვით ჩვენი თავიანთი. ის ყოველი თიხისა და
ქვის ეკკლესიაზე უკეთესათ მიაჩნდათ. მეხლმეების
მახვილი დაბლაგვდა და ქრისტიანებს კი არ მო-
სწყინდათ თავიანთი თავების დახრა მოსაკვეთათ.
მცარცველებს მოსწყინდათ იმათ სიმდიდრის და
საუნჯის ტაცება; ქრისტიანები კი მაინც თან და
თან მდიდრდებოდნენ. ბოლოს მეფემ ნახა, რომ
ქრისტიანები ისე სიამოვნებით მისცვიოდნენ სა-
სიკედილოთ, როგორც დამწყვდეული ცხვრები
საფარეხოთგან და გასცა ბძანება, რომ ვისაც რა

სარწმუნოება ჰსურდეს, ის აღიაროს და აღარ იქნეს ქრისტიანების დევნაო».

სომხის ისტორიკოსი აგათანგელოსი ამბობს, რომ კოსტანტინედიდის მონათვლამდის (311 წელს ქრისტეს აქეთ) სომხეთის სახელმწიფოს დიდიხანის მიღებული ჰქონდა ქრისტიანობაო. ევროპის მეცნიერებში სენ მარტენმა (*) პირველათ დაამტკიცა, რომ სომხების სამეფო 276 წელს ქრისტეს აქეთ უკვე აღიარებდა ქრისტიანობასაო.

ამ სახით მესამე საუკუნიდგან დაწყებული საქართველოს საზღვრავდა ქრისტიანი სახელმწიფო ერთის მხრით და მეორეს მხრით სპარსეთის სახელმწიფო, რომელიც გავსებული იყო ქრისტიანებით და ქრისტიანი მქადაგებლებით. რა დიდი კითხვა უნდა, რომ ქრისტიანი სომხები და სპარსეთის ქრისტიანები გუნდებათ მოვიდოდნენ საქართველოში წმინდა სახარების საქადაგებლათ.

(*) დამატება აღმოსავლეთის იმპერატორის ისტორიკოსის Lebeau (Paris, 1825 წ. ტომი, I, 176 და 77 გვერდი.)

ეს კიდევ არაფერი: ქრისტეს წვალებიდანვე განითქვა საქართველოში იმისი სახელი და მოღვაწეობა კაცობრიობის განსათავისუფლებლათ. საქართველოდან იყვნენ ებრაელები იერუსალიმს წასულნი, რომელნიც შეიქნენ იმის წვალების მოწამე. როდესაც ისინი დაბრუნდნენ საქართველოში მცხეთის მცხოვრებლები ისეთის თანაგრძნობით ისმენდნენ ამბებს ქრისტეს ცხოვრებისას და იმის წვალებას დაბრუნებულის ურიებისგან, რომ ერთი დედაკაცი ელიოს ებრაელის და სასოებისაგან კიდევ მოკვდა. რასაკვირველია, ამისთასა შემთხვევა დიდს შთაბეჭდილებას აღძრავდა ხალხის გონებაზე და აფიქრებინებდა: «სწორეთ მართალი ყოფილა ის კაცი და ჭეშმარიტი ღვთისგან მოვლენილა ქვეყნის განსათავისუფლებლათაო». ამას გარდა თვითონ საქართველოს ერის გონებასაც უფროეთანხმებოდა ქრისტეს მცნება, რომელიც ქადაგებდა კაცების თანასწორობას ღვთის წინაშე. საქართველოს ერს არ მოსწონდა ზენდის სარწმუნოება, რომლის წყალობით გაჩნდნენ იმის

ნიადაგზე აზნაურები და მსახურები, მეფობა და მონაობა. ეს ახალი ქრისტეს სარწმუნოება უფრო შეეთანხმებოდა იმის ბუნებითს ჩვეულებას, ზნეს და მქადაგებლებს ყოველთვის უფრო დიდის თანაგრძნობით შეხვდებოდა. ამას გარდა რომის და სპარსეთის სახელმწიფოებს კავკასიის მხარე საექსორიო ადგილათ მიაჩნდათ, სადაც ჰგზავნიდენ ქრისტიანებს, როგორც ამჟამათ ჩვენიდგან ციმბირს გზავნიან დანაშაულებს.

ბაშის და იანეთის მახლობლათ რიონის მდინარეში არიან ჭალაკები, რომელთაც აქამომდე ეძახიან ს ა ქ ს ო რ ი ა ს (ესე იგი დანაშაულების გასაგზავნს აჯაგს). ამსახით საუკეთესო ქრისტეს მქადაგებელნი, მეცნიერი კაცები ღვთის-მეტყველებაში და საერო სწავლაში, აგრეთვე ექიმობაში ზედმიწევნილნი მკურნალნი მთელი სამი საუკუნის განმავლობაში არ დასცხრებოდენ ჩვენში ქრისტეს სარწმუნოების ქადაგებას. საქართველოში მოკვდა რომის ეპისკოსი კლიმენტი, რომელიც იმპერატორმა ტრაიანმა გამოაგდო სამეგრელოში. აქვე მიიცვალა მშვე-

წიგრი ნასწავლი კაცი პონტოელი პალი. ბოლოს როდესაც მეფე ამზასპი გააგდეს ქართველებმა თავის უსამართლოებისთვის და სომხის მეფის ნათესავი რევი შევიდა საქართველოს ტახტზე, იმან სომხის მქადაგებლებით მთელი საქართველოს ერი მოამზადა ქრისტეს სარწმუნოების მისაღებათ.

მრავალი ქართველები გამოჩნდნენ თავის სარწმუნოების წინააღმდეგნი. იმათ აღარ სწამდათ თავის ღმერთები, და ცეცხლის ქურებს კაცის შარდით აქრობდნენ; ბევრი ორმიწის და ზადენის კერპებსაც დასცინოდა. ყველას აცრუებულნი ჰქონდა გული ზენდის სარწმუნოებაზე და დიდის პატივისცემით უყურებდნენ ქრისტიანებს, რომელნიც განირჩეოდნენ წმინდა ცხოვრებით და თავისუფლების მოყვარეობით. აი, ამითი აიხსნება, რომ მეოთხე საუკუნის დასაწყისში წმინდა ნინომ ასე ადვილათ წვეთი ქრისტიანის სისხლის დაუღვრელათ მიაღებინა მთელს საქართველოს ქრისტიანობა. ერი მომზადებული იყო ამ ახალი სარწმუნოებისათვის. ამ მდგომარეო-

ბაში მხოლოდ ისეთი კაცი უნდა გამოჩენილიყო, რომ თავისი გულშეურყეველი სარწმუნოებით ეთქვა ერისთვის, თქვენი სარწმუნოება ცრუა, მოიქეცითო, და ერი მოიქცეოდა. ამისთანა კაციც მალე გამოჩნდა. ის იყო ერთი ახალგაზდა დედაკაცი, სახელათ ნინო, რომელმაც სხვა კეთილ ნიჭებს შორის ექიმობაც კარგათ იცოდა და პირველათ მეფის სახლობის გული ამ საშუალებით მოიგო ქრისტეს სარწმუნოებისთვის.

მირიანს შემდეგ მეფობდა იმისი შვილი ბაქარი. (342—364 წ.)—ბაქარი ყმაწვილობიდანვე იყო წასული საბერძნეთს დიდის კოსტანტინე იმპერატორის კარზე და ჰქონდა სწავლა მეცნიერება შეყვარებული. საღვთო წერილში კარგათ გაწვრთნილი იყო. როდესაც ტახტზე შევიდა, იმის გულის წადილი ის იყო, რომ ქრისტეს სარწმუნოება დაემკვიდრებინა ერში. ამისგამო იმან დაიბარა საბერძნეთიდან მეცნიერი და სასულიერო მწიგნობრობაში განვითარებული კაცები. ყოველს ღვდელს მიუჩინა თა-

ვისი მრევლი, აუშენა ეკკლესია და ეკკლესიას-
 თან გაამართვინა შკოლა, სადაც ასწავლიდენ
 ქართულს ენაზე საღვთო წერილს და საერო
 სწავლას, ამას გარდა ბერძნულს და ასურულს
 ენებს. იმისვე მეფობაში მოვიდნენ ქრისტეს სი-
 ტყვის მქადაგებელთა გუნდნი მოციქულების
 მაგიერი კაცები და ბაქარ მეფის შემწეობით
 მოაქციეს მთიულები, აფხაზები, ხევსურები და
 სხვა. ამას გარდა ბაქარმა განიზრახა არანელე-
 ბის (*) მოქცევა. ამ ქვეყნის მმართველათ იყო
 ბაქარის სიძე ფეროზი, ზენდის სარწმუნოების
 აღმსარებელი. როგორც ერი, ისე იმის მმართ-
 ველი წინააღმდეგი გახდენ ამისა და ფეროზმა
 ითხოვა სპარსეთის მეფისგან შემწეობა. ამ დროს
 სომხებიც შეეცილენ ბაქარს მეფობაზე: საქარ-
 თველოს ტახტი რევის შვილებს ეკუთვნისო.
 ამსახით აღიძრა ომი საქართველოსა და სპარ-

(*) ანანის ძეგლს ეწოდა ლოჩის სპარსეთის და
 მუღანლას ძეგლს შეიჭრეს სპარსეთის. ახლაც
 ამ ქვეყნებში თათრები ცხოვრობენ.

სელებს შუა სარწმუნოებისთვის, რომელსაც პირველათ მიეცა პოლიტიკური მნიშვნელობა. ეს ომი დაბოლოვდა ამნაირათ. არანის უფრო დიდი ნაწილი სპარსეთს დარჩა. მეორე ნაწილი ამ ქვეყნისა გაქრისტიანდა, თვითონ ფეროზი მოიქცა და ბაქარმა გაქრისტიანებული არანის ქვეყნის ნაწილი მდინარეს ხრამსა და ალგეთს შუა მისცა მას საერისთავოთ. სომხებთან ცალკე პირობა დაასკვნა, რომლის ძალით რევის შვილებს მიეცა კახეთი და ისინი უნდა დამორჩილებოდნენ ბაქარს, როგორც საქართველოს ერისთვები.

ფილფილფიური განხილვა

ქართული ენისა

ენა არის უძთაერესი თვისება კაცისა, რომლითაც ის განირჩევა სხვა ცხოველთაგან. როგორ წარმოსდგა ენა? — აი, პირველი საკითხავი ამ დროის მეცნიერებისა. იმათი ძიება ამ კითხვის პასუხს შეიცავს, მაგრამ ჯერ ვერაფერს მიმხედარა ნამდვილსა. საენო მეცნიერება ჯერ ვერას იტყვის იმაზე, თუ როგორ დაბადებულა სიტყვის ძირები, თუმცა ენის ძიებას ძველიდგანვე შეუდგენ ყოველი ქვეყნის მეცნიერები. სულ ძველის ძველათ ინდოელები იკვლევდნენ ლექსთაწყობის კანონებს და, როგორც ამბობენ, ინდოელების გრამატიკაში იპოება თითქმის ყველა ის წესები, რაც იცოდნენ წარსული საუკუნოების გრამატიკოსებმა. ინდოელების შემდეგ ბერძნები ცდილობდნენ თავისთავათ გრამატიკულ კანონებ-

ბის გამოკვლევას. იმათ თითქმის არ სცოდნიათ, იყო თუ არა რაიმე გრამატიკული სწავლა ინდოეთში. არისტოტელმა იცოდა, რომ ენაში არის სხვა და სხვა წყობის სიტყვები: სახელი არსებითი, ზმნა, კავშირი, რიცხვითი სახელი—მხოლოდობითი და მრავლობითი. მაგრამ იმან არ იცოდა, თუ გრამატიკულს ფორმებს რა მნიშვნელობა ჰქონდა აზრის შედგენაში. ამ შემთხვევაში პერგამის და ალექსანდრიის ქალაქის მეცნიერებმა დიდი საქმე ჰქნეს. ისინი იძიებდნენ ჰომეროს თხზულებას «ილიადას» კრიტიკულათ და ამ ძიებით ახსნეს და სახელი უწოდეს მრავალს გრამატიკულს ფორმებს, შეისწავლეს, თუ რა წესით იცვლებიან სიტყვები აზრში, რომ გამოხატონ ყოველნაირი მიმართობა (отношение) და დამოკიდებულება საგნებს შორის. ერთი სიტყვით იმათ მოამზადეს სრულათ გრამატიკის მასალა. მერე გრამატიკის მასალები დააწყო რიგისა და წესისამებრ ერთმა მეცნიერმა დიონოსი ფრაკიელმა, რომელიც ცხოვრობდა მესამე საუკუნეში ქროსტეს მოსკლის წინათ რომის ქა-

ლაქში და იქ ასწავლიდა ბერძნულს ენას. ამ განზრახვით შეადგინა იმან რომაელებისთვის ბერძნული გრამატიკა და შიგ შეკრიბა ყველა გრამატიკული წესები და ცოდნა, რაც იმის დრომდის გამოეკვლიათ საბერძნეთის მეცნიერებს. ამის შემდეგ გრამატიკას ბევრი არა შემატებიარა, თუმცა საბერძნეთის შემდეგ რომაელები იკვლევდნენ ენის კანონებს; იმათ მიჰყვნენ ევროპელები და განაგრძეს ძველი მეცნიერების შრომა, მაგრამ მეთვრამეტე საუკუნემდის ენის ძიებას ძირითადი კანონები მაინც არა გამოუკვლევიარა. ანტონ ქათალიკოსის გრამატიკა და პლატონ იოსელიანისა დიონოსი ფრაკიელის გრამატიკულს წესებს გვასწავლიან სხვასკი არაფერს. ენის შესწავლა მეთვრამეტე საუკუნემდის მეცნიერებათ არ ჩაითვლებოდა. ძალიან დიდი ღვაწლი ამ მეცნიერებისათვის დასდვა ერთმა ევროპელმა ფილოლოგმა ლეიბნიცმა, რომელიც ცხოვრობდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში. მანამდის ყველანი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ ებრაული ენა იყო თავი ენა კაცობრიობისა და სჯე-

როდით, რომ ამ ენიდგან წარმომდგარა მთელი ქვეყნის ენებიო. ამის პასუხათ ლეიბნიცი, აი, რას ანბოპს: «ვისაც ებრაული ენა მიაჩნია მთელი კაცობრიობის დედა ენათ, ის სწორეთ იმისთანა კაცსა ჰგავს, რომელიც ამტკიცებს ხის წვერი და ტოტები ხის ფესვებიო, ან ჰგონია, რომ სადმე შეიძლებოდეს ხის ნამორების განედლება და იმათი ხეთ გადაქცევა. ამისთანა აზრების შეთხვზა შესაძლებელია, მაგრამ ისინი წინააღმდეგნი იქნებიან ბუნების კანონების და მთელი ქვეყნის დაწყობილებისა, ესე იგი ამისთანა აზრი ღვთის სიბრძნის წინააღმდეგი იქნებოდაო». ლეიბნიცმა გამართა მიწერ-მოწერა მაშინდელს წარჩინებულს კაცებთან, რომელნიც იყვნენ წასულწამოსულნი სხვა და სხვა ქვეყნის კიდებზე: ლეიბნიცის გულისთვის აგროვებდა სიტყვებს რუსეთის იმპერატორი, იეზუიტები ჩინეთის ქვეყანაში იმისთვან შრომობდენ. სხვა და სხვა ქვეყნების ელჩები, მგზავრები, თავადნიდა დიდებულნი ყოვლის ქვეყნისა სულ ლეიბნიცმა დაასია ამ საქმეს, შეკრიბა მრავალი ენის სიტყვები და შემ-

დეგ დაიწყო ერთნაირი აზრის სიტყვების შედარება და ენის წარმოების ძიება.

იმან პირველ აცნობა მეცნიერებს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვთ ენის დიალექტებს ანუ ენაცულებს ერთისა და იმავე ერისას, ლექსთა-წყობის ასახსნელათ. მაგრამ რაც ამ დიდმა მეცნიერმა ვერ შესძლო, ის მოათავეს წარჩინებულმა ჩვენი დროის მეცნიერებმა ბოპმა, გრიმმა და სხვებმა. ბოპმა განაზრახა გრამატიკულის ძიებით შედარება ერთმანეთთან სანსკრიტულის ენისა, ზენდის, ელლინურის, ლათინურის, ლიტვურის, სლოვენურის, გოთურის და ნემეცურისა. იმან შეადგინა შედარებითი გრამატიკა ამ ენებისა და ამის შემდეგ ენისძიებაც სწორეთნამდვილ მეცნიერებათ შეიქნა. ამ ზემოხსენებულის მეცნიერების შრომით გამოჩნდა, რომ ენა არის ბუნებითი კუთვნილება კაცობრიობისა. იმას ვერ გააკეთებს ვერც ერთი კაცი, ვერც მთელი ხალხი და ვერც მთელი კაცობრიობა ისე, როგორც მაგალითად ჩვენ შეგვიძლიან სტოლისა და სკამის გაკეთება. ენა იზრდება, ესე იგი

იცვლება ბუნების კანონისამებრ და კვდება კიდესა. რანაირათ გაჩნდა ენა?-ამას ჯერ ვერაფერს მიმხვდარა ზედმიწევნით; მაგრამ იმის ცვლილების უმთავრესი კანონები კი იციან ამ ჟამათ. საენო მეცნიერებას შეუტყვია, რომ ენა იზრდება რამდენიმე მარცვლებისაგან, რომელთაც ეწოდება ლექსის ძირები და მერე გვიხსნის, თუ როგორ შედის თანდათან წარმატებაში, ანუ უკეთ ვთქვათ როგორ იზრდება. როდესაც ამ მეცნიერებამ შეადარა მრავალი სხვა და სხვა ერის ენები, იმან ბევრს იმათგანში შენიშნა ერთნაირი აგებულება—ერთნაირი წესი ლექსთაწყობაში, ერთნაირი გრამატიკული დაწყობილება, ერთნაირი ძირები და ამისთვის ეს ენები რიგრიგით დააწყო. რომელთაც ერთნაირი კანონები და გრამატიკული წყობა ჰქონდა, იმათ მონათესავე ენები უწოდა.

თითო ერის ენაში ყველასიტყვები რომ დაეშალოთ, სულ რომ ბევრი იქნეს, სამას, ოთხასი ლექსის ძირი თუ იქნება, მეტი არა. ზოგი ძირებია ხმაბაძნი (звукоподражательные), ესე იგი

ფილოლოგიური განხილვა

განიმეორებენ იმ ხმებს, რაც ბუნებაში ისმის და იმისგან შეადგენენ სიტყვებს, მაგალითად: ჩქრ. ეს ხმა ისმის, როდესაც მთიდგან მდინარე ჩამორბის და მიწაზე ეცემა. ჩქრ არის ძირი. იმისგან შედგენილი სიტყვები ჩანჩქერი, ჩქრი-ალი. კრკ. — კრიჭინი, გრბ — გრუხუნი, კრ — კრიალი და სხვა. თავდაპირველი ძირები სულ შემასმენელობითნი, ანუ სახვითნი არიან, ესე იგი აღნიშვნენ ან რასმე მოვლენას, ან მოქმედებას, ან საგანს, ან ნიშანს, ან თვისებას. ეს ძირები არიან ერთმარცველოვანნი: ან მარტო ერთი ხმოვანი ასოა, ან ერთი უხმო ასოც თანდას-დევს. ძირები არიან სამგვარნი: პ ი რ მ შ ო, შე-დ ე გ ი და მ ა ს უ ე დ ე გ ი. პირმშო ძირი მხო-ლოდ ერთი ხმოვანი ასოსგან არის შემდგარი, ან ზედ კიდევ ერთი უხმო ასოც დაერთვის. მაგალი-თად: შ ი არისძირი სიტყვისა ჯდომა, კ ა — კაცისა, კ უ — ქვისა და სხვ. შედეგი ძირი იმას ეწოდება, საცა ერთს ხმოვანს ასოს თავში დაბოლოში უხმო ასოე-ბი დასდევს: კ ა ნ — კანი, ლ ო დ — ლოდი და სხვ. მას შედეგნი არიან ისეთი ძირები, სადაც ერთ ხმო-

ენას ასოს ადევნებული აქვს რამდენიმე უხმო-
 ასო: — ყ რ უ — ბ რ მ — ყ რ უ, ბ რ მა. აქედგან სი-
 ტყეა ბოროტი წარმოსდგა და სხვ.

როგორც ერთი კაცი, ისე მთელი ერი თავიდ-
 განვე ბევრს რასმე გრძნობდა ბუნებაში: ხე-
 დავდა, ისმენდა. გემოს და სუნს ტყობულობდა —
 ერთი სიტყვით გამოსცდიდა მრავალს გვარს
 შთაბეჭდილებას. ამ შთაბეჭდილებათა გამოსათ-
 ქმელათ ის სიტყვის ძირებს ბევრნაირათ და-
 უწყებს ცვლას და ამნაირათ იმისი ენა თან-
 და-თან იწყებს ზრდას. შემდეგ ერი მრავლდება,
 გვარები მიდიმოდიან, სხვა და სხვა საქმის კე-
 თებას იწყებენ, განსაკუთრებულს გარემოებაში
 დგებიან და აქ იბადება ახალი სიტყვები უწინ-
 დელი ძირებისაგან. თითო გვარის ენა სხვაფერ-
 დება და წარმოსდგება დიალექტები, ენა ც უ-
ლ ე ბ ი (Наръчія). შემდეგ წარმოვიდგინოთ,
 რომ ამ ერთი ტომის ერს ვინმე მტერი
 დაემუქრა ასაკლებათ, მაშინ თემები ერთმანეთს
 უკავშირდებიან, მოხდება ხშირათ ყრილობა მო-
 სალაპარაკლებლათ, თუ როგორ უნდა მოიქცენ

მტრის მოსაგერებლათ, იმათში ერთი რომელიმე უფრო კარგი მოლაპარაკე კაცი გამოჩნდება. ის ილაპარაკებს ისე რომ ყველა თემების გასაგონი იყოს, შემდეგ თან და თან ვიწყდება იმათი თემის განსაკუთრებული სიტყვებიდა, ხმარობენ ლაპარაკში იმ სიტყვებს, რომელნიც ყველა თემებს ესმისთ, რომელნიც ყველასთვის გასაგონია. . ამ სახით თემებში რომლისამე გვარის ენა წამოისწევასწინ, უფრო ბევრი დაიწყებს იმითი ლაპარაკს, როდესაც ერთად არიან შეყრილნი და ამ სახით ენა მუშავდება, წერა-კითხვა, სწავლა იწყება იმ ენაზე, ერი თან და თან ნათლდება და იმისი ენა ლიტერატურულ ენათ იქცევა. მაშინ ეს ენა მიიღებს თავის საკუთარს გრამატიკის წესებს და შორდება თავის დიალექტებს, სათემო ენებს, ანუ ენაცულებს. დიალექტებისაგან აღარ იძენს ეს ლიტერატურული ენა ახალ-ახალ სიტყვებს და ამისთვის ენა დგება ერთ დონაზე, იმის გრამატიკული ფორმები მაგრდებიან. მაშინ ამ ენას ჰქვიათ ლიტერატურული, კლასიკური ენა. როდესაც ეს ენა აღარ იკარებს

თავის დიალექტების ახალ სიტყვებს და იმათს ცოცხალს ლექსთაბრუნვას, — მიაჩნია იგი ენის გამრყენელათ, ამის შემდეგ ეს ლიტერატურული ენა, ადრე თუ გვიან, დაეცემა. იმას ლაპარაკში აღარავინ ხმარობს, მხოლოდ ძველს წიგნებში რჩება და იმის მაგიერათ ახალი ცოცხალი ენა წარმომადგარი ენაცულებისაგან დაიწყებს წარმატებას და ლიტერატურულათ შემუშავებას. ამნაირი შემთხვევა მოუვიდა ჩვენს ძველს და ახალს ენას. ძველი ენა ჩვენი ძალიან შემუშავებული ენაა, მაგრამ იმაზე აღარავინ ლაპარაკობს. ეს ენა აღრიდგანვე აღარ აქცევდა ყურადღებას სხვა და სხვა თემების სიტყვიერებას, არ სარგებლობდა იმ დიალექტებით, რომლითაც ლაპარაკობდნ ქართლში, კახეთში, იმერეთში, გურიაში, ჯავახეთში. ამის გამო ჩვენი ძველი სამეცნიერო ენა დროსა და დროს განმავლობაში მძიმე გასაგონი შეიქნა ცოცხალი ხალხისთვის და ამჟამათ ის თითქმის აღარც არავის ესმის. ახლა არსდება ახალი ენა, რომელშიაც არის შერთული ყველა მაზრის ენები, ესე იგი ქართლის კი-

ლოც, კახეთისა და იმერეთისადა. აი, ეს ენა ყველას ესმის და ჩქარაც იზრდება; როდესაც ლიტერატურულათ კარგათ შემუშავდება ეს ახალი ენა, ის არას ოდეს არ უნდა დავაცილოთ ჩვენს სათემო ენების კილოებს ანუ დიალექტებს, თუ რომ გვინდა მუდამ ცოცხალი ლიტერატურული ენა გვქონდეს და ისე არ მოკვდეს, როგორც ძველი ლიტერატურული ენა მოკვდა. როგორც ზღვა მდინარეებით და ხეხვებით ირთავს ახალს წყალს, ისე ლიტერატურული ენა ნიადაგ უნდა სარგებლობდეს ყველა თემების კილოთი და ამ სახით ლიტერატურულს ენას ყოველთვის კავშირი უნდა ჰქონდეს თავის დიალექტებთან, მუდამ ითვისებდეს იმისგან ახალს გამოთქმას, სიტყვებს და ლექსთაწყობას. ერი ცოცხლობს, წინ მიდის, გონების წარმატებაშია; ამისდაგვართ იმისი ენაც წარმატებით იცვლება და ეს წარმატება ცოცხალი ენისა ნიადაგ კვალს უნდა აჩენდეს ლიტერატურულს ენასაც.

ენის დაყოფა. ენის მეცნიერებამ გამოიძია მრავალი ენების აგებულება და ნახა ზოგი-

ერთ იმათში ისეთი განსხვავება, რომ არც გრამატიკული ფორმებით, არც სხვა თვისებით ერთმანეთს არ ჰგვანან. ამისთვის იმან დაჰყო ენები თავის აგებულებისამებრ სამ წყებათ.

1. პირველი წყების ენებში ყველა ძირები შემასმენელნი არიან, ესე იგი აღნიშვნენ საგანს, მოქმედებას, თვისებას და ეს ძირები არ იცვლებიან. ამისთანა ენებს ჯერ გრამატიკა არა აქვთ. ამისთანა ენებში კანონები არ არის. არც ზმნას, არც სხვა სიტყვის ნაწილებს არავითარი ცვლილება არა აქვს. მაგალითად ჩინურს ენაზე რომ გინდოდეს ამ სიტყვის თქმა: «შინ არისო» ასე უნდა თქვა: სახლი შიგნით — უ — ლი (უ — სახლია იმათებურათ და «ლი» — შიგნით), ეს ორი ძირი სიტყვა ერთად შეერთდება და გამოხატვენ შემოხსენებულს აზრს, თუმცა არც ერთი ამ სიტყვათაგანი არ იცვლება. მოვიყვან მეორე მაგალითს: ვო — და — ნი (მე — შენ — გცემ), ნი — და — ვო (შენ მე მცემ), ვო — ჟენ — ცუდი კაცი, ჟენ — ვო — ეს კაცი ცუდია. ამ ენაში არც ბრუნვაა, არც კანკლედობა, არც სხვა რაიმე ცვლილება.

თუ გინდა სხვა და სხვა აზრი გამოხატო, სიტყვები უნდა გადაადგ-გადმოადგო, როგორც ზემოთ ვქმენით, და იმის და გვართ აზრიც იცვლება. ამ ენაში ყველა სიტყვის ძირები ერთ მარცვლოვანები არიან და იმისგანამ ამ ენას ეძახიან ერთმარცვლოვან ენას. ჩინური ენა ერთმარცვლოვანია.

2. რომელს ენაშიაც წმინდა შეუცვლელს ძირს მიემატება სხვა და სხვა დაბოლოება მრავალნაირ გრამატიკულ ფორმების გასაკეთებლათ, იმას ეძახიან მისმით ენას. ამნაირი ენები ქვეყანაზე ძალიან ბევრია. მონღოლები ანუ თათრის მონათესავე ხალხები სულ ამგვარი ენებით ლაპარაკობენ. რაც აზიაში და ევროპაში თათრის ტომის ერნი არიან, ყველანი ამ ენებზე ლაპარაკობენ. სხვათა შორის განათლებული ვენგერის ერიც იმაზე ლაპარაკობს. ამ ენებში ძირი სიტყვა ყოველთვის უცვლელათ რჩება; ვერავითარი დაბოლოება და გრამატიკული ცვლილება ამ ძირს ვერ შესცვლის და ვერც გადასცვლის. ის სიტყვაში მარ-

გალიტივით ბრწყინავს ყოველთვის. ამ ძირს მი-
 ემატება სხვა და სხვა ნაირი დაბოლოება და ეს
 დაბოლოებაც ან მკვახედ გამოითქმის, ან ნა-
 ზათ—ეს თვითონ სიტყვის ძირზეა დამოკიდებუ-
 ლი. მაგალითად, განუსაზღვრელ სქესისთვის
 თურქულს ენაში ორი დაბოლოება არსებობს:
 «მ ე კ» და «მ ა კ». გელმეკ (სელა, სიარული), იაზ-
 მაკ (წერა). მრავლობითი რიცხვისთვისაც ორი
 დაბოლოებაა: «ლერ» და «ლარ». ევ-ლერ—სახ-
 ლში, ატ-ლარ—ცხენები. თუ ძირს ნაზი ხმა აქვს,
 მაშინ თვითონ ბოლოც ნაზი მოეკიდება და თუ
 ძირს მკვახე ხმა აქვს, მაშინ ბოლოც მკვახეთ დაბო-
 ლოვდება..ნაზი ხმა არის ასო ე, და ასო ა—მკვახეა.

ამ სახით ზევით მოყვანილს სიტყვის ძირში:
 «გელ» ხმოვანი ასო ე ნაზია, ამისთვის დაბოლოა-
 ვებასაც ნაზ ხმიანს მიიკერებს და გამოვა „გელ-
 მეკ»; მეორე ძირში იაზ ხმოვანი ასო ა მკვახეა
 და ამისთვის დაბოლოებებასაც მკვახე ასოიანს იკე-
 რებს: «იაზ მაკ». აი, ამ ენებს აქვთ გრამატიკა,
 თუმცა ძალიან ღარიბი.

3. მესამე გვარის ენები ისეთია, რომ ორი ძი-

რი ერთად შეერთდება რომელიმე სიტყვის შესაღ-
გენათ და ეს ორივე ძირი ტყდება, ცვდება,
ილესება და იმდენათ იცვლება, რომ იმათგან
შემდგარს სიტყვაში ძნელათლა გამოიკვლიეს
კაცი ნამდვილს ძირებს. მხოლოდ მეცნიერები თუ
გამოსძებნიან იქ ძირებს, თორემ უბრალო კაცს
არ შეუძლია და ბევჯერ ისინიც უარს იტყვიან
ხოლმე ნამდვილ ძირის მონახვაზე. როცა ამ-
ნაირათ გადიცვლება ხმები, იტყვიან, რომ სიტ-
ყვა ფონეტიკურათ ანუ ხმითეწვალო. ამისთა-
ნა ენებს ეკუთვნიან ინდოეთისა და ევროპული
ენები, სპარსული, სომხური და ჩვენი ენაც ამა-
თი მონათესავეა. საზოგადოთ ამ ენებს ეძახიან
ფ ლ ე ქ ს ი უ რ ს ე ნ ე ბ ს.

არის ტომის ენები ყველანი ეკუთვნიან ფლე-
ქსიურს ენებს, ესე იგი ენა ზრდილა ხმისწვა-
ლებით და დიალექტურის განახლებით.

დიალექტურს ანუ ენაცვლითი განახლებას
იმას ვეტყვით, როდესაც სხვა და სხვა მაზრაში
რომელსამე სიტყვას უწინ ესეთი მნიშვნელობა
ჰქონდა და მერე, როცა გვარები სხვა და სხვა ხეო-

ბებში ჩავსახლენ, ერთმანეთს ხშირათ ველარ
 ხედავდნენ, სიტყვას სხვა მნიშვნელობა მიეცა.

დიალექტის განახლების გამო ერთსა და იმავე
 ხალხში ზოგიერთ ძველს სიტყვებს ივიწყებენ
 და იმის მაგიერათ ახალი სიტყვები იბადე-
 ბა, რომელიც უწინ არ ყოფილა, და მეორე გვარი
 კი იმის მაგიერათ ისევ ძველებურ სიტყვას ხმა-
 რობს.

მაგალითად იმერული, ქართული, კახური,
 გურული, არიან ქართული ენების დიალექტები
 და იმათში დიალექტურის განახლებით აი, რა
 მომხდარა:

გურიაში დარჩენილა ძ ელი სიტყვა «მოწილა».
 ქართლში ეს სიტყვა მომკედარა და ამის
 მაგიერათ ხმარობენ «მოკრიფა».

იმერეთში იტყვიან ხელოსანი

ქართლში — — მამასახლისი.

იმერეთში — — ყაძახი

ქართლში — — გლეხი და სხვ.

მაქს მილლერი ამბობს საშუალო ამერიკაში
 მყოფი ევროპის მისიონერები ცდილობდნო

შეედგინათ იქაური ენების ლექსიკონი და ყველა სიტყვას თითოეული ენისას გულსმოდგინეთ სწერდენ და აგროვებდენ ხოლმე. ათის წლის შემდეგ, როცა იმავე ქვეყნებში დაბრუნდენ, ნახეს, რომ იმათი შედგენილი ლექსიკონი აღარ ფარგოდა: ძველი სიტყვები სულ ენის მორევს დაეძირა და ახალი სიტყვები კი ცოცხალს ენაში თავზე მოქცეულიყვნენ. გარეგანი სახით ენა სულ შეცვლილიყო».

თვითონ ერთი იმ მისიონერთაგანი, სახელათ ვალდეკი ამტკიცებს, «1833 წელს საფუძვლიანათ შედგენილი ლექსიკონი ათის წლის შემდეგ ველარ ვიხმარეთ ენის გასაგონათაო». — ის ველური ხალხები, რომელნიც მარტო საქონლის მწყემსობით ირჩენენ თავს, ისე ადვილათ იცვლიან ენას გვარობაში, რომ ამერიკის ინდოეთლების სხვა და სხვა თემის ენები იმდენათ გადაცვლილან, რომ ფრანცუზული და ნემენსური ენა უფრო დაახლოვებულია ერთმანეთზე, ვინამც ეს სათემო ენები. მაგალითად მისნი და დელავერები ამერიკაში ისეთი

მონათესავენი არიან ერთმანეთისა, როგორც ქართლები და იმერლები. როგორც ჩვენ, ისინიც ასე მეზობლათ ცხოვრობენ, მაგრამ არა მცთუ ერთმანეთის ენა აღარ ესმისთ, ასე გასიჯეთ, თვლაც გადუსხვაფერებიათ.

ხმისწვალებას ეძახიან იმისთანა სიტყვის ცვლას, როდესაც ერთი ხმები იცვლებიან მეორე ხმებათ, ან მთელს სიტყვას თავისი შინაარსი, თავისი აზრი ეკარგება და უბრალო გრამატიკულ დაბოლოვებათ ხდება.

აი, რას ამბობს მაქს მილლერი ენაში გრამატიკულ დაბოლოვების გაკეთებაზე.

ხმის წვალებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ენაცვლის (*napruie*) გაკეთებაზე. «თვალი გადავაფლოთ იმ ენებს, რომელნიც გრამატიკოსებს უფრო დაწვრილებით განუხილავთ და მაშინ დაერწმუნდებით, ხმისწვალებას რანაირათ გაუკეთებია გრამატიკული დაბოლოვება. ავილოთ ფრანციული ენა. ფრანცუზის გრამატიკოსები ამბობენ, რომ ენაცვლის გასაკეთებლათ უნდა მიუმატო დაბოლოვება *ment* (მანტ): მაგალით.

სიტყვიდგან bon (ბონ) წარმოსდგება bonnement (ბონნემანტ), vrai (ვრე)—vraiment (ვრემანტ). ეს დაბოლოება არ იპოვება ლათინურს ენაში (რომლის დიალექტი ანუ ენა-ცული არის ფრანცუზული ენა, მაგრამ ჩვენ იქ ვპოვებთ ამისთანა სიტყვებს bona mente (ბონა მენტე)—კეთილის აზრით. ოვიდიის (რომაელი წარჩინებული პოეტის) თხზულებაში ვკითხულობთ «Insistam forti mente» (ინსისტამ ფორტი მენტე)—მე ჩემს სიტყვაზე დავდგები ღონიერის აზრით. ამ სახით ლათინურის ენის ზრდაში, ანუ იმის გადაკეთების დროს ფრანცუზულს ენაზე მოხდა შემდეგი ცვლილება: იმ სიტყვებში, რომელნიც «ფორტი მენტის» მგზავსნი არიან, მეორე სიტყვის აზრი აღარავის აგონდებოდა და იმავე დროს იმის მკაფიოთ გამოთქმაც დაიკარგა. — მენტეს მაგიერათ ფრანცუზები ამბობდნენ მანტ.—«მენტე», რომელიც არის ლათინურათ მოქმედებითი ბრუნვა, წარმოებული სიტყვიდგან «მენს», შეიცვალა ამ სიტყვათ ment «მანტ» და დარჩა, როგორც უბრალო დაბოლოება სიტყვებისა, ასე

გასინჯე, იმ სიტყვებშიაც, საცა პირვანდელი მნიშვნელობა ამ დაბოლოებებისა რომ მოვიგონოთ, მაშინ იმის ხმარებაც შეუძლებელი იქნებოდა. ჩვენ თუ ფრანციზულათ ვიტყვით ჩაქუჩი ძირს ეცემა მძიმეთ — *lourdement* (ლურდემანტ), — სრულებით არ მოგვდის აზრში, რომ ჩაქუჩს მიეუწერთ მძიმეს აზრს და ფრანციულათ ვამბობთ «ჩაქუჩი ეცემა მძიმე აზრით». ძნელი გამოსაკვლეფია ამ კანონის ძალით ესე იგი ხმისწვალებითი დაცემით რამდენათ უნდა გადასხვაფერებულ იყვნენ ენები და იმათი საზოგადო ძირი რამდენათ უნდა გადაკეთებულიყო.

ამის მსგავსი მაგალითები ჩვენს ენაშიაც ბევრია. უწინ ჩვენში იხმარებოდა: «სახლსა შიგან». სიტყვას «შიგან» ჰქონდა თავისი აზრი და ნიშნავდა შუალაგობას. მერმე ამ სიტყვის მიკერება დაიწყეს ყოველს სიტყვაზე, როცა გვინდოდა გამოგვეხატა საშუალო ალაგი ნივთისა, ანუ საგნისა. თუ გვინდოდა გვეთქვა ტყეში ვართ, სულ ძველათ ვიტყოდით «ტყე შიგან», ესეიგი ტყის ოჯახობა ვარლო. მერე ამ სიტყვას «შიგან» თავისი საკუთარი მნიშვნელობა

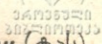
დაეკარგა და ამისდაგვარად თვითონაც გამოთქმაში შეიცვალა: ახლა «შიგან» მაგიერათ ვამბობთ «ში». — ეს სიტყვა მიეკერება ყოველს სიტყვას, როცა გვინდა გამოვხატოთ, რომ მოქმედება ხდება საგნის შიგნით. ამასხით «ში» გახდა უბრალო გრამატიკულ დაბოლოვებათ; ხმის წვლებისამებრ გადიცვალა და იმისი პირვანდელი მნიშვნელობა სრულებითაც თავში აღარ მოგედის.

ვინ იფიქრებს, რომ ჩვენი სიტყვა დღეს და ფრანციული aujourd'hui წარმოსდგება ერთი ლათინური სიტყვიდგან Dies (დღეს) და ნაცვალსახელისაგან his (ღის). ვინ იტყვის თუ სიტყვა *იმა* (იმია) — სახელი, *шакъ* (შნაკ — ნიშანი) და ქართული სიტყვები გნება და ცნობა ერთი სანსკრიტული ძირიდგან არის წარმომდგარი.

განვიხილოთ ფილოლოგიურათ ეს უკანასკნელი სიტყვები. რუსულს სიტყვაში ხმა *ж* (ია) ძველათ წარმოითქმოდა *енъ* (ენ), ასე რომ ახლანდელ *и́ма* (იმიას) მაგიერათ *и́мень* (იმენ) ითქმოდა. ეს სიტყვა და ლათინური *nomen* (ნომენ) ერთი ძირის არის, ნემენცურათ *naimen* (ნახმენ) სანსკრიტუ-

ლათ *naman* (ნამან) — ყველა ეს სიტყვები წარმოსდგა ძირი სიტყვისაგან *gnaman* (გნამან), რომელიც ლათინურში შეინახა *cognomen* (კოგნომენ). ამ სიტყვის ძირი კი არის *gna* (გნა), რომელიც ნიშნავს ცოდნას, რუსულათ *знать* (ლათინური ასო გ (გ) რუსულ ზ (ზ) იცველება) და ჩვენებურათ გნ. ება. მაშასადამე ეს *gna* (გნა) არის ძირი რუსული სიტყვების *ума* (იმია), *знать* (ზნათ), ქართული სიტყვების: გნება, ცნვა, ცნობა და ლათინურის *cognomen* (კოგნომენ).

აქ საჭიროთ ვრაცხავ რამდენიმე ერთნაირი ძირები კიდევ მოვიყვანო ჩვენი ენისა და სხვა ინდო-ევროპულთა ერთა სიტყვებისა. დავიწყოთ თუნდ სიტყვისგან ე რ ი. ამისი ძირი «ერ» იხმარება, როგორც ხალხი. ის ხალხი, რომლისგანაც წარმომდგარან ევროპიელები და ინდოელები თავიანთ თავს ეძახიან არიებს, როგორც ჩვენ ქართველებს ყველას ვუწოდებთ ერს. ხოლო ეს სიტყვა აღნიშნავს სანსკრიტულათ — კეთილშობილს; ქართული სიტყვა ა თ ი, სანსკრიტულათ *dasati* (დასათი) ანუ *sati* (სათი) უფრო ცხადათ ჩნდება ბერძნულს სიტყვაში *eikati* (ეიკათი, ესე იგი

ორი ათია. საკუთრათ ათი, სომხურათ *ասս* (ტას),
 ბერძნულათ *dis* (დიზ), ლათინურათ *decem* (დეცემ),
 სულ ერთი ძირიდან არიან წარმოებულნი *).
 ქართულათ ქალი, ზენდურ ენაზე *qanha* (კანჰა);
 ასო «კ» იცვლება -- «ქ» და «ნ» იცვლება -- ლ, ასე
 რომ ზენდური *qanha* (ქანა) და ქართული ქალი,
 ანუ ქალი ერთი ძირისგან არის წარმოებული. ან-
 გლიურათ *daughter* (დაუხტერ), სანსკიტულათ *du-
hitar* (დუხიტარ), სომხურათ *դուստր* (დუსტარ), ქარ-
 თულათ დაჟ, ჩეხურათ -- *dcí* (დსი, ცი) და გურულათ
 ციცა ერთი ძირისგან არის წარმოებული. ანგლ.
tear (ტეარ) -- ფრანციულათ *larme* (ლარმ). ამორი-
 ვე სიტყვის ძირი იპოვება ქართულს ძველ სიტ-
 ყვაში ტრამალი -- რომელიც ნიშნავს ოხვრას,
 ტირილს, ოხრათ დარჩენილს ქონებას. ტრამა-
 ლიდგან გადაკეთდა -- ცრემლი; მაშასადამე ამ
 სიტყვაშია ძირი ანგლიურის სიტყვისა -- ტეარ
 (ტირილი) და ფრანციულის სიტყვისა -- ლარმ

*) იხილეთ *Лекции по науке о языке. Макс Мюллер*. 32 გვერდი.

(იგივე ცრემლი, ტირილი). ფრანციული სიტყვა *aujourd'hui* (ოჟურდჰუი — დღეს). საკუთრათ ნიშნავს დღევანდელს დღეს, ან ამდღეს. — ეს ფრანციული სიტყვა განიყოფება ორ სიტყვათ *aujourd* (ოჟურ) და *d' hui* (დ' ჰუი). *Jour* წარმოსდგა ლათინური სიტყვიდგან *diurnus* (დიურნუს), რომელიც იტალიურათ ითქმის ჯურნუს და ფრანციულათ ჟურნუს; ამ სიტყვას კი ბოლო მოკვეცია და გამხდარა ჟურ. ხოლო — სიტყვა დ'ჰუი წარმოსდგა ლათინურის სიტყვიდგან *haec dies* (ჰეკ დიეს) — ეს დღე. მიცემითი ბრუნვა იქნება *huic diei* (ჰუიკ დიეი), რომელსაც ლათინები ხმარობდნენ *hodie* (ლოდიე, ანუ ჰოდიე), ხოლო ლოდიე და ჩვენებური — დღე — ერთი და იგივე ძირია; მაშასადამე ფრანციული სიტყვა *aujourd'hui* (დღეს), ლათინური *hodie* (დღეს) და ქართული «დღეს» სულ ერთი ძირისგან არიან. შესანიშნავია, რომ სომხური ასო Հ (ჰ), რომელიც უდრის ჩვენს ჰ ბერძნულს ენაზე იცვლება *ჟ* (ჰ) და ჩვენებურს ენაზე ფ; ასე რომ სომხურად *Հես* (*het* — ჰეტ),

ბერძნულათ *pes* (პეს), ლათინურათ *pedis* (პედის) ქართულად — ფეხი ერთი ძირისგან არის წარმომდგარი. ქართულათ ხუთი, მეგრულათ — ხუნთი, სომხურათ հինգ (ჰინგ), ბერძნულათ *pente* (პენტე), რუსულათ ПЯТЬ (პიატ) ერთი ძირიდან არის. სომხურათ հուր (ჰურ), ბერძნულათ *pur* (პირ), ქართულათ ხურს, ხურება, აღმნიშვნელი ცხელის ნივთისა, ანუ ცეცხლისა ერთი ძირიდან არიან. ამ მაგალითებიდანაც ცხადათ დავრწმუნდებით, თუ ფონეტიკური ანუ ხმისწილებითი დაცემა ენაში რამდენათ სცვლის სიტყვებს.

როდესაც შემოხსენებულნაი რათ დაშალეს სიტყვები, აღმოჩნდა, რომ ევროპის სხვა და სხვა ენებს ინდოელებს, სპარსელებს, სომხებს და ამათ ჩვენ ქართველებსაც მიუმატებთ, გამოუჩნდათ ენაში მრავალი სიტყვები, რომელთაც ძირი ერთი და იგივე აქვთ; ამასგარდა როდესაც განიხილებს ამათი გრამატიკა და შეიტყეს რომ ლექსის ცვლილებას და ლექსთა თხუზვას სულ ერთნაირი კანონები აქვს: როგორც გრამატიკული დაბოლოება, ისე ზმნის ბრუნვა ერთნაირათ წარმოებს. აქედგან მიხვდენ, რომ ამ ერებს ოდესმე ერთად უცხოვრობათ, ერთი მონათესავე ხალ-

ხი, ერთი ტომის ერი ყოფილა და მერე როცა გამრავლებულან, წასულ-წამოსულან, სხვა და სხვა ქვეყნებში დამყუდრებულან, სულ სხვა და სხვა გარემოებას ქვეშ ყოფილან რამდენიმე ათასი წელი და იმდენათ გადასხვაფერებულან, რომ ენებიც სულ სხვანაირები შექნილან და ერთი ტომის ერისგან მრავალი სხვა და სხვა ტომის ერები სხვა და სხვა ენებით გაკეთებულან.

მეცნიერებს ზედმიწევნით გამოუკვლევიათ, რომ სულ ძველის-ძველათ, მაგალითად ათი ათასი წლის წინათ ეს ერი ცხოვრებულა კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით. საშუალო აზიაში არის ერთი მაღალი მთიანი ქვეყანა, სადაც გინდუკუს მთებია აყუდებული და ზემოხსენებული ერი იქ ცხოვრებულა. ისინი თავის თავს ეძახდნენ «არიებს» ჩვენც ეგრე დაუძახოთ ამ ჩვენს წინაპრებს. მერე როდესაც ისინი გამრავლებულან, ერთი ნაწილი არიებისა გადასულა ინდოეთში და იქ ინდოელებათ გამხდარან.

მეორე ნაწილი ამ ერისა გადმოსულა ჩვენსკენ, გამოუვლიათ კასპიის ზღვის სამხრეთით და-

რუბანდის კარი და დამკვიდრებულან კავკასიაში, ბოლოს აქაც რომ ველარ დატეულან, წასულან აქედგან და დაუსახლებიათ მთელი ევროპა და სარმატის თვალ-გადაუწვდენელი მინდვრები, რომელსაც ახლა სამხრეთის და დასავლეთის რუსეთს ვეძახით.

ფლექსიურს ენებს შეადგენენ არიის გვარის ანუ ინდო-ევროპიელი ენები და სიმის ტომის ენები. ამ ენების სიტყვებში განირჩევიან ორი ელემენტი: შემასმენელობითი ძირი და ნაცვალსახელობითი, ესე იგი სიტყვის ძირი, რომელიც აღნიშნავს ან სახელს რაიმე არსებობისას, ან იმის თვისებას, ან მოქმედებას?... ამას ჰქვია სიტყვაში შემასმენელობითი ელემენტი. ნაცვალსახელობითი ძირი პიროვანს ნაცვალსახელებს აკეთებს.

სიმის ტომის ენებს ეკუთვნიან: ებრაული, არაბული და სხვ. ამ ტომის მონათესავე ენები გრამატიკული წყობით ძალიან განირჩევიან ინდო-ევროპულ გვარის ენებთან.

ინდო-ევროპული ენები იმათზე ბევრათ უფ-

რომ შეცვლილნი არიან ფონეტიკათ ანუ ხმის-
წვალებით. მაგრამ ამასთანავე ეს ენები ბევრათ
უფრო მდიდრები და განათლებული ენები არიან.

ამ ტომის ენები განიყოფებიან რამდენიმე ნა-
თესაობათ

1. ინდოეთის ენების ნათესაო-
ბა. ამათში პირველი ალაგი უჭირავს სანსკრი-
ტულს ენას. იმაზე ლაპარაკობდნ ინდოელების
წინაპარნი და ეს ენა პირვანდელს არის ენაზე
ბევრათ უფრო დაახლოვებულა, ვინამც სხვა
ენები. სიტყვა სანსკრიტი ნიშნავს წმინდას — ანუ
კურთხეულს, ამიტომ რომ ამ ენაზე ძველი ინ-
დოეთლების სარწმუნოება არის აღწერილი და
გამოხატული. ფილოლოგიისთვის ეს ენა მეტად
ძვირფასია, ამიტომ რომ ამ ენაში შენახულა
ის გრამატიკულნი ცვლილებანი, რომელნიც
სხვა იმაზე უფრო ახალს ენებში დაკარგულან.
ამ ენაზე თუმცა ახლანდელი ინდოელები აღარ
ლაპარაკობენ, მაგრამ არც ერთი განათლებუ-
ლი ინდოელი არ მოიძებნება, რომ ეს მწიგ-
ნობრული ენა არ იცოდეს. ამ ჟამათ ევროპე-

ლი ფილოლოგებიც მიჰყვენ იმის შესწავლას, რადგან იმის უცოდნელათ საფუძვლიანი საენო სწავლა არ მოხერხდება.

2. ჰერანის ნათესაობა. ამ ენებში პირველი ადგილი უჭირავს ზენდის ენას, ანუ ძველს სპარსეთის ენას, რომელზედაც ზოროასტრის სარწმუნოება არის დაწერილი. ახლა ეს ენაც მკედარია: ამ ნათესაობას ეკუთვნის ფეხლიური ანუ ფარსის ენა, ოსური, სომხური და ქართული.

3. ელლინის ნათესაობა. ძველი ბერძნული ენა.

4. რომანის ნათესაობა. ლათინური, იტალიური, ფრანციული, ისპანიური და სხვ.

5. კელტის ნათესაობა.—გალლური, კიმბრის ენა და სხვ.

გერმანიის ან ტევტონის ნათესაობა:—ნემეცური, ანგლიური, შვედური და სხვა.

სლოვენური ნათესაობა. რუსული, პოლშური, ჩეხური და სხვ.

II

ქართული ანბანის ისტორია.

საქართველოს მატთანე ამბობს, რომ ჩვენი მხედრული ქართული ანბანი ფარნაოზ მეფემ შემოიღო მესამე საუკუნეში ქრისტემდის. ჩვენ აქ არ შევალთ იმის განხილვაში, ახლახდელი მხედრული ასოები შემოიღო ფარნაოზმა, თუ ისინი სულ სხვა ასოები იყვნენ*). ეს კი ვიცით, რომ ქართველებს სულ ძველიდგანვე ჰქონიათ აზრის გამომხატველი ნიშნები, მაგრამ ეს ნიშნები არ აკმაყოფილებდა სრულიათ ქართულ სიტყვიერებას და ამისგამო მეოთხე საუკუნეში სომხი მეცნიერმა მესრობმა ქართველის მეცნიერის ჯაყელის შემწეობით შეაესო ჩვენი ანბანი იმ ხმების ნიშნებით, რომელნიც ძველ ასოებს აკლდა. ამის შემდეგ ქართული ანბანი შეიქნა ძალიან ვრცელი და თითქმის ყოველი ხმის გამომხატველი, არამც თუ მარტო ჩვენი ენისა, სხვა ენებისაც.

*) ამისი განხილვა მეცნიერულათ და უფრო დაწვრილებით იქნება რდესმე შეგვემთხვეს.

ქართული ასოები განიყოფება ხუთნაირ სმე-
ბათ: ხმოვანათ, ორხმოვანათ, გვერდ-ხმო-
ვანათ უხმოთ და საოხრავეათ.

ქ ა რ თ უ ლ ი ე ნ ი ს ხ მ ე ბ ი

ხ მ ო ვ ა ნ ი ა ს ო ე ბ ი. ყოველს სიტყვას აქვს
შინაარსი და სახე, სმენა და გამოძახება. სიტ-
ყვის შინაარსი გამოხატავს ანუ შეგვესმენს რას-
მე არსებას ანუ სახეას (понятие). გამოძახება
არის შემდგარი ხმების კრებისგან, რომელ-
ნიც არიან ხმოვანნი და უხმოანი. მაგალითად:
სიტყვა კ ა ც ი—შეგვესმენს ისეთს არსებას, რო-
მელსაც ორი ხელი აქვს, ზეზე დადის და სიტ-
ყვის ნიჭი აქვს. ამას ვეძახით—ს მ ე ნ ა ს; და ეს
სმენა გამოიხატება ორი ხმოვანი ასოთი. ა, ი
და ორი უხმო ასოთი კ, ც. ამ ხმების კრებას
ვეძახით «გ ა მ ო ძ ა ხ ე ბ ა ს». ხმები იბადებიან
ზოგი ყელში, ზოგი ხახაში, ზოგი კბილებისა
და ენას შუა, ზოგი ტუჩებში.

ჩვენ ენაშია სამი ძალიან გარკვეული ხმოვანი
ასო: ი—იბადება ყელის მახლობლათ! ა—ხახაში და

უ—ტუჩებში. რომელი ენებიც აღრე შესულან წარმატებაში და მერე შეჩერებულან, იმათ ამ სამი ხმოვანი ასოს მეტი არა აქვთ, მაგალ. არაბულს ენას. მაგრამ რომელნიც თავიდგან შეცვლილან და აქამომდე წარმატებით უვლიათ, იმ ენებში სხვა ხმოვანებიც გაჩენილან, მაგალ. ა და ი—შუა გაჩენილა ე, ა და უ—შუა—ო. ამის დამამტკიცებელს საბუთებს ეპოვებთ ფრანკუზულს მართლწერაში. იქ a (ა) და i (ი) ერთად ai წარმოითქმის, როგორც e (ე). a (ა) და u (უ) ერთად au (უ) წარმოითქმის o (ო). ამის გამო ეს ასოები ყველა ენებში აღვილათ იხმარებიან ერთმანეთის მაგიერათ.

მაგალ. მაიტანე—მოიტანე, წავიდეთ—წვეიდეთ—იმერეთ. მამა—მეგრულათ—მუმა და სხვ.

ჩვენს ენაში უწინ ხმარობდენ ჟა, ჟს, ჟ. ამ ასოებს და იმის ხმებს ეძახდენ ორ ხმოვანათ. ახლა აღარ ხმარობენ და დავიწყებულა. მაგრამ ქართული ეტიმოლოგიური ძიებისთვის ეს ასოები ძვირფასი ნივთები არიან და არასოდეს არ შეგვიძლიან დავივიწყოთ, რადგან უამ

ასოვოთ ფილოლოგიურათ ქართულ ენის შესწავლა ძნელია.

მაგალითად. ქართ. — «ქვა», მეგრულათ «ქუა», უწინ სწერდენ «ქუა». ექვი არ არის, რომ ძველათ ჩვენში წარმოსთქვამდენ ამ სიტყვას «ქუა», როგორც ახლა მეგრელები ამბობენ და არა «ქვა», ესევე ეტიმოლოგიური გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ «უ» იცვლება «ფ» და «ფ» იცვლება «მ», მაგ. ძველებურათ, წერტა ახლა «წერვათ» ისმის. პირველი პირი ამ ზმნისა იქნებოდა უწერატ, რომელიც გადაკეთდა ამ ჟამათ «ფწერავ», ანუ ფწერამ. მაშასადამე «უ» იცვლება «მ» და რაკი ეს გამოვიკვლიეთ, მაშინ ამაზედაც დავრწმუნდებით, რომ რუსული სიტყვა камень (კამენ) — სანსკრიტული kman (კმან) — და ქართული ქუა — ქვა ერთი ძირისაგან არის წარმომდგარი და ეს ძირი ან «ქუ», ან «კმ» უნდა იყოს. აი, რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ზე და სხვა ორხმოვან ასოებს ეტიმოლოგიური ძიებისთვის. ორხმოვანის ასოების საფუძველი არის «ტა». როდესაც ეს ასო სიტყვაში იცვლება «ე» და «ი», მაშინ იწერებიან ზე-

მოხსენებული ორხმოვანები. მაგალითად: ქუა, ქუსბი, ქვთკირი და სხვ. *)

*) 1859 და 1860 წ. ჩვენს ლიტერატურაში აღიძრა ბრძოლა ამ ორხმოვან სმებზე. გაკეთდა ორი ჰაზრტია ძველ მართლწერის მიმყოფლთა და ასახსნ გაზღობას შუა. ძველი მართლწერის დამტკელები ამბობდენ, რომ ორხმოვანი სმები უნდა ვინმაროთ, რადგან ჩვენ მამა-პაპებს ძველ მწერლობაში უხმარიათ. ასლის შემოდლებნი ამბობდენ, რომ უიმათოთაც რომ კარგათ იწერება, რათ შევიწყინოთ თავიო. რამდენათაც უფროა გამარტივებულია, მართლწერა, იმდენათ უფროა კარგიაო. მამინ საქმე ამით გათავდა. შემდეგ, როდესაც ყურნალი «საქართველოს მოამბე» გამოვიდა 1863 წელს. უფ. დავით უიფიანმა დასწერა ერთი სტატია: ქართული გრამატიკის მასალები», სადაც განიძეორა იგივე საბუთები, რაც მოწყუდათ ასაღმწერლებს: რათ გვინდა ორხმოვანი ასლები, რადგან უიმათოთაც კარგათ იწერება ქართულს ენასეო. ამ ჩვენს სტატიიდგან მკითსველი ცხადათ შეიტყობს, რომ არც ერთს ნამდვილი საბუთი არაქქანიათ ხელში, არც ერთს არ სცოდნია, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ენაში ორხმოვანს ასლებს და რისმაქნისნი არიან. მართლწერაში აღარ არიან საჭირო, მაგრამ ეტიმოლოგიური მნიშვნელობა ყოველთვის დიდი ექნებათ.

გვერდხმოვანი: ა იყო მოკლე ხმო-
 ვანი, როგორც რუსული й. მომეტებული ნა-
 წილი ქართული სიტყვებისა ძველათ თავდებო-
 და ამ ასოთი «ჟ». მაგრამ დროსა და დროს განმა-
 ვალობაში ეს ასო შემოკლდა, გაკეთდა მოკ-
 ლეთ, მაგალითად: კუჟ, ხბოჟ, ქალაჟ და სხვ.
 შემდეგ ეს მოკლე ასოც ისე დამოკლდა, რომ
 აღარ ისმის და წერაშიაც აღარ უსმენ, ასე რომ
 ხბოჟს მაგიერათ ამბობენ ხბოს, კუჟს მაგიერათ
 «კუს» და სხვ.

ამის შემდეგ ძალიან ადვილი ასახსნელია ერთ-
 გვარი ფონეტიური, ან ხმის წვალეებითი წარმო-
 ება ჩვენს ენასა და სხვა ინდო-ევროპიულს ენებს
 შუა, მაგალითად რუსულსა და სომხურს ენას
 შუა, საცა დაბოლოვება თან და თან შემოკლე-
 ბულა და ბოლოს სულაც გამქრალა. იმის მა-
 ჩვენებელი ახლა რუსულში მხოლოდ ეს ასოები
 არის: ъ, ь, რომელნიც სრულებით არ გამოითქ-
 მიან თავის თავათ: ждать (ჟდატი) — (церк. славян.)
 ожидать (ოჟიდათ), будити (ბუდიტი) — будить (ბუდიით),
 творити (ტვორიტი) — творить (ტვორით) და სხვ.

სომხურს ენაში **ჟ** მაჩვენებელი დარჩენილა ასო **ღ** გვერდხმიანი.*) მაგალითად: **Ճընգրու թխնիքը** (წინდრუთიუნიცა), ჩვენს ენაში ეს ასო ახლაც საჭიროა წერაში, რადგან ბევრი ისეთი სიტყვები შემოდის, რომელშიაც იპოება ეს მოკლე ხმა: მაგალითად: «ნიუიორკ», რომელიც უნდა იწერებოდეს «ნ.ჯუ.ჯორკი» და სხვ. ასო **Յ**, ანუ შემოკლებული **ე**, ცალკე ხმათ არასოდეს არ დაისმოდა უწინ. ის დასდევდა იმ სიტყვებს, სადაც **ჟ** (უბრჯგუ) იყო ხმარებული და იხმარებოდა, როგორც ფრანციული **e** (მოკლე **ე**).

ც ა ლ ხ მ ა ა ს ო ე ბ ი. ხმოვან ასოებს მისდევს ცალხმა ასოები, რომელნიც ისე ცხადათ გამოითქმიან თავის თავათ, რომ თითქოს ხმოვანათ ხდებიან. ესენი არიან: **ნ, ლ, რ.** ქართულს ენაში ბევრი ისეთი სიტყვებია, სადაც სამი, თუ ოთხი უხმო ასო იყრის თავს და ამისთანა სი-

*) სომხური მაგალითებისთვის გამოვარჩიე აგულისის ანუ ქურთულების ენა, რადგან ამ სომხურს დიალექტში ეს ასო **ღ** (ი) ისე შემოკლებულა, რომ ღარ ისმის გამოთქმაში. ავტორ.

ტყვეებში უეჭველათ ცალხმა ასოც ურევია და ისინი ასრულებენ ხმოვან ასოს მაგიერობას. იმათი შემწეობით სიტყვას ცხადი გამოთქმა აქვს. მაგალითად: ბრწყინვალება, ბრმა, დრტვინვა, დრკუ. აქ ასო «რ» რომ არ იყოს, ამდენი უხმო ასოების გამოთქმა შეუძლებელი იქნება, ასე რომ ცალხმა ასო «რ» თითქოს ხმოვანათ ჰხდება. ასო «რ» სომხურს და სანსკრიტულს ენაში მართლაც და ხმოვან ასოთ ირიცხება. «ბრმა» აქედან წარმოსდგა სიტყვა «ბოროტი». პირველ სიტყვაში ისეთი აწეულია ხმა ამ ასოთი «რ», როგორც მეორე სიტყვაში ხმოვანი ასოთი «ო».

ცალხმა ასოებს ისეთი დაახლოვებული კავშირი აქვთ ერთმანეთში, რომ ერთი მეორის მაგიერობას შვრებიან სიტყვებში და ხმის წვადლებისკანონისამებრ ერთი მეორეზე იცვლება. მაგალითად «წელის» მაგიერათ ამბობენ «წენი» «აერურუ» — «აერული»; თმდა — თნდა და სხვ. ლული — რული; წელილი — წერილი და სხვ.

როდესაც ორი ხმოვანი ასო ხვდება ერთმანეთს, მაშინ ასო «ნ» ან «ს» ჩაერთვის იმათ შორ-

რის და სიტყვა უფრო ტკბილი გასაგონი გამოდის. ვაწერიებ—ვაწერინებ; ვაწერიებიებ—«ვაწერინებინებ»; «არაოდეს» მაგიერათ|ამბობენ «არასოდეს» და სხვ.

შ ი შ ი ნ ა ა ს ო ე ბ ი: ჟ, ჩ, შ, ჯ, ქ. ამ ხანის ხმებს გამოთქმაში კბილებიც ეხმარება. ამისთვის ამ ასოებს და კბილის ასოებს თვისება აქვთ. როდესაც ყმაწვილი პირველათ აიდგამს ენას, ის ამ ხმების მაგიერათ ხმარობს კბილის ხმებს.

«ჟ» მაგიერათ «ზ», «ჩ»—«ც», «შ»—«ს», ჯ-d. მაგალითად: ვაჟი—ვაზი. ფაჩიჩები—ფაციცები, შენ—სენ. ჯოჯო—ძოდო. შემდეგ ეს კბილის ასოები თან და თან ხანის ასოებათ ხდებიან.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ლათინური ხმა ფ, რომელიც უდრის ჩვენებურს «გ», იტალიურათ წარმოიქმის, როგორც «ჯ». ქართულშიც არის ისეთი სიტყვები, სადაც «გ». გადაკეთებულა ჯ. მაგალითად გიორგაძე—ჯორჯაძე. დაგორგილი—დაჯორჯილი.

სასულე ხმები: ჰ, და ზ: «ჰ» ხშირათ
«ლ» და «ხ», მაგიერათ არის. უცხო ენის ხმა
h «ხ» ჩვენს ენაზე ყოველთვის სასულეს ხმათ ჰხდე-
ბა; მეორე პირი ყოველ ზმნისა უნდა იწყებო-
დეს ასოთი «ლ» ან «ხ»; მაგრამ «ხ» მაგიერ ისმის ჰ.
მაგალითა «ლწერ» ანუ «ხწერ» (იმერეთის დაბალს
ხალხში იხმარება). ლიტერატურაში ამის მაგიე-
რათ ანბობენ «ჰწერ» და სხვ.

ბაგური უხმო ასოები. ასო «მ» თუმცა
ცალხმა არის, ამასთანავე ბაგური ასოც არის, ესე
იგი იბადება ბაგეთა ანუ ტუჩების შემწეობით.
ასონი: ბ, ვ, პ, ფ აგრეთვე ბაგურნი არიან.
ეს ასოები, როგორც ერთსა და იმავე ალაგას
დაბადებულნი, არიან მონათესავე ხმანი და ერთი
მეორის მაგიერათ გამოითქმიან სხვა და სხვა
სიტყებში, მაგალ: მრავალი, ბრეული (იმერუ-
ლია), რუსულათ ვასილ — ქართულათ-ბასილა;
ვცდილო ბ, ვსწავლო «ბ» ისმიან, როგორც ვცდი-
ლო «ფ», ვსწავლო «ფ» — ბერძნულა pes (პეს) — ქართუ-
ლათ ფეხი და სხვ. ლიტერატ. ვკრეფა «ვ» — მდაბიუ-
რათ ვკრეფა «მ». ხმოვანი ასო უ, რომელიც არის

ბაგური იცვლება ვ, ქვა—ქუა. სწავლა—სწაუ-
ლა.

თვისება ბაგურსა და ცალხმა ასოებს შუა,
როგორც სხვა ინდო ევროპულს ენებში, ისე
ჩვენს ენაშია.

მაგალითად: ფრანციულათ general (ჟენერალ),
generaux (ჟენერაუ, ან ჟენერო); ლათინურათ ma-
la (მალა—ფრანციულათ გადაკეთდა maux (მაუ, ან
მო). ქართულათ მსმელი—სვაფი; მკვლელი—მო-
მაკლავი, მცველი—მცვაფი და სხვ.

კ ბ ი ლ ხ ა ხ ი ს ა, კ ბ ი ლ ე ნ ი ს ა და კ ბ ი-
ლ უ რ ი უ ხ მო ასოები.

კ ბ ი ლ ხ ა ხ ი ს ხ მ ე ბ ი გ: კ, ლ, ხ, ვ, ქ. ამ ასოებს
აქვს ერთმანეთთან თანხმოება ერთს მეორის
მაგიერობა შეუძლია, განსაკუთრებით სხვა ენებ-
ში. მაგალითად: ლ, «კ» შერება ლ (ხ) მაგიერობას,
გ, კ, ქ, შერება ე და ვ მაგიერობას.

ყ ე ლ ი ს ხ მა ყ უ ც ხ ო ე ნ ა შ ი ი ც ვ ლ ე ბ ა ე.
მაგალ. ყორანი—corax (კორაქს).

კ ბ ი ლ ე ნ ი ს ხ მ ე ბ ი: დ, ტ, თ ესენიც ერთ-
მანეთის მაგიერობას შერებიან სიტყვებში და
უცხო ენებში.

კ ბ ი ლ უ რ ი ა ს ო ე ბ ი : ს, ზ, ც, წ, მ. ეს ასოებიც ერთმანეთის მაგიერობას შერებიან. გარდა ამისა ასო «ც» და «წ» ხშირათ «ტ» მაგიერათ იხმარება. მაგალითად სწავლა—სტავლა—(იმერეთში). ბრუტიანი—ბრუციანი და სხვ.

აი, ეტრათი, რომელიც გვიჩვენებს შემოხსენებულ უხმო ასოების გადასვლას ერთმანეთში.

ბ ა გ უ რ ი ს მ ე ბ ი :	კ ბ ი ლ უ რ ი ა ს ო ე ბ ი :			ს ა ო ხ ს რ ა ვ ი ს მ ე ბ ი :	
	კ ბ ი ლ უ რ ი ა ს ო ე ბ ი :	კ ბ ი ლ უ რ ი ა ს ო ე ბ ი :	კ ბ ი ლ უ რ ი ა ს ო ე ბ ი :	ს ა ო ხ ს რ ა ვ ი ს მ ე ბ ი :	ს ა ო ხ ს რ ა ვ ი ს მ ე ბ ი :
მ	კ	წ	ტ	ს ა	ს ა ს უ
კ	ჩ	ძ	ღ	ს ა	ს ა ს უ
ბ	ჯ	ზ	თ	გ	გ
ფ	ქ	ს	შ	ქ	ჰ
ვ	შ				

ეს სამი უმთავრესი გვარი უხმო ასოებისა განიყოფებიან მკვანეთ და ნაზათ. თავიდან იწყებიან მკვანენი და რაც უფრო დაბლა მწკარში

ზის ხმა იმდენათ უფრო ნაზია, უკანასკნელი ხმები ყველა ნაზები არიან.

აქ ერთგვარი მონათესავე ხმები ხაზებსა და ხაზებშვა არიან შეერთებულნი.

ფილოლოგიური დწესებანი.

1. ერთგვარი ხმები ერთმანეთის მაგიერობას შერებიან.

2. სხვა და სხვა გვარის ხმები ერთმანეთის მაგიერობას ვერ იქმენ.

3 შიშინა და კბილის ხმები ერთმანეთზე იცვლებიან: კ იცვლება წ. ჭიაკოკონა (ქართლში) — წიაკოკონა (იმერეთში), ვწერ ქართულათ — ვჭარ (მეგრულათ). ბრწყინავს იმერულათ, ბრჭყეინავს (ქართულულათ) და სხვ.

4. ც და წ იცვლება ტ, ლათინურის მგზავსათ. ბრუციანი -- ბრუტიანი, სწავლა (ქართულათ) — სტავლა (იმერულათ) და სხვა.

5. ხახის ხმები: ლ, ხ, კ იცვლებიან სასულე ხმათ ჰ.

6. ღ, ხ და ჰ უდრის ევროპულ ენის h (ხ) (სიტყვის ძირების საძიებლათ).

7. ც უდრის ევროპულს ენის ch (სხ, ანუ შ)

8. ჯ უდრის ლათინურს ენაში di (დი), იტალიურს g (ჯ), ფრანციულს j (ქ).

9. ძ უდრის ევროპულს z (ღზ) და s (ს) უდრის.

ხმების შეკრება სიტყვების საკეთებლათ.

ყველაზე უფრო ადვილათ შეერთდება სხვა და სხვა გვარის უხმო ასოებთან ხმოვანი და ცალხმა ასოები. ერთგვარის ასოები ერთმანეთთან ძნელად შეერთდებიან, იმისგამო რომ რამდენათაც დაახლოვებულია პირის ნაწილები ერთმანეთზე, იმდენათ უფრო ძნელია იმათი ერთად შენძრევა. სასულოეს და ხახის ნაწილების ერთად შენძრევა ძალიან გაჭირებულია, მაგრამ ხახისა და ენის წვერის ერთად შენძრევა კი ძალიან ადვილია. მაგალითად: ღ ხ» ამ ორი ასოს გამოთქმა ერთად საძნელოა, მაგრამ «ღრ» ან «ხნ» ერთად გამოთქმა კი ძალიან ადვილია. აი, ამ ფიზიოლოგიურის კანონის ძალით სხვა და სხვა გვარი ასოები შეერთდებიან ხოლმე ერთად და

ერთგვარნი კი სულ არა. ან თუ შეერთდება ძვირათ და მაშინც ერთი იმათგანი იკარგება. «მბძანებელის» მაგივრათ ისმის «ბძანებელი».

ამასგარდა როდესაც ერთად დასმულს მარცვლებში ორი სხვა გვარის ხმოვანი ასოებია დასმული, მაშინ პირველი ხმოვანი ასო შესცვლის მეორეს თავისებურ ხმოვანათ. მაგალითად იტყვიან, «ჩემად»; მაგრამ ამ სიტყვას წინ რომ «უ» დაუსვათ, მაშინ «უჩემად» კი აღარ ითქმის. ა— შეიცვლება «ო» და ითქმება უჩემოდ. ასო «ო» უფრო ნათესავია ასოსთან «უ», ვინამც ასო «ა». ამგვართვე ითქმება «უწყალად» მაგივრათ «უწყალოდ» და სხვ.

ამისთანა ერთი ხმოვანი ასოს ზედმოქმედებას მეორეზედ ვეძახით ხ მ ა მ გ ზ ა ე ს ო ბ ა ს.

III

ხასჟლეს დაფი და ხმების წარმოება.

ბუნების მოვლენათა მეცნიერება, ანუ უკეთესით ფიზიკა გვასწავლის, რომ ყოველი ხმა იბადება სხეულის ნაწილების თრთოლვით, ანუ

დაკვრით, მაგალითად ჩანგურის ძაფს ანუ სიმს როდესაც ხელს შემოჰკრავ, ის დაიწყებს თრთოლვას და ხმა ისმის. ჩანგურის ძაფის მეზავსათ ყოველი სხეული შემოკვრით თრთის, ესე იგი იმის ნაწილები დაიწყებენ ჩქარა ნძრევას და მაშინ ხმა გვესმის. ქვა, ხე, რკინა, მინა, ცხოველის ტანი და სხვ. ყველანი ხმას გამოოსცემენ, როდესაც იმათ შემოჰკრავ რასმე. ამასთანავე მეცნიერებას ესეც გამოუკვლევია, რომ ცარიელს ალაგში, ესე იგი საცა ჰაერი არ იმყოფება, იქ რაც უნდა ძალიან შემოჰკრა სხეულს, ხმას არ გაიღებს. მაგრამ როდესაც იმ ცარიელს ალაგში ჰაერს შეუშვებ, მაშინ შემოკვრისათანავე ხმაც მოისმის. აქედგან ცხადათ სჩანს, რომ ხმა იბადება ჰაერის შემწეობით. როდესაც ნივთს ხელს შემოჰკრავ, იმის ნაწილები თრთოლას დაიწყებენ და ამასთანავე ათრთოლებენ ანუ უკეთ ვთქვათ შეანძრევენ ჰაერის კამარას. ეს დანძრეული ჰაერის კამარა შედის ყურში და შეანძრევს ჩვენს ყურის ნაწილებს და მაშინ ხმასაც ვგრძნობთ. ამ გამოკვლევის შემდეგ კა-

ცის ხმის დაბადებაც ადვილი ასახსნელია. ფი-
 ზიოლოდია გვასწავლის, რომ კაცის სასულეს
 თავზე, ენის ძირში მოწყობილია ერთი პატარა
 დაფი ანუ ბარბანი, რომელზედაც, როგორც
 დაირაზე, თხელი კანებია გადაკრული, მაგრამ ეს
 კანები შუაზე გაჭრილნი არიან და კანები შეადგენენ
 თითქმის ჩანგურის ძაფებს ანუ სიმებს. მაშასადამე
 ამათგან ხმის გამოცემა რომ გვინდოდეს, ისინი
 უნდა შევანძრიოთ. ხელით რასაკვირველია ვერ
 შევანძრევთ, მაგრამ ამისთვის საკმაოა ჰაერი.
 როცა ამოვისუნთქებთ, ჰაერის კამარა ამოდის
 ზემოხსენებულს დაფის სიმებსა და სიმებს შუა.
 თუ ცოტა ჰაერი ამოვისუნთქებთ, მაშინ ის ვერ
 შევანძრევს ზემოხსენებულს თხელი კანის სიმებს
 და ხმა არ ისმის. თუ ძრიელ ამოვისუნთქებთ,
 მაშინ ერთბაშათ ბევრი ჰაერის ამოდენა მისწი-
 მოსწევს ამ კანების ძაფებს, ისინი დაწყებენ თრ-
 თოლას და ჩვენ ხმა გვესმის. რაკი შევიტეთ
 ხმისწარმოება, ახლა ესეც უნდა ავხსნათ, თუ
 რისგან წარმოსდგება სხვა და სხვა ხმები, რომ-
 ელთაგან შესდგება ყოველგვარი სიტყვები?

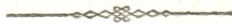
ერთსა და იმავე ხმას მრავალგვარათ სცვლის
თვითონ პირი თავის ნაწილებს მრავალგვარი
მოძრაობით.

სასულედგან დაწყებული ტუჩებამდის რაც
ალაგია, იმას პირს ვეძახით. პირი ისაზღვება უკან
ენის კლიტით, ზევით სასით, ქვევით ყბით და
წინ ტუჩებით. პირში ძვეს ენა და კბილები,
რომელნიც არიან უმთავრესნი ორგანონი ხმების
წარმოსაშობათ. ენა ხმას სცვლის და კბილები კი
ზარსავეთ უკრვენ. ამით ყოველი ხმა მკაფიო და
ტკბილმოსასმენი ხდება. მაგალითად «რ» გა-
მოსათქმელათ უნდა ავართოლოთ ენისწვერი
და მოვკრათ სასას; «მ» გამოსათქმელათ ტუჩები
უნდა მოვარტყათ ერთმანეთს. ამგვართვე იბა-
დებიან სხვა ხმებიც. რა პირის ნაწილიც შეინძრ-
ევა, ხმაც იმის შესაფერი იბადება. არც ერთს
ევროპულს ენებს სომხურ ენას გარდა არ
შეუძლიან ისე მრავალნაირათ შეანძრიოს პი-
რის ნაწილები სხვა და სხვა უხმო ასოების და-
საბადებლათ, როგორც ქართულს ენას. ვერც
ერთს ევროპულს ენებში ვერ ვიპოვით საზოგა-
დო ხმებსგარდა იმ ხმებსა, რომელნიც იპოებიან
ქართულში. ქართულს ენაში არის ყველა ევრო-
პული ენების მდუნე (უხმო) ხმები და ამასგარდა

ყველა სიმური ენების მდუნე ხმებიცა. სასულედგან დაწყებული ტუჩებამდის აი რა ხმები იბადება: ჰ, ყ, კ, ხ, ლ, კ, გ, ჯ, ჭ, დ, ტ, ძ, წ, ც, ს, ფ, ბ. მ. ოდნა პირის ნაწილიც არ დარჩენილა ყანყრატოდგან მოკიდებული, რომ სასას არ მირტყმოდეს სულ ერთი მეორის შემდეგ ხმების გამოსახატველათ. მაშასადამე რაც სხვა და სხვა ენებში ხმებია დაკარგული, ქართულში იპოვება. ამისთვის ამ ენისთანა დამაკავშირებელი ენა არიის ტომის ხალხებში არც ერთი არ არის. ქართულსა და სომხურს ენებში უნდა ეძიოს ფილოლოგიამ ის სიტყვის ძირები, რომელნიც საზოგადონი უნდა ყოფალიყვნენ სიმურის ენებისთვისა და ინდოევროპულს ენებისთვის. გაბედვით შემძლიან ვთქვა, რომ ქართული ენის ძიება ფილოლოგიურს მეცნიერებას თავის გამოსაკვლევ კანონებისთვის ბევრს დამამტკიცებელს საბუთებს შესძენს, უჩვენებს უფრო ცოცხალს სურათს თანდათანითი ხმების ცვლილებისას და დიდს წარმატებას მისცემს შემდეგში ზემოხსენებულს მეცნიერებას.

გ. გოძისელი

ამ სტატიის შესადგენათ ხელში მქონდა შემ-
 დგო წყაროები:

Высший курсъ русской грамматики... В. СТОЮНИНА.

Исслѣдованіе о діалектахъ армянскою языка.

К. ПАТКАНОБА.

Лекціи по наукѣ о языкѣ . . . МАКСА МЮЛЛЕРА.

თარგმნილი ნემეცურნიდგან რუსულზე.

Теорія Дарвина и языкознаніе. *Письмо Шлейхера
 къ д — ру Эрн. Генкелю (съ таблицей).*

О значеніи языка для естественной исторіи человѣка.

ст. А ШЛЕЙХЕРА.

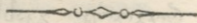
Культура первобытнаго индогерманскаго народа. ст. Авг.

ШЛЕЙХЕРА.

Историческая Грамматика русск. языка. I и II ч.

БУСЛАЕВА.

Grammaire comparée des langues Indo-Euro-
 péennes, par fr. Bopp. — traduite par *Michel Breal.*

ამ წიგნის შესახებ

ნ. ბარბაქაძის მიერ

რომანსი

ნიკოლოზ ბარათა-შვილისა *)

ზვირთები მოდუდუნებენ,
ჭაღები ბუჩქნარობენ
სშირნი ლამაზთა კიდეთა
მჩქეფრად მდინარის ქსნისათა.

მიშქრქალებული მოცარე მოწყენით ჭნათობს მუნ
ქაღსა;
მდინარის შირსედ ჭრის იგი კელთა ხონგურის
მხერობელი;
გიშრისა თმანი ნაშალნი ჭშეკნიან სხეტაკს საცმელსა
და დამდერს იგი საკვდავად ცხარეთა ცრემლთა მდუ-
ნელი:

«ავენანო! რდეს დაჭსცხრეთ,
შოასკენოთ ესდენ სული!

(*) ეს ლექსი, როგორც ვკახსოვს, არხად არა
ყოფილა დაბეჭდილი.

რა გარკვევით, რამ შეიშურეთ
 უბიწოი სიუკარული!

გულის სწორად! ერთის ცილით
 აგრე რეგორ შეიტვალე,
 რამე ტრეობა ჩვენი ამ ხნით
 მას აგრე მსწრაფელ ანატვალე?

თუ ვერ მცნობდი, რად მეტყობდი,
 შენი ვარდ საუკუნოდ?
 სიუმაწვილეს რად მილსენდი,
 თუ მოჭკლავდი ასე უდროდ?

რად შემიზყარ მე გლას-გული
 უმანგო და უზრუნველი;
 რად დამიჭკნე მე ყვავილი,
 ყმაწვილობის ჯერ უშლელი?!

ეს ნუგეშ-მტემს, საუკარელი,
 რამე არის სსკა სოთელი.
 ლდეს ჭსტნა, რამ ვარ უბრალა,
 მოკედ, მოკედ, მუნ მოგელი!"

ჭსდუმიდა და მეტა ვიტანი
 ქეთევან ჭაეროვანი,
 ქეთევან ნაქები გულით,
 ნაქები მშვენიერებით!

ნეტა რა ქარმან დააზრდო მისის სიტყვების უკ-
ვილი?!

მეც ამატირის მის მსგედრმან, მაგრამ ვერ ვატი ნუ-
გაში:

ჩეთევან შუა ქსანშია მარად შეერთო ღუღვილი,
მსოფლოდ ისმოდა სასკელი ამილხარისა ზვირთებში!

[Faint, illegible text bleed-through from the reverse side of the page]

არსენა

არსენას ლექსი. მესტვირეთაგან თქმული სასა-
ლხო პოემა და მენახიჩის ნაამბობი პოემიდგან «ვა-
კო», გამომცემული ნიკ. ყიფიანისაგან. თბილისი
1872 წ. ფასი ერთი შაურჩი.

— ჰარიქა! კიდევ არსენა! ეხლა არ იყო «დრო-
ებაში» წავიკითხეთ «არსენას» გარკვევა! მესტვი-
რის ლექსებს რა ბევრი ჩიჩინი უნდა, აღარ ვი-
ცით რაც არის მესტვირული «აჭია-ბაჭია»? რა სა-
ლაპარაკოა, ერთი მითხარით, თქვე კოლო-ბუ-
ზებო, ლიბერალებო, პატრიოტებო, თქვე...
თქვე... ბაკაკიებო, გოგიტელებო! შაურჩიანი წი-
გნი დაუბეჭდიათ და აბა ჰა... მოჰყვებიან ეს
ასეო, ის ისეო; შაურჩიან წიგნისგამო «მილიო-
ნებზე» დაიწყებენ «ფილოსოფოსობას», — იტყვის
ზოგი ჩენი დარბაისელი, დამჯდარი გონების

მკითხველი და დაცინვით ამოუშვებს ცხვირით ფშვინვას.

— ერთი დახედეთ პირველსავე გვერდზე პირველს სტრიქონს! პირველი ლექსი (სიტყვა) «შიარ» გაშორებულია მეორე ლექსისაგან «სიტყვით» და არ შეუერთებიათ დეფისით. ესეცა, ლექსი «სიტყვით» დაუწერიათ ვინით (ვ) და არა უნით ბრჯგუთით (ჟ)! ეს რა წერაა, ეს რა ბექლვაა, რა ადათია, რა ჯიუტობაა და გაღარჯულებაა! ცხარეთ ისროლს ამ სიტყვებს გამწარებული უნ ბრჯგუს მოდარაჯე.

ამ სახით რასა იქ, შენ უბრალო მკითხველო, რო ბუზანკალივით არ გისვენებს ეს უნ ბრჯგუ! დაბზუის, დაბზუის, დღე-ღამე შინა და გარეთ. დაბზუის თავის მოძმე ვე-ჟეთი, ცეე-ჟოეთი და რას არა ლაპარაკობს. მართალია «ბრჯგუა» (*); მაგრამ ხომ იცით ბრჯგუებს ზოგჯერ რა ენა აქვთ. ხანდისხან იმათკენაც უნდა მივიხედოთ

(*) ბრჯგუ ნიშნავს გვიან მოქმედს. ისილე საბა ორბელ. ლექსიკონი; აგრეთვე ნიშნავს გონება დაჩლუნგებულს.

და ჩვენც სიტყვა მიუბრუნოთ. ის ცე-ჭოები, კე-ძები დაბზუვიან, მარტო დაბზუვიან. ათი წელიწადი რომ ერთი რამ ბზუოდეს: უნ ბრჯგუ ვიე, ვიე უნ ბრჯგუ, უნ ბრჯგუ ვიე, ვიე უნ ბრჯგუ... წარმოიდგინე, შე უბრალო მკითხველო, რა სმენალა შეგჩიება, რა თავბრუ უნდა დაგასხას; რა თავის პატრონი უნდა იყოს ამ უნ ბრჯგუს ბზუ-ალა კაცი. ყოველივე ბრჯგუობაზე არის დამყარებული: კაცის დაფასებაც, ხალხისაც, მწერლებისაც და ნიჭისაც. ვისაც უ არა სწამს ის ენის გამრყენელია, ვისაც ხირომანტია (ხელის-გულზე ხაზების გამოცნობის სწავლა) არა სწამს, სარწმუნოების, ზნეობის გამრყენელია და უსწავლელია; ვინც კაცის ღირსებას კაცის ნიჭითა და საქმით აფასებს, ცრუპენტელას ეძახიან. რა სასწორი აქვთ კაცის ღირსების ან მწერლობისათვის, რა საზომი აქვთ? მხოლოდ უნ ბრჯგუ და ხირომანტია. ამ ხირომანტიის სწავლას თუ რომელიმე წიგნი დაუმატეს, იცოდეთ რომ ძალიან ახლო უნდა იყოს ხირომანტიასთან; და მეტი რო არა იციან რა, რასაკვირველია, ყოველივე

სჯა ამ ეშმაკურ სწავლაზე უნდა იყოს დამყარებული. თუ საკუთრად სალიტერატურო ნაწარმოებზეა ლაპარაკი, მაშინ ხომ ალა-მამადხანის დროინდელ მჭევრმეტყველობის თეორიას მოსძებნიან და იმითი ჰზომვენ თხზულებასა. პირველი და უკანასკნელი სალაპარაკო იქნება უნ ბრჯგუ, ესე იგი ასოების და სიტყვების ქექა და აზრების სრულიადი დაუდევნელობა. აი ამიტომაც იმათ ბზუილს ზოგჯერ ჩვენი წივანაც უნდა.

ეს დალოცვილები იმას კი არ ჰფიქრობენ, რა უნ ბრჯგუს დროა, როდესაც მთელი ანბანი ხელითგან გვეპარება; რა დროს სიტყვების ქექაა, როდესაც წერა კითხვა ისე ჩქარა არა ვრცელდება ხალხში, როგორც სასურველია და სანატრელი; რა დროს დეჭისები და ტირეებია, როდესაც ძველი მწერლობა ლპება და თავგების კერძათა ხდება? ნათქვამია: მეტისმეტმა სიწმინდმა, ტრაპიზონი (თუ ტრაპეზი) დააქციაო; სწორეთ ჩვენი საქმეა. შემწეობისა და დახმარების ნაცვლად, ბზუიან და ბზუიან ეს კაცები. არც არას თითონ აკეთებენ და სხვას კი უძრავ

ხვენ საქმესა: რატომ თქვენც არა ბზუითო! აი
 ლოლიკა, აი მსჯელობა!

მაგრამ ჩვენ «არსენას» დავშორდით. თუ უნ
 ბრჯგუს მოდარაჯენი არაფრად ჩააგდებენ «არ-
 სენას ლექსს» ერი ყიდულობს და კითხულობს დი-
 დის აღტაცებითა. ერი, ეს უწმაწური ხალხი
 აღტაცებაშია. ხუთ დღეში ქალაქში ათასი წი-
 გნი გაიყიდაო! აბა უწმაწური რომ არ იყოს
 «აქია-ბაქიას» ასე დაიტაცებდა?! ეს ხალხი რო-
 გორც მოგეხსენება დარბაისელს გონება დამჯ-
 დარ მკითხველს არას დასდევს, არც არა ანტონ
 კათოლიკოზის რიტორიკას, არც უნ ბრჯგუს,
 ოღონდ კი საგულგებელი რამ მოიპოვებოდეს
 რამე ნაწერში, ოღონდ იმის მარტივს გულს
 და სულს ემოყვრებოდეს, იმისი შესათვისებელი
 და გასაგონი სიხარული ან მწუხარება და ან იმე-
 დი რამ იყოს, თორემ სხვა წყალს უზიდნია.

რისაგანა სწარმოებს ესრეთი მალე გაყიდვა
 არსენას ლექსებისა, ამ უბრალო მესტვირულ
 გლეხურ ლექსებისა? რა არის მიზეზი, რომ
 მთელს საქართველოში არსენას ლექსები ასე

გავრცელებულია და ყოველგან მღერიან? რასოფელი იყოს, რომ არსენას ლექსი არ იცოდნენ? მეფე ერეკლეზედაც არის გამოთქმული ლექსები, მაგრამ უფრო ქართლ-კახეთში და მთავულებში. ეს არსენას ლექსი კი მთელს საქართველოში შავის ზღვიდგან მოყოლებული ყველგან მოდებულა.

—ჰ... ჩაიციანებს დარბაისელი მკითხველ და იტყვის, ერეკლე მეფე და არსენა! გაგიგონიათ ამისთანა შედარება! კაცმა როგორ დააყენოს ერთათ სახელ განთქმული საქართველოს მეფე და გავარდნილი ყაჩაღი!

ნეტა აგრე მოკლეთ არ იცოდე სიტყვის მოჭრა, ჩემო დარბაისელო მკითხველო. მერე ვინ ადარებს ერთმანერთსა? ერთი სხვაა და მეორე სხვა.

მაგრამ თავი დავანებოთ დარბაისელ მკითხველს და ვილაპარაკოთ მე და შენ, უბრალო მკითხველო. პირველათ მე და შენ უნდა ვიცოდეთ და ბზუილის მოყვრებმაც უნდა შეიტყონ, რომ რით ვაფასებთ, როგორ ვაფასებთ

ყველაფერს და მათ შორის სიტყვიერების ნაწარ-
მოებსა. —

ყველა მწერლის და თხზულების გასაშინჯავი
სასწორ-საზომი ის არის, რამდენათ ჰხატავს და
გამოსთქვამს მწერალი ანუ თხზულება რომლი-
სამე დროს და ხალხის ბუნებითს წადილს და
სურვილს, ბუნებითს ლტოლვილებას.

რა არის ყოველის ადამიანის და ყოველის
ხალხის ლტოლვილება, საწადელი? საწადელი ის
არის, რომ ყველანი სიკეთეში ვიყვნეთ. ყველას
გვინდა ჭამა-სმა, ჩაცმა-დახურვა; სიცივე არ
გვაწუხებდეს, სახლი გვინდა თავშესაფარებელი.
გონებასაც აგრეთვე გონებითი ჭამა-სმა, ესე იგი
სწავლა და განათლება უნდა. რადგანაც ეს წა-
დილი აქვს ადამიანს რასაკვირველია ცდილობს
თავის სიკეთესა. მაგრამ პირველ ჟამში, რად-
განაც კაცი მოუხერხებელი და ძალიან სუსტი
რამ იყო, ამ თავის სიკეთეს ისე შოულობდა,
რომ სხვას უშლიდა. არ იცოდა ისე როგორ
მოახერხოს საკმე, რომ თითონაც ირგოს და
სხვებსაც არ დაუშალოს. ამ გარემოებას სწო-

რეთ აღარებენ საცეკვარ-სატანცაო დარბაზსა. ვინც კაი ცეკვაობა იცის, დარბაზში ისა თამაშობს და ცეკვაობის უცოდინარი, ძალიან განიერ დარბაზშიაც უნდა ჩამოეცალოს, რადგანაც არ იცის თამაშობა, არ იცის ხერხი, გაოსტატებული არ არის. ან უნდა მოუცადოს და ან უნდა მიუჯდეს მოკუნტული ერთ კუთხეში ქალღალდსა და ითამაშოს და იქნება ბევრიც წააგებინოს. შემდეგში რაკი ცოტათი ისიც გაოსტატდება, ისიც ისწავლის ცეკვას და შეერევა მოთამაშეთა.

ადამიანის ცხოვრებაც ესე ყოფილა: ვინც გაოსტატებული და გაქნილი იყო, სიკეთეშიაც ის იყო; სხვანი კი, რაც ხელს არ აძლევდა, იმას ჩადიოდნენ, აგებდნენ. ამ გვართ ცხოვრების ღზინი დასაწყისიდანვე მოიშალა. მრავალნი ღზინის ქეიფზე აღარ იყვნენ; მრავალნი იმ აზრს მიაწყდნენ, რომ ღზინი ცეკვაობის კარგა მცოდნეთათვის ყოფილაო. გაოსტატებულ მოთამაშეთა, რაკი კარგა გაიმართეს თავისი კეთილი ცხოვრება, უფრო და უფრო გაიწივეს, უფრო და

უფრო ღმინისთვის ღონისძიებას უმატეს და
 უმატეს; ბოლოს წრითგან გავიდნენ. დანარჩე-
 ნებს მეტის მეტათ შევიწროება მიეცათ, და წა-
 მოცვივდნენ საცეკვაოთ კი არა, წამოცვინდნენ
 იმისაგამო, რომ ჯდომაც კი ეელარ მოეხერხე-
 ბინათ. ამ ალიაქოთში აღმოსჩნდა, რომ აქამ-
 დინ მჯდომარეებშიაც მარჯვე და მარდი კაცე-
 ბიცა ყოფილან. ესენიც შევირინენ მოღმინე
 კაცებში. მაგრამ პირველად მოღმინენი მრუდის
 თვალით უყურებდნენ ამ მოუწვეველ სტუმრებ-
 სა და თავიანთში არ უშვებდნენ. ამისა გამო
 იწყობოდა ხანგრძლივი, სხვა და სხვა ფრივი ბრძო-
 ლა და ხშირად ახალ მოსულს სტუმრებისათვის
 ავად თავდებოდა: დასცინოდნენ, ზურგს უქცევდნენ,
 ახდევინებდნენ ღმინის ხარჯსა, მანდილოსნებს
 ართმევდნენ კაცებსა, და კაცებს მანდილოსნებსა;
 ბოლოს ღმინითგანაცა ჰყრიდნენ. მაგრამ რამ-
 დენსაც კაცი უმეტესს ვაგლახსა ჰხედავს, იმდენს
 უფრო და უფრო ძლიერათა ჰგრძნობს საჭირო-
 ებასა, რომ ყველა სიკეთეში იმყოფებოდეს.
 ადამიანის მოთხოვნილებას თუ არ დააკმაყოფი-

ლებ, მოკლებით ვერას უშველი და უფრო გა-
აფითრებ და გააღვიძებ. შიმშილს ვერას ღონის-
ძიებით ვერ მოიკლამ, სანამ საჭმელს არ მიიღებ. V
ამისათვის ბრძოლა არ გათავებულა: ბუნებითი
საწადელი და სურვილი ხან თითქოს ყრუვდება,
ხან ისევ მომატებულის ძალით თავს იჩენს, და
ესრეთ თავის დაკმაყოფილებას ეძებს. ამაში მდგო-
მარეობს ისტორია კაცობრიობისა.

ყოველს ხალხში და ყოველს დროს, ყოველს
კაცობრივს საქმეში ეს საჭიროების დაკმაყოფი-
ლება, ეს საწადელი უკვდავი იყო. ყველგან, ყვე-
ლა ხალხში იმისთანა კაცები აღმოჩენილან ხოლ-
მე, რომ ეს საჭიროების დაკმაყოფილება იმათ
ძლიერა ჰსწყურებიათ და ჰშიებიათ, როგორც
წყალი და პური. ბევრს უშვერს და კაცის ბუ-
ნების დამთრგუნველს გარემოებაში ისინი ისე
ძლიერის ბუნებისანი ყოფილან, რომ არ წამხ-
დარან სხვებსავეით და ვერც წახდებოდნენ. სწავ-
ლაში და ხელოვნებაში გონებითი საუნჯე შე-
უტანიათ, აღმოუჩენიათ ახალი აზრები, ცხოვ-
რებაში უჩვენებიათ ახალი გზა, ახალი გამოჩენა,

ერთის სიტყვით ყოველივე, რაცკი ამშვენებს, ამდიდრებს და სიკეთეში აგდებს ჩვენს სიცოცხლესა. ისინი ჰგვანან ბნელს ღამეში მოკაშკაშე გზის მაჩვენებელს ვარსკვლავსა. თუ კაცობრიობა წინ მიდის, იმათის შემწეობით მიდის. ისინი გვინათებენ დაბნელებულს გულსა, იმედს გვიწვეთებენ გულში და ფრთას შეგვასხმენ ახალის მოქმედებისათვის, ახალის საქმისათვის, ახალის ცხოვრებისათვის. ისინი არიან წინამძღვარნი გზა დაბნეულ, თვალეზ აბმულ კაცობრიობისა. გზა დაბნეულნი იმის მოძმენი იმასვე ჰგრძნობენ, რასაც იმათი წინამძღვარი; იგივე მწუხარება აწუხებს და იგივე იმედი აიმედოვნებს ორთავე; მაგრამ წინამძღვარი მეტათა ჰგრძნობს, ბუნება ისეთი აქვს, რომ ან თავისი სურვილი უნდა დაიკმაყოფილოს ან თავი შეაკლას. ამგვარი თავ გადადებული კაცი, რასაკვირველია, მიიმხრობს და გაიყოლიებს, ვისაც იგივე სურვილი აქვს. ამ მიმხრობით თან-და-თან ძლიერდება ხალხში საჭიროების დაკმაყოფილების სურვილი და ბოლოს თვით დაკმაყოფილებაც ძალა-უნებურათ უნდა მიეცეს იმის მსურველთა.

ყოველი საუნჯე, თუ გონებითი, თუ ნივთი-
 ერი, ამ მხრით უნდა ჩავთვალოთ საუნჯეთა;
 საუნჯე იმასა ჰქვიან, რომ კაცობრიობის ცხო-
 ვრებას, მოთხოვნილებას აკმაყოფილებდეს. სა-
 უნჯე ის არის, რაც კი კაცობრიობას კეთილ-
 დღეობას და სიკეთეს შეჰმატებს, რაც ხალხის
 საჭიროების დაკმაყოფილების წადილს ემსახურე-
 ბა. ამისაგამო სწავლა-მეცნიერება, ხელოვნება,
 და საკუთრად მწერლობა (ლიტერატურა), მეტა-
 დრე ყოფაქცევა თვითოეულის კაცისა თუ ამ საქმეს
 ემსახურება, იმას ეძახიან ხალხის ანუ კაცობრი-
 ობის წინწამყენებელს ძალასა—და ნამდვილი
 ძალაც ეს არის.

ლიტერატურა, მწერლობაც ცხოვრების ერ-
 თი წინ-წამყენებელი ძალაა, ერთი საუნჯეა.
 მწერლობა და ყოველივე საუნჯე ხალხის კე-
 თილდღეობის სიკეთის ჩამოგდებაში ორ
 გვართ უნდა გავსინჯოთ: ან უნდა იყოს
 ერის წინწასვლის მუშა, ესე იგი ემსახუ-
 რებოდეს ერში სიკეთის ჩამოგდებასა; ან უნ-
 და ეწინააღმდეგებოდეს; ან არც ერთისკენ იყოს,

არც მეორესაკენ. არც აქეთა და არც იქითა მხრის დაუჭერლობაც ისეთივე საქმეა, როგორც წინააღმდეგობა. ვინც მე ხელს არ მომაწოდებს წყლიდგან თავის გადარჩენისათვის, იმისთანა კაცის ამხანაგია, ვისაც ჩემი დახრჩობა უნდა; მაშასადამე ორ გვარია მწერლობაც—ერთი არის სიკეთის ნამდვილი, და არა ცრუ, მშველელი, მეორეა დამაბრკოლებელი.

მწერლობა იმ გვართ ემსახურება ერის ცხოვრებასა რომ, ან მეცნიერების საფუძვლით გვაჩვენებს რა უნდა ექმნათ; ანუ გვაჩვენებს რასაც ვაკეთებთ, რა გვიკეთებია, რა უოფილა და რაც არის. რამდენათაც მწერალი ერის ნამდვილს ბუნებითს საწადელს მტკიცეთ შეიგნებს, იმდენათ ის იქნება მართალი, ჭეშმარიტი მწერალი, ჭეშმარიტი ნიჭი. თუ ეს სიმართლე და ჭეშმარიტება არა აქვს მწერალსა, მაშასადამე ცრუ მწერალია, რადგანაც არ ესმის ხალხის ნამდვილი საწადელი. მწერლის ღირსებას ვაფასებთ იმითი, როგორი ვრცელი მხედველობა აქვს, როგორი სინამდვილით ესმის და ცხოველად გვიხატავს ცხოვრების მოვლენათა.

კრიტიკის საქმე ეს არის, მწერალმა გაიგო, თუ არა
 ერის საწადელი, რომელიც ან უკვე გაღვიძე-
 ბულა, ანუ მალე გაიღვიძებს ქამთა ვითარების
 ძალით? მასუკან, რამდენათ გაიგო და გამოხატა?
 ძირიდან აუღია საგანი, თუ მარტო გარეგანი
 შეხედულება? გარეგანი გამოხატვა და წარმო-
 დგენა საგნისა როგორ ეთანხმება მწერლის მხე-
 დველობას და გრძნობის ძალასა? აი ჩვენი ზომა და სასწორი ყოველის თხზუ-
 ლების და მწერლის დაფასებისათვის.

ჩვენა ვსთქვით, რომ არსენას ლექსსა მღერის
 მრთელი საქართველოსა ერი. სჩანს ამ ლექსებ-
 ში არის რამე ისეთი, რომ ხალხის გონებას და
 გულს ეუბნება გასაგონს საგანსა; სჩანს ერის შე-
 გონება და შემეცნება ჰპოულობს არსენაში თა-
 ვის მოძმე აზრსა; სჩანს ჩვენის ერის ცხოვრების
 ხეს მოუსხამს ისეთი ნაყოფი, რომელიც ამ
 ლექსებში გამოუხატავს ხალხსა.

არსენას ზოგნი ყაჩაღს ეძახიან. (ყაჩაღს ეძა-
 ხიან მცარცველს კარცსა, მტაცებელს, კაცის

მკვლელს, ერთის სიტყვით ავაზაკს). ეს ცრუ
 აზრია და არსენა ამგვარი ყაჩაღი არ არის, თუ
 ყი ყაჩაღი დავარქვათ. სხვანი კიდევ არსენა მარ-
 ტო ბატონ-ყმოზის წინააღმდეგ კაცათა ჰგონიათ
 და სხვა არაფრათა. მაგრამ კარგათ რომ დავა-
 კვირდეთ ბევრს და ბევრს სხვა მხარეს დავინა-
 ხავთ. ამ სახალხო ლექსში გამოხატულია არა
 ერთი და ორი მხარე ჩვენის ცხოვრებისა, არა-
 მედ მრავალი სხვა და სხვა მხარე. აქ ყოველი-
 ვე ერთათ შეერთდა, შეკავშირდა და ერთ
 ვრცელ ხალხის ცხოვრების სურათად წარმოგვი-
 დგა. არსენაში გამოითქვა ბუნებითი, ღრმა
 სიყვარული სიკეთისა და ამ სიკეთისათვის თავის
 აღება და ბრძოლა კაცის დამჩაგვრელ ძალა-
 სთან, როგორც უნდა იყოს ეს ძალა. დავაკვირ-
 დეთ ჩვენს ისტორიას, რომელიც აგვისხნის ამასა.
 ჩვენი ერის ისტორიული ცხოვრება ესე მო-
 მდინარეობს: საქართველომ ერმა დიდის ხნიდგა-
 ნვე დაიჭირა ეს მიწები, რომელზედაც ეხლა
 სდგას; მრავალი ბრძოლა უნდა გამოეგლო ად-
 ვილ მამულის გაჩენისათვის: დაიჭირა ძალადი

საშინელი მთების კალთები და თვით მაღალი
 ქედებიც, თითქმის საუკუნო მდებარე თოვლამ-
 დინ, რომ შეემუშავებინა თავის სარჩენად. ეს კა-
 ცისაგან ბუნების დამარცხება და დამორჩილება
 ისეთ გამარჯვებათ მიაჩნია ჩვენს ხალხსა, რომ თა-
 ვისი გამარჯვება ღვთაებრივ გამოგზავნილ ძალათ
 მიაჩნია; ღმერთმა კაცს ანგელოზი გამოუგზავნაო:
 «როცა წყალი აოხრდება, იმ წყლის შაძლება
 მიეცით, სამის ფერდის ზევის ძალი მიეცით,
 თორმეტის რკინის კედლის სიმაგრე მკლავში
 მიეცითო». ამ ძალით შემოსილმა კაცმა სძლია
 ბუნება და მოპოვებულ და დაჭერილ მიწა-წყალს
 იცავდა რამდენისამე ათასის წლის განმავლობა-
 ში. ძველი და ახალი სპარსები, ბერძნები და
 რომაელები, ბიზანტიელები, არაბები, ჩინგის-ყაე-
 ნი და ლანგ-თემური, ოსმალები, ვერ შემაგრ-
 დნენ და ვერ დაიმკვიდრეს ამ ძალით მოპოვე-
 ბული მიწა-წყალი. თითო მტკაველ მიწისათვის
 ზღვა სისხლსა ღვრიდა ჩვენი ერი. არც ერთ ხალხს
 დედამიწის ზურგზე, არც ერთს, არც ერთს ესე
 ძვირათ არ დაუფასებია თავისი სამკვიდრებელი

და არც ერთს ესე ძვირათ არ დასჯდომია!
 ეს ძალიან კარგათ ესმის ჩვენს ერს და ჰგრძნობს
 თავის თავს გამარჯვებულათ. ეს ისტორიით აღ-
 ზრდილი და განმტკიცებული გრძნობა ღრმათ
 ამკვიდრებს ხალხში იმის უფლებას, იმის პირო-
 ვანს და საზოგადო, სათემო უფლებას. ამ ერ-
 ში განმტკიცდა ის აზრი, რომ ბრძოლითა და
 მეცადინეობით, ყოველისავე ბოროტობის და
 აუის მოსპობა შეიძლება. რაკი სადმე ჰგრძნობს
 თავის ბუნებითის სურვილის დაკმაყოფილების
 წინააღმდეგსა, მაშინვე უპირდაპირდება, არ ემო-
 ნება და არც შეუძლია დამონება, და ეძებს თა-
 ვის საწადელსა. ეს საწადელი ყოველს ხალხებში
 ერთია, საზოგადო კაცობრიული სიკეთე ერთია,
 სურვილიც ერთია; მაგრამ ჩვენს ერს დიდი ხა-
 ნი უცხოვრია, დიდი ხანი სხვა და სხვა ისტო-
 რიული შემთხვევა გამოუვლია, ბევრი რამ თავს
 დაგაჰხედია და გამოცდილი შექმნილა. ზოგი
 ისეთი საერო ცხოვრების საქმეები მომხდარა
 ჩვენს ხალხში, რომელიც აქამდინაც ვერ დაუბო-
 ლოვებია ევროპის ერთა სწავლა-მეცნიერებასა

და ცხოვრებასა. მაგალითად მოვიტანთ ბატონ-
 ყმობის ფეხის მოუკიდებლობას ზემო სვანეთში,
 თუშეთში და ხევსურებში; მასუკან ზემო სვანე-
 თში საზოგადო საქმეების რჩევაში, საერო კრე-
 ბაში დედაკაცების მონაწილეობას. (შემოსვენეთში
 სჯერო კრებაში წიგნა და ჯანაჩაჰი შექმნათ დედა-
 კაცებსაც; მსოფლოდ კენჭი კი, ესე იგი ხმის მიცე-
 მის უფლება აჩა ქქონდათ). დანარჩენ საქარ-
 თველოში ბატონ-ყმობა ისეთი იყო, რომ
 ომის დროს ბატონი მხოლოდ ჯარის უფროსი
 იყო, თავი ანუ თავადი იყო. მშვიდობიანობის
 დროს ბატონს ყმა ცოტას გადასახადს აძლევდა,
 რადგანაც ბატონიც ისეთივე მუშა კაცი იყო,
 როგორც გლეხი და ყმა. (ბატონი თითონვე გუ-
 თანს უდგა, ურემზე დაუჯდებოდა, მკიდა; ბა-
 ტონი და გლეხი ერთათ მუშაობდნენ და ერთ-
 მანერთს სესხ-ვალსავით მხარს აძლევდნენ და მუ-
 შაობას უწევდნენ. შობას და აღდგომას ძღვე-
 ნი იყო გადასახადი, ქორწილობის დროს რამ-
 დენიმე მცირე ფული საწინდე და შინამსახური
 ორი ან სამი კაცი, თუ დიდის ყმის პატრონი იყო

ბატონი. ბატონს მეტის მოთხოვნა არ შეეძლო).
 შეიღვეში ეს თან-და-თან შეიცვალა და
 კანონები შემოვიდა სხვა ამ კანონით. გარ-
 კვევით იყო განსაზღვრული ყმის სამსახუ-
 რი: ჭკირაში ყმას სამი დღე ბატონისა-
 თვის უნდა ემსახურნა; მამულს რომ ყიდულო-
 ბდეს, თავის სახელზე კი არ შეეძლო ყიდვა, ბა-
 ტონის სახელზე უნდა ეყიდნა; ცოლის შერ-
 თვა ბატონის ნება-დაურთველათ არ შეეძლო
 და სხვა და სხვა. ესენი თვით მკითხველმა კარ-
 გათ იცის. ბატონს რაც უნდოდა, ერთის სიტ-
 ყვით იმას სჩადიოდა და ყმას ნება არა ჰქონდა
 ბატონზე საჩივარი შეეტანა. ამ გვართ ყმა ბა-
 ტონს ისეთსავე საგნათ მიაჩნდა, როგორც სა-
 მუშაო საქონელი, ცხენი, ხარი და სხვა სულ-
 დგმული და უსულო ნივთია, რომელიც იმას
 უყიდნია და დაუსაკუთრებია. როგორც ხარ-კამ-
 ბეჩს აზენინებენ, ალენინებენ, ქვას აზიდვინე-
 ბენ, ყმასაც ხშირად შეხვედრია ეს ხვედრი;
 აქედნე კედებენ ქვასაო, აქასებენ ვასაო!
 ხნეობითი სატანჯველიც ნივთიერს სატან-

ჯველთან შეერთებულია მუდამ და ყველგან; აქაც ესე იყო. აქ მეტის მეტათ გაგვიგრძელდებოდა ლაპარაკი და მოკლეთ მოვიტანთ იმ აზრებს, რაც ერთს ხალხის ლექსებშია გამოხატული ამ ზნეობის სატანჯველზე. და-ძმანი იყვნენ ბატონის ყმანი, დაი ბატონმა სხვა სოფელში გაჰყიდა. ასაკში რომ მოვიდა ბიჭი, ბატონმა იმისი დაქორწილება მოინდომა (ცხვარსავეთ ანუ ძროხასავეთ გასამრავლებლათ), დააქორწილა ერთ გლეხის ქალზე. ღამე ბიჭი ფიქრში შედის და ტირის; ქალსა ჰკითხავს, ვინა ხარ? მითხარიო. ქალი ეუბნება, დედ-მამა არა მყავს, ობლები დავრჩით და-ძმანი; მე რომ ბატონმა გამყიდა, გვარი დავკარგე, ძმის ამბავი აღარ ვიციო. მიხვდებიან, რო და-ძმანი არიან და ტანს წმინდათ ინახვენ. ეს საშინელი ამბავი ხალხმა ლექსათ გამოსთქვა. აი, ამ გვარ გარემოებაში არსენაცა ჩნდება.

ამ გარემოებაში ხალხს როგორ უნდა ეგრძნო თავისი მდგომარეობა, რა უნდა ეფიქრა, რა უნდა ჰსურებოდა და მოექმედებინა?

ამისი პასუხი ისევ ჩვენს ძველ ცხოვრებაში
 უნდა მოენახოთ.

ძველათ ჩვენი ოჯახობა დიდპატარაობაზე ყო-
 ფილა დამყარებული. უფროსის მორჩილება ყველას
 ვალდებულება იყო: ყველაზე დამორჩილებული
 თვის და დამონავეებული დედაკაცი იყო. მაგრამ დე-
 დაკაცის თავისუფლების სურვილი ისე გამოჩნ-
 და, რომ შესდგა სახალხო სიმღერა, რომელ-
 შიაცა სჩანს დედაკაცის თავის აწევა და ბრძოლა:

იმისი სული გრუჯია, ვინც ენდოს ქაღი ქმარსა!

წუსკელ მოვიდა ღაშქრითა შეადამისა სანსაო.

შიგნითი კარი გაჯაღე, მიუედი გარეთასაო:

— «აღე შე ქაღო, დიაცო!» მუშტი მისო მე ებასაო!

შაკაუტე ჩემსა ლურჯასა, შაკსა შეუდეგ გზასაო.

ეკუ ვისედე, მამდეკდა, მანპრიალებს სმალსაო!

— ბიჭო, რად მამდეკ, ნიაო, შენი რა წამიადიაო?

ცხრა მანლი და მანლის წული კერას პირს დამი-

ყრიაო;

ათი დღის მუშა-ნამგალი სოდაბუნს დამიყრიაო;

მარჯვენას თითის ბეჭედი გოგასში ჩამიგდიაო;

შენი პატარა გიორგი აკვანში დამიგდიაო!

ქალი, უძლური ქალიც კი აღარ ითმენს ჩაგ-

ერასა და კაცურ ღირსების დათრგუნვასა! მოხება აღარ შეუძლია, აგდებს ოჯახსა და საყვარელ შვილებსაცა, რომ თავი გაინთავისუფლოს! აი როგორი ხასიათისაა ჩვენი ქალი. თუ კი მომთმენი, დიდად მომთმენი დედაკაცი ასეთის გაბედვით თავს იღებს, რა ძალი უნდა გამოიჩინოს მამაკაცმა, რომელიც უფრო თავისუფალია, რომელიც უფრო ძლიერია და რომელსაც თავის კაცური მოთხოვნების დაკმაყოფილება უნდა! და აი მრთელმა ჩვენი ერის სიკოცხლემ ეს ძლიერი გრძნობა პირადის, კაცურის უფლებისა ჩანერგა ჩვენს ხალხში კაცში და ქალში.

არსენა არის ამ ხალხის ნამდვილი შვილი და ამ გრძნობის გამომხატველი კაცი.

არსენა ჩნდება ჩვენს ცხოვრებაში ამ საუკუნის დასაწყისში და, როგორც ვთქვით, არის წარმომადგენელი ჩვენის ხალხის გრძნობისა და გონებისა. იმასში იხატება გარკვევით და ცხადათ რა მწუხარება აწუხებს ჩვენ გლეხსა და რა იმედი აიმედოვნებს. არსენა არის უბრალო მარამ-

დელი გლეხი, ბატონის ყმა. იმას უყვარდა ბატონის მოახლე, რომლისაც შერთვა უნდოდა ცოლადა. ბატონი ნებას არ აძლევს. არსენა თავს არ ანებებს*).

ცოლ-ქმრობის პირობა მისცა — შინ სასლში
 შეიყვანათ.

ეს რომ ბატონმა შეიტყო, ჭკუიდან შეიშალათ.

ბატონმა ბაჯკონსე იდგა, ქოშები გადმოყარათ:

მაგისგანთ ქალი წავართო, რა არის მაგისთანაო!

არსენა ეუბნებოდა:

ამ თორმეტ თუძანს მოგარბიეკ, დაგიტული ჩქარა.

ჩქარათ.

ბატონი გაჰყვრებულა ფანჯრიდან გადმოვარდაო;

თოფ-იარაღი აისხნა, მისდევდა მსარ-და-მსარათ.

*) ნიკ. ყიფიანის გამოცემულ წიგნს ლექსების ნამდვილი, საიდანაც ამოუკრეუია, აქა გვქვს და სო-
 გი ერთი ადგილები, რომელაც სამწესართ არ ამო-
 ურჩევია, სოგვერ აქ უნდა მოვიტანოთ.

აწიოდ კაცი გაგზავნა, ნაცვალნი დაიბარა:

«აწსენა ოდელაშვილმა ჩემზე ისმარა ძალა;

ერთი კარგი გოგო მუკანდა, იმერეთ წაიყვანა,
 მინდვრით გაიქცა აწსენა, მთა-ბაწ დაიარა.»

ამ გვართ იტაცებს ბატონის მოახლესა
 და შორს მიჰყავს, რომ ველარ შეიძლონ
 იმისი დაბრუნება ანუ წართმევა. სიყვარულ-
 ლი ყველაფერზე ხელს აღებინებს, ანთავი-
 სუფლებს უღონო ქალსა, რომელიც ყოველ-
 თვის დაჩაგრულია კაცისაგან და მერე ბატონი-
 საგან. იმას არ შეუძლია ჩუმ-ჩუმათ არშიყობა
 მოახლესთან, თორემ თუ კი ერთმანერთის სი-
 ყვარული აქვთ, განა ჩუმათ, სხვების ტყუებით,
 თვალ-მაქცობით და ოსტატობით არ შეუძლია
 იმისი სიყვარული. მაგრამ არსენასთანა კაცებს
 ტყუება, თვალ-მაქცობა ეჯავრებათ და არც შე-
 უძლიათ. «ჩვენ ცოლ-ქმრობა გვინდა, ერთმანერ-
 თი გვიყვარს გულითა; განა ცოლ-ქმრობაც არ
 შეიძლება თავისის ნებით მოახდინოს ყმამა?»
 არაო, არა! ყოველივე გარემოება ეუბნება არ-
 სენას. — მე ვიცი როგორც არაო, ამბობს არსე-

ნა. და თავის სურვილს ისრულებს. იტაცებს მოა-
 ხლეს და ახალციხეს მიჰყავს. განა არ იცის რამ-
 დენი უსიამოვნება, შიმშილი, წყურვილი, სამარ-
 თალი და ბატონის დევნა დაედევნება იმასა? განა არ
 იცის; რომ მთავრობის კანონით მტყუანია ყვე-
 ლაფერში, ამიტომ რომ ყმა არის და ბატონის
 წინააღმდეგობა არ უნდა გაჰბედოს? ესენი კარგა
 იცის, მაგრამ არ შეუძლია, ადამიანის ბუნება ძალი-
 ან ძლიერი აქვს; არ შეუძლია თავის კაცურ მოთ-
 ხოვნილებას ხელი შეუბრუნოს. არ შეუძლია რომ
 როცა უყვარს ქალი, არ შეიყვაროს და 'თავიდ-
 გან აიცილოს. რაც უნდა ათასი სატანჯველი
 მიაყენონ, თავისასა იქს: ან უნდა მოგკვდე და
 ან ჩემი სურვილი, ნამდვილი, კაცური სურვი-
 ლი უნდა ავისრულოვო. ერთხელვე ამ თავის
 ნამდვილ კაცურ სურვილის გზაზე დამდგარი,
 სიყვარულის გრძნობით აღგზნებულის გულით
 მიდის და საფლავის კარამდინ ამ გზას ადგია.
 არაფრისა არ ეშინიან; სული ტკბილია, მაგრამ
 სიკვდილისაც კი არ ეშინიან; ყოველსავე საფრ-
 ხეს პირდაპირ უხვდება.

სიყვარული და თავისი ნამდვილი ადამიანური ღირსების გრძნობა, თავისუფლების გრძნობა კაცის პირველი ფეხზე წამომყენებელია. არსენა ამ გრძნობით, ამ სიყვარულით თან-და-თან მხნეველება, იზრდება და იზრდება. თვითონ გამოსული ბატონის ხელითგან, განმათავისუფლებელი თავის საყვარელისა, დრტვინავს სხვების უბედურ მდგომარეობაზე; იმ გარემოების მტერი ხდება, რაც გლეხის ცხოვრებას უშლის ფრთების გაშლასა და ამბობს «ათას წილად სიკვდილი სჯობსო» ამ გარემოებაში ჩავარდნასაო.

მაგრამ თავის წინააღმდეგობისათვის ის სასჯელს უნდა მიეცეს, კანონი ამას მოითხოვს. გამოჩნდება ნათლიმამა არსენასი - ფარსადან; მოიწვევს მოტყუებით, აჭერინებს და სამართალს ხელში აძლევს. მოჰყავთ ქალაქში უფროსთან. უფროსი კანონის აღმსრულებელია. ეს კანონი მძიმე კანონია; ყველა ჰგრძნობს, ყველას კარგა ესმის, მაგრამ კანონის გატეხა არ შეიძლება. უფროსი გულ-ჩვილი კაცია და, როგორც კაცს, ებრალება არსენა. არსენას მოლაღატე ფარსა-

დანს უწყობა, «შე წუწკო, რათ იქერდი მაგ ტყვესა? ერთი გავარდნილი კაცი ტყეში ეფარება ხესა». ეს ადგილი მშვენიერი ადგილია არსენას ლექსებში; ეს ადგილი ჩვენის აზრით მეტის მეტი ტრალიკული, სულის გამტანჯველი ადგილია. უფროსი გამოყვანილია კაცათ, გულგეთილ კაცათ, რომელსაც სულითა და გულით ებრალება ყმა, არც ამას მოსწონს ბატონ-ყმობა; მაგრამ რა ქნას? თვითონაც კანონს ქვეშეა, თუმცა კი კანონის აღმსრულებელია. ამასაც სურვილით უნდა, რომ ბატონ-ყმობა არ იყოს, მაგრამ, რა ქნას? ამ ქვეყნიერობაში ისე არის: ან კანონი უნდა აღსრულოს კაცმა, ან გარეთ უნდა გავიდეს, კანონს გარეთ, ესე იგი წრეს გარეთ უნდა გავიდეს. ვისაც ცოლშვილის მყუდრო ცხოვრება, მშვიდობიანი ცხოვრება უნდა თავის სიცოცხლეში, ასე უნდა იცხოვროს: ბევრი რამ არის, რომ არ ესამოვნება კაცსა, ბევრი ზნეობითი სატანჯველიც უნდა გამოიაროს, რადგან კაცის ცხოვრება დამყარებულია ლოყმა ჰურზე. ყველას ჭამა-სმა უნდა და ამ ლოყმის მოსა-

პოვებლად ბევრჯელ ბევრს რასმესა სთმობს. მეორე მხრითაც ყოველს საზოგადოებაში, ყოველს ქვეყანაში ხომ რამე წესი და კანონი უნდა იყოს, რომელსაც დიდი და პატარა უნდა ემორჩილებოდეს. ვისაც კაცური გრძნობა სრულებით არ გაჰქრობია გულში, ყოველთვის ეს ბრძოლა და ორ წყალ შუა მდგომარეობა თავიდგან ვერ აუცილებია: ერთის მხრით ლუკმა პური და კანონის საჭიროება, მეორეს მხრით თავისი კაცური დაუძინებელი, ბუნებითი გრძნობა სიმართლისა.

არსენა პირველათა ცდილობს, განა არა ცდილობს, რომ თითონაც კანონს არ გადვიდეს; თორმეტ თუმანს აძლევს თავის ბატონსა მოახლისათვის. მაგრამ ეს დროებითი ცდა არის. იმას ისე ძლიერათა აქვს გულში გაღვიძებული თავის კაცობრივი მოთხოვნების დაკმაყოფილება, რომ ვერასფერს ვერ დაემორჩილება. სხვანი ამბობენ, განა არ ეიცით რა გარემოებაშია-ცა ვართო? კომედიებში «მზის დაბნელებაში» და «აყრაში» დარჩა ის ადგილები, რომელიც წარსულ

სამართლის ამბავს გვაჩვენებენ და არიან ხალხის აზრის გამომხატველნი ამ გარემოების შესახებ.

მკითხველს მოაგონდება ის სცენა, როდესაც თავადიშვილები ჩამოსულან ვაჭართან ფულის დასასესხებლათ და უჩივიან თავიანთ დროსა და მზის დაბნელების ამბავსა. ყველა თავისებურათა ჩივის: თავადიშვილები ახლანდელ სუფრას უჩივიან—გლყნი თავისებურათა ჩივის: «ცუდი როგორ არ მოგვივა, რომ დიამბეგის იასაულების შიშითა სახლში წიწილა ველარ გაგვიჩენიარ». «გაყრაში» კიდევ თავადის მოურავი თავისის მკვიცხლის გონებით ურჩევს ბატონს ფულით დაქრთამვას მოსამართლეებისას:

«ახის თუმნითა! აბა რას ბეძახებ?
 შედსა, ზაფატას სეღით ვაქანებ
 ჩვენს სედიასა, აიმ კუკასა
 სულ ვათამაშებ ლეკურ ბუქასსა
 და სეკლეტასსა მე რც თუმნათა
 გნებაჲს გაგისდი მაიმუნათა»

ამ აზრისა იყო ხალხი, ჩვენშიაც და რუსეთშიაც. მშვენიერ ლექსებში გამოსთქვა ნეკრასო

სოფლა ეს გარემოება გლეხის ხალხისა (დაწერი-
 ლია 1858 წ.)

Родная земля!

Назави мнѣ такую обитель,
 Я такого угла не видалъ,
 Гдѣ бы сѣятель твой и хранитель,
 Гдѣ бы—мужикъ не стоналъ?
 Стонетъ онъ по полямъ, по дорогамъ,
 Стонетъ онъ по тюрьмамъ, по острогамъ,
 Въ рудникахъ, на желѣзной цѣпи;
 Стонетъ онъ подъ овинномъ, подъ стогомъ,
 Подъ телѣгой, ночуя въ стени;
 Стонетъ въ собственномъ бѣдномъ домишкѣ,
 Свѣту Божьяго солнца не радъ;
 Стонетъ въ каждомъ глухомъ городишкѣ,
 У подъѣзда судовъ и палатъ.....
 Волга! Волга! Весною многоводной
 Ты не такъ заливаешь поля,
 Какъ великою скорбью народной
 Переполнилась наша земля—
 Гдѣ народъ, тамъ и стонъ.....

(სამშობლოვ ქვეყანავ! დამისასკელე ერთი გუთსე,
 რომ შენი მცველი და მთესველი გლეხი არ ჰქვნი-
 სოდეს? ჰქვნიესი მანდოროში და გზებში, ჰქვნიესი
 სატუსადოში და საპატომროში, ციმბირში შებოროკი-
 ლებუელი; ჰქვნიესი მნას ქვეშ და ურემ ქვეშ, ჰქვნიესი
 თავის დარბ ქოსშიაც და მისი ნათელიც კი სისა-
 რუჯად არ მაინია; ჰქვნიესი ყოველ პატარა მიერუებულ
 ქალაქებში სუდისა და პალატის კარებთანა.....)

გოლგაკ! (დიდი რუსეთის წყაღია) გოლგაკ! გასათგ-
სულაბით წყალ დიდობის დროს ისე არა ტოტაკ
და არ ედები ჩვენს მინვდრებსა, როგორც დიდი მწუ-
ხარება ედება ჩვენს ქვეყანასა. საცა კი სალსია, კვნე-
სა მოისმის).

ამ გარემოებაში ველარა სძლებს არსენა და
თავს იღებს. ამ ურჩობისათვის ეხლა დაქერილი,
კანონის წინაშეა წარდგენილი. უფროსი ეუ-
ბნება არსენას:

«რაც შენი ამბავი მომდის, რათა ჰქენ, ჩემო
არსენა?» არსენას ფიქრათაც არ მოსდის, რა და-
ნაშაულობა უქნია: მე მშვიერ ველათ» დაველიო-
ლიო, ეს მართალია; არაფისთვის კი არა დამი-
შავებიარაო. თუ ზოგი მცარცველობასა მწამობს,
ეგ ტყუილია; მართალია «მდიდარს ვართმევდი,
მაგრამ მიყვარდა ღარიბის ჰმევა». ამას თუ და-
ნაშაულობათ ჩამომართმევთ, ნება თქვენი ას-
რულდესა». არსენს ბორკილს უყრიან, ციხეში
აგდებენ და საციმბიროთ თავსა ჰპარსვენ. ყვე-
ლა გათავებულა არსენასთვის.

რა რიგათ უყვარდა სიცოცხლე, რა ძვირათ
დაუჯდა თავის საყვარელის და თავის თავის გან-

თავისუფლება. ახალციხეს გადაყვანა თავისი სულის მეგობარი; ახალციხე მაშინ სხვა სახელმწიფოს ეჭირა, იქ შეეძლო თითონაც მშვიდობით ცხოვრება. მაგრამ სიცოცხლე უყვარს თავის სამშობლო ქვეყანაში, თავის მცნობ ამხანაგში, თუნდაც კი გარე-გარე უნდა იცხოვროს «მშიერ ველათა», მაგრამ აქ აღზდილა, პირველათ მზე აქ უნახავს, დედის აღერსი და პრველი აღტაცებული სიყვარული აქ უნახავს: ამ ქვეყნის თავის დანებება არ შეუძლია. ვისაც ცხოვრებაში სიყვარულით გული გასთბობია, ანუ იმედი სიცოცხლისა, თავისუფალ, მშენიერ სიცოცხლისა არ დაჰკარგვია, ამისთვის როგორ თავს არ დასდებს გაპარვისათვის.

არსენა საპატრიმოშია. მარტო ყოფნა ძლიერის სულის და გვამის კაცისათვის ისეთი მდგომარეობაა, რომ ამ გვარ კაცს ფილოსოფოსათ გადააქცევს. ბევრს ამბავსა სჯის, ფიქრობს, სწონს; ქვეყნის მღელვარებას დაშორებულს მყუდროება არ უშლის ამ სჯასა. ამ მარტობაში შორითგან შინჯავს თავის ცხოვრებასაც

და ქვეყნისათვის. არსენას ეს სჯა არ ასტილ-
 დება და კარგა უნდა დაფიქრდეს თავის წარსულ
 ცხოვრებაზე. რასაკვირველია, ამ სჯას უეჭველათ
 იქამდინ მიუყვანია, რომ ფიქრობს, კარგი მიქ-
 ნიაო, რაც ჩამიდენიაო. ამასთანავე ხალხში კა-
 რგი ხმა გაეარღნია და ეხლა კი აგერ საცა-
 ციმბირს უნდა გაგზავნონ.

მაშინა თქვა არსენამ: ვაი დედი ჩემის დეკრთხა!
 ძე რო ამ ცასეში მოკვდე, ბიჭობას ვინ დამიგდებს?
 აბანოს იგონებს მიზეზათ, და იქითგან მო-
 ხერხებულათ იპარება.

არსენა მეორეთ იბადება! ახლის გრძნობით
 და იქნება ახლის აზრით გამოდის ქვეყანაზედ.
 ამ ადგილითგან, საცა გამოპარვა თავდება, აქეთ-
 გან იწყობა თითქოს მეორე ნაწილი ლექსები-
 სა, რომელშიაც აღარ არის ლაპარაკი იმისი, სა-
 კუთარი, თავისუფლებისათვის, მოქმედება. და
 არის სხვებისათვის ზრუნვა და საქმე.

სხვებისათვის რა შეუძლია იმასა? რას აკეთებს
 ეს უბრალო გლეხი? ამისი აღხსნა ადვილია, რომ
 დავაფიქრდეთ გლეხი კაცის მდგომარეობასა. რას

ხედავს ყოველი გონება და თვალ ფნიზელიკა-
 ცი და რას უფრო დააქვერდებოდა არსენა
 თავის ტუსალობის დროსა? რასაკვირველია გლე-
 ხი კაცის სიღარიბეს. ამაზე დატუსალების წინა-
 თაც უფიქრია და საქმითაც აუსრულებია; ეხლა
 ხომ უფრო უმეტესად დამყარებია თავის პირ-
 ველ აზრებსა. სიღარიბე, სულის ამამხდელი სი-
 ღარიბე გლახ-კაცს თითქოს ბედათ შეხვედრია
 ამ ქვეყნიერობაში. შრომითა შრომობს მრთელს
 თავის სიცოცხლეში, მაგრამ ნაყოფი კი არა
 გამოდის რა! ვინა შრომობს გლახკაცზე მეტსა,
 ვის აწევს იმოდენა მძიმე ტვირთი, როგორც
 გლახ კაცსა? ვაჭარი კაცი, სომეხი და ურია, იმ-
 დენს შრომას როგორ გასწევს, როგორც სო-
 ფლის გლახი? მაგრამ ეს ნამუშავეარი თითქმის
 სრულებით ვაჭრებსა ხედებათ ხელში. რათა, რა
 საფუძვლით და რა სიმართლით? სიმართლეზე
 თუ მივარდა საქმე, ასე არ იქნებოდა; ეს სულ
 ტყუების და გაქნილობისაგან არის; ვაჭრების და
 სხვა ამისთანა კაცების და გარემოების ბრალია,
 აი, არსენა კიდევ იმათზე ძალიან არის გადაკი-

ხედავს ყოველი გონება და თვალ ფხიზელი კაცი და რას უფრო დააცქერდებოდა არსენათაის ტუსალობის დროსა? რასაკვირველია გლენი კაცის სილარიბეს. ამაზე დატუსალების წინათაც უფიქრია და საქმითაც აუსრულებია; ეხლანომ უფრო უმეტესად დამყარებია თავის პირველ აზრებსა. სილარიბე, სულის ამამხდელი სილარიბე გლენ-კაცს თითქოს ბელათ შეხვედრია ამ ქვეყნიერობაში. "შრომითა შრომობს მრთელს თავის სიცოცხლეში, მაგრამ ნაყოფი კი არა გამოდის რა! ვინა შრომობს გლენკაცზე მეტსა, ვის აწევს იმოდენა მძიმე ტვირთი, როგორც გლენ კაცსა? ვაჭარი კაცი, სომეხი და ურია, იმდენს შრომას როგორ გასწევს, როგორც სოფლის გლენი? მაგრამ ეს ნამუშაური თითქმის სრულებით ვაჭრებსა ხედებათ ხელში. რათა, რა საფუძვლით და რა სიმართლით? სიმართლეზე თუ მივარდა საქმე, ასე არ იქნებოდა; ეს სულ ტყუების და გაქნილობისაგან არის; ვაჭრების და სხვა ამისთანა კაცების და გარემოების ბრალია. აი, არსენა კიდევ იმათზე ძალიან არის გადაკი-

არის და მხოლოდ ნამდვილ ამბავათ გაგვიგონია: არსენას შეხვდა ერთხელ ღარიბი თავადი თუ აზნაური, უბრალო ტყავში გახვეული. არსენამ გაიხადა ქულაჯა, მისცა და ტყავი თითონ გამოართვა. ეს გვაჩვენებს, რომ არსენაკაცს კი არა სდევნიდა, სდევნიდა იმ უსამართლოებას, რომელსაც კაცი დაუჩაგრავს და იმისთანა კაცებსა სდევნის, რომელთაც ამ უსამართლობის მხარე დაუჭერიათ. თავადიშვილი მეზატონე თუ კი ღარიბია, სჩანს სხვის შრომა არ მიუთვისებია; თუ კი გლეხური ცხოვრება აქვს, სჩანს რომ გლეხის ნაშრომევი კისერზე არ შემოუხვევია; უცხოვრია თავისის შრომით, როგორც უბრალო გლეხსა. მხოლოდ სახელი აქვს თავადისა, თორემ ისიც ისეთივე გლეხია, როგორც ყველა გლეხი. ამისავე მსგავსად ქართველი, სომეხი და ურია ყველა კაცია. ურიას და სომეხს იმიტომ კი არა სდევნის რომ ურიაა, ანუ სომეხი; იმისთვისა სდევნის, რომ ხალხს ატყუებენ. კაცის სარწმუნოებას ჩვენი ხალხი არა სდევნის; პირიქით რჯულ გადამდგარ კაცს სხვა

თვალთ უყურებს. გიორგის, არსენას მკვლელს, ლეკის ბიჭზე აი რა აზრებია ლექსებში გამოხატული:

გიორგის ერთი ლექვი ჭყავს, ბრწყინი და გაუზღვლია,
 რვეულიდან გადამდგარიო.....

ამგვართ არსენასთვის ყველა კაცი კაცია; სიტყვა საქმეზე და გარემოებაზეა დამოკიდებული. ამასაგამო უფრო ის ადგილია შესანიშნავი, საცა არსენა აყვედრის ურიებსა:

ქაჯაქში რა ჩასვალთ სოფელს, ფარჩას არჩევთ
 შიჯას თხელსა;

სოფლებში იცით ტარება, კარგათ შეიკანძმავთ
 ცხენსა;

ქვრივსა და ობლებს ატყუებთ, ნამეტნავათ ჰვა-
 ტარძლებსა!

არსენას უნდა ამისთანა უსამართლობის ამოგდება. იმას არ შეუძლია გულ-გრილათ ყურება, როდესაც გლვხ კაცს ვინმე სჩაგრავს; იმის თანა კაცებს არა ჰგავს, რომ სხვის გაჭირებულ მდგომარეობაზე ილაპარაკოს, ილაპარაკოს, იონხროს-იტროს, მშვენიერი სჯა და ფიქრები გადაშალ-გადმოშალოს და გულხელ დაკრეფი-

ლი შეჰყურებდეს. რამდენი კაცი გენახე-
 ბათ, რომ ათას გვარათ შეწუხებულის გულშემატ-
 კივრობაზე, ღარიბის შემწეობაზე ლაპარაკობდეს
 და იმავე დროს ამისთანაებისთვის არას შრო-
 მობდეს, არას აკეთებდეს. ამისთანა კაცებს გუ-
 ლის სიჩვილის მეტი არა აქვთ რა. ამათ მოქ-
 მედება ხელითგან არ გაძმოსდით, არც შეუ-
 ძლიათ. არსენას კი შორიდგან ყურება და გზის
 აქცევა, არ შეუძლია. თუ მაშინვე ავითმყოფს
 წაძალი არ მიაწოდა, მწყურვალს წყალი და მში-
 ერს პური, სიცოცხლე სიცოცხლეთ არ მიაჩნია.
 რაც უნდა იყოს და როგორც უნდა მოხდეს,
 რაკი ხედავს მშიერს კაცსა, ვერ მოითმენს, გუ-
 ლი და სული ვერ გაუძლებს, შხამათ ეგონება
 თავისი სიცოცხლე, რომ პური არ მიაწოდოს.

ამისთვის უნდა მოუხერხოს ურიებს ისეთი
 ხერხი, რომ ველარ შეიძლონ სოფლის დაწიო-
 კება. აქამდინ ხმარებულ საზომს ადღს აგდები-
 ნებს ურიებსა:

გატკის და გადმოუგდო: ფუ გამკედი გაუწყეს!
 და ახალს, თავისის ხელით გამოჰკრილ, შეიდ

მტკავლიან ადღს აძღვეს, უტყუერათ და იაფად ამითი ჰზომეთ და ჰყიდეთო:

თუ ამითი არა ზომეთ, ვაი დედი თქვენის ღმერთსა!

მაგრამ ხომ იცით, ეს რა ხალხია. ჩვენ აგრე ეყიდოთ, რალა უნდა მოვიგოთო: «ისევე საკონელი ჩვენს დუქნებში დაღვეს, ისა სჯობიაო.» ამ ხალხს სანამ ძალას არ აჩვენებს კაცი, თავისას არ დაიშლის. კიდევ იმიტომ ეუბნება არსენა:

სადაც რომ შემოგუერებით, სუეველას დაგჭრით
 ეედსაო?

და როცა საახალუხეს ორ მანეთიანს თუმნათ უფასებენ, მაშინ კი

მაშინ ჩვენი აჩსენაი თითო მუშტსა წაადგებსა.

იმ საახალუხესაც უფულოდ წაართმევს და ფულსაცა. ამ მუშტის წადებას და ფულის გამოართმევას, ერთის სიტყვით, დაშინებას, მაგალითის მნიშვნელობა აქვს: თუ ისე არ მოიქეციოთ, როგორც გეუბნებითო, უფრო სულ ცარიელები დამრჩებითო. ამ ღონისძიებით არსენას უნდა ხალხს შეღავათი მისცეს, შეუმსუქუბოს მძი-

მე ტვირთი და მოსპობს ის მიზეზები, რაც კი
 ჰბადებს ხალხში სიღარიბესა.

ამისა გამო ხალხს როგორ არ უნდა უყვარ-
 დეს არსენა! ვისაც ხალხი უყვარს და თავის სი-
 ყვარულს საქმეებით აჩენს, იმას როგორ არ
 შეიყვარებს. ამანოდგან გაპარული არსენა რომ
 სიძე-სიდედრს ცხენს ართმევს, მაშინაც კი

ის დედაკაცი ლოცავდა: ღმერთმა მშვიდობა მოგ-
 ცეს!

სადაც წაბძინდ-წამობძინდე, არსენა, გაგიმარჯვდეს!
 მდიდარს ართმევ, ღარიბს აქლევ — ღმერთი რადი
 წაგასდენსა.

გაპარვის ორ კვირას შემდეგ ქალაქში ჩამო-
 დის და რა სიყვარულით უხვდება ხალხი, ჩვენი
 ქალაქის დარდიმანდი ხალხი. არსენას უყურებს,
 როგორც გმირ კაცსა.

მთელი ქალაქის ბიჭები მტრედის ჯუნდივით ძეგსა:
 «ღმერთს უმჯულია არსენა ამიერით განსაცდელსა».

სადაც მივა მივიტნებთან, ყველა დაუქნევკან ხელსა.
 რა დიდებაა არამც თუ უბრალო გლეხისაა
 თვის, არამედ ყოველი კაცისათვის ამისთანა მი-
 გებება საქართველოს თვალის, ჩვენი საყვარე-

ლი ქალაქისა. ქალაქს დღევანდლამდინ არსენა-
 არ დავიწყებია, არსენა ამგვარათა ჰყავს მიჩ-
 ნეული უთუოდ ხალხი რაღასაც კარგს უნ-
 და ჰხედავდეს ამ კაცში, რომ ასე უყვარს და ასე
 იხსენებს, ის თავის გმირათ მიაჩნია და კაცი და-
 ქალი იმას შენატრის, იმის კაცობას, იმის სი-
 კეთეს და სითარხნეს: «ნეტავი შენ, რომ
 აგეთი კაცი გამოსულხარო». ჩვენი ტფილისის
 ქალს დღესაც არ დავიწყებია არსენა და რო-
 დესაც ეალერება მოჩიტებულ შეილს ქეყნი-
 ერობაზე, არსენას ამბავი პირველი ამბავია იმის
 მოთხოვ ებში. არსენას სახაოვრები ოჯახებშიაც
 კი მოიპოება: ეხლა მესტვირეებს რა სახით
 ეხვევა ხალხი არსენას სიმღერის დროსა. იმ-
 დღეებში არსენას ლექსი რომ გამოვიდა, უნდა
 ჩაგველოთ ბაზრებისკენ და გენახათ, რა სიხა-
 რელით კითხულობს ხალხი იმის ლექსებსა და
 რა ხას: ჩვენი არსენა გაცოცხლდაო. ეს ყველა
 გე მტკიცებს, რომ ხალხსა შორეულ უცხო სი-
 ცოცხლეთ არ მიაჩნია არსენას სიცოცხლე და
 იმისი აზრები ძალიან არა ჰმორდება არსენას

აზრებსა. ყველას ამ დამოყვრებას თავისი საფუძველი ჩვენს ძველსა და ახალს ისტორიულ ცხოვრებაში აქვს. მაშასადამე ეს ხალხის სიყვარული და მეგობრობა ამითი უნდა ავსნათ.

ამ კაცის სიყვარული ამასთანავე დამყარებულია არსენას საკუთარ კაცურ თვისებაზე და ხასიათზე. ყოველი კაცის თვისებას იმითი იცნობენ ხოლმე, რა კაცია თავის მცნობ ამხანაგში, მტერში და მოყვარეში. გავშინჯოთ, მტრებს როგორ ეყურება არსენა? თავის მტრებს, თავის საკუთარ მტრებს თითქმის არას დასდევს და მხოლოდ სახალხოდ სასაცილოდ იგდებს მტრელის გუნდივით შეკრებილს ხალხში. აი ერთ შემთხვევაში რას ჩადის არსენა. ღვთაებობას მარტყოფში, სადაც ქალაქის ხალხი იკრიფება ხოლმე. ამ დღეობაში, ერთი კაი გვარიშვილი, ქალაქელიც იქ მიბძანდა,

ფიქსლად დროშა გვემართა, შიგნით შეება ცხენია.

ჭიენაც ხო იქა ჭყავდა, ზედ გადესვია ხელის.

როცა წირვა გაძვიდა, — იმისი მადლი შენია, —

რომ დაინახა არსენამ: ა, გამაჩვიება შენია!

ქალქში რა შანს მიგდებდი, ახლა სო მოგასწავია!

მაგ შენს აზვლატებსედა შენით აილე ხელისა.

ცოლი ეუბნება ქმარსა, შენთავათ მიეციო, თორემ ყველა ოხრათ დაგრჩებო;

შინჯიანებ გადმოუგდო . . . . .

წამოიფინა ახსენამ: გამოწმის რეგორც მშველია!

არსენას ჯავრის ამოყრა ეს ხუმრობაა.

მეჭის მეტი ჯავრი არსენას ჩაჰყვა ფარსადანისა და დიდხანს დასდევდა მოსაკლავად. მოვიდა ქიზიყს, რომ იქ იპოვნოს და ჯავრი ამოიყაროს; მაგრამ მას უკან ჰფიქრობს:

მაშინ საწყალი ახსენა თავის გულში დაფიქრდესა: თუთსმეტი წელიწადია, რაც მე ყანაღათ დავდივარ, კაცის ცოდვა არა მიქვს.

ნათლი დედას ეუბნება: არას ვერჩი არაფერსა;

ფარსადანი ვაპატვივე ჯერ მიწონს და მეცე ღმერთსა, ფარსადანს მაინც არ მოკვლამ, თუ გინდ რომ წინ შემომსვდეს!

აი ესეთი დიდსულოვანია, რომ თავისი საკუთარი ვაგლახი და მწუხარება არადმიაჩნია და აპატივებს; სიკვდილით არ იმეტებს, მხოლოდ მარტო ცხენს ართმევს ფარსადანსა.

ამ გვართ თავის საკუთარის მტრისათვის არა დაუშავებია არსენას, არავისი სისხლი არ დაუღვრია და მხოლოდ უკანასკნელ შემთხვევაში, ხმაღს ხმარობს, როდესაც გიორგი არ ეწვევა არსენასა და პურ-მარხის არ იღებს. როდესაც გეპატიყებიან, პურისა და ღვინის არ მიღება, უარის თქმა, ჩვენში დიდი შეურაცხყოფაა. გიორგი თითქოს დასცინის არსენას, რომ შენ როგორ გამიბედე მიწვევაო; შენი რო არა ესვა, ჩემი არა მაქვსო და მცხეთაში ისიც წითელ პარასკევს ღვინო როგორ უნდა დალიოს კაც-მაო! ამ გაუპატიურებისათვის არსენა ხმაღს უქნევს, მაგრამ ნუ კი გგონიათ რომ იმისი მოკვლა უნდოდეს, არა, — ყუასა სცენს. შეშინებული გიორგი თავის დასაცველათ, ხმაღს უქნევს და სჭრის მარჯვენასა. გიორგის ლეკის ბიჭი დამბაჩას ესვრის და ჰკლავს არსენასა. ეს არსენას სიკვდილი გეგონება, თითქოს შემთხვევითი სიკვდილი იყოსო; მაგრამ კარგათ რო დავაკვირდეთ, მეორე მხარესაც დავინახავთ. გიორგი სულიერი კაცია და ადათის ამსრულებელი; სალოცავად მიემგზავრება. არსენას ადათი არათ მია-

ჩნია, თუნდა წითელი პარასკევიც იყოს თავისებურათ შექცევა. გიორგი მიწვევაზე აგინებს წითელ პარასკევს ღვინის სმისათვის და ხალხისაგან პატივცემულ და მიღებულ ადათის გატეხისათვის და, აი არსენა ხალხის მოყვარე და ხალხისაგან შეყვარებული, როდესაც ხალხის ადათის ასრულებას უარსა ჰყოფს, და აქაც თავისუფლება უნდა, როგორც ყოველთვისა ჰქონია — ამ დროს თითქოს ბედიც ხელს იღებს და სიკვდილითა სჯის — არსენა ისე კვდება, როგორც დაიწყო სიცოცხლე, ყოველს წინ უხვდება, ყველა გარემოებას ხელს უბრუნებს, რაც კი იმის ხასიათის წინააღმდეგია, თუნდა რომ ხალხისგანაც მიღებული იყოს.

ასე გმირული საქმე ამ სიკვდილშიაცა სჩანს. მრთელმა იმისმა სიცოცხლემ ხალხის და თავის პატიოსან სიკეთისთვის ბრძოლაში გაიარა. ხალხის დამჩაგვრელს გარემოებას სდევნის დაუდგრომელათ. მაგრამ თავის საკუთარს მტერს დაწაშაულობას აპატივებს და აჩუქებს ხოლმე. ეს თავისი კაცური მშვენიერი ღირსება თი-

თონ არსენასაც კარგა ესმის: ღირს იმისთანა კა-
 ცის დასჯა, რომელსაც მრთელი ხალხი აღარ
 უდგება და დასცინის? ღირს იმისთანა მტრის
 გაფუჭება, რომელიც ხალხს აუთვალწუნებია?
 არსენა დარწმუნებულია, რომ ხალხისაგან და-
 წუნებულს კაცს ბოლო აღარა აქვს. იქნება სამ-
 წუხაროდ არსენა სცდებოდეს; მაგრამ დარწმუ-
 ნებულია, და აი ამისთვისაც ცოდვა არავისი
 თავს არ უდვია, და მღვდელს რომ აღსარებას
 ეუბნება, მღვდლის ლაპარაკს პასუხს აძლევს:

წისთვის წამწყემნდავს უფაღი, კაცის ცოდვა ანა
 მღევსა.

მდიდარს ვაჩთმევ, ღარიბ ვაძლევ, ღმერთი რა-
 დი წამასდენსა;

საცა ტიტკუელსა ვნახავ, ჩოხას ვისდი და ვაძმევო.
 სიკვდილამდის ესე მტკიცე აზრისაა არსენა,
 რომ თავის დღეში ცუდი არა უმოქმედია რა
 და კაცის ცოდვა არ ადევს კისერზედ.

სიკვდილის დროსაც კი ღარიბის შველის ფი-
 ქრი თან მიაქვს: იმისი ზრუნვა და სიცოცხლე
 გლეხის ცხოვრება იყო; მრთელს სიცოცხლეში
 და სიკვდილის ჟამსაცა ის არის. გიორგის ან-
 დერძს ეუბნება:

ჩასახ მოძკაღი, გიორგი, ეს სიტყვა მაინც დამ-
 ცაღდეს:

ჩემი შვიდასი თუმანი ჯანსში ერთ დიდ კლდეში
 დევს;

შონახე და შონახარე ღაწიბებსა.

რაც სიცოცხლე, ის სიკვდილით, ნათქვამია. იმისი სიცოცხლე, ხალხის სიცოცხლე იყო; მწუხარება და იმედი ორისავე ერთი იყო და არსენას ცხოვრება ხალხის შემაგულიანებელი სიცოცხლე იყო და ხალხის ცხოვრების გამომთქმელია. ხალხი კიდევ აშისტვის შეფრთხინვით და აღტაცებით უყურებს არსენასა, გულს უკეთებს, ეწევა რაც შეუძლია. მაგრამ ფარსადანისთანა და მარტყოფში შეხვედრილ შარიან კაცებისთანა კი არიან. მარტოობაში, შშიერი ველათ და ტყე-ტყე სიარულს უნდება ერთი და ორი წელიწადი კი არა, მრთელი ათი თხუთმეტი წელიწადი. ამ ყოფაში სიცოცხლეს ამჯობინებს ფარსადანის და შარიან კაცებში სიცოცხლესა. იმას ისეთი ბუნება აქვს, ისეთი თავის თავის დაკმაყოფილების სურვილი აქვს, რომ ვერ შეურიგდება ცხოვრებასა; ამიტომ რომ ამ ცხოვრების გარემო-

ება არ იცვლება. ძნელია ამგვარი, მკაცრი და
სასტიკი ცხოვრება. მგზავრს სადილის ჭმევის
დროს ერთხელ ეუბნება:

წელს აჩავინ მომარჩენსა:

ან თათარი მიდალატებს, ქართველი არ მომარჩენსა.
თუ ძალათ აჩავინ მომკლამს, ნებით გამოვიტყრი
ეულსა!

რა გარემოება უნდა მიაღგეს კაცსა, რომ სხვა
ლონეს ველარა ჰხედავდეს თავის გადასარჩენათ
სიკვდილს გარეთ! არსენას სიცოცხლე უყვარ-
და, მშვენიერი კაცუროის სიცოცხლის იმედი ჰქო-
ნდა; მაგრამ რადგან ფლიდმა წუთმა სოფელმა
უჩტყუნა, თვითონ არსენამაც იგი უარჰყო, მას-
ში ცხოვრება აღარე შუძლია დასურვილით
კვდება.

მ. ზეცრიძე.

ირლანდიისადმი

(ტომას მურის ნათქვამი, რუსულიდან გადმოღებული) *).

აწ დაგივიწყებ, აწა, აწა!... ვიდრე ჭფეთქს გული,
ვიდრე მიდგა მე ძარღვებში სისხლი და პირში სული,
ვიდრე სიცოცხლის ჩემის ძაფი სწულ აწ გაწყდება
შენი, სამშობლო უბედურო, ხსოვს მექმნება.

ჭოი ტანჯულა! მაგ მწუხარის სასით შენითა,
უამედობის წყლულთ გულში, თვალში ცრემლითა
შენ უმტკბესი ხარ ჩემთვის ყოველ იმა ჭკეულებზე,
რომელთაც ათბობს თვისუფლების მშვენიერი მზე.

შენრომ, ვიმ ტურფავ, იქმნე ისე ძლიერ-მოაჭმელი,
თავისუფალი, ბედნიერი და დიდებული, —
როგორც ოცნებით დღე და ღამე მე მენატრები —
რა რიგ ამაყის სისარულით თავს მოგვეკლები!
თუმცა დიდების სვითა შენით მე დაჰვსტებებოდი,
მაგრამ მაშინაც მეტად მე ვერ შეეკარებოდი,
ვით მიეკარხარ დღეს-სევდიანი, მჭმუნვარ-მწუხარე,

*) «*Отеч. Зап.*» 1871 г., Декабрь.

გულდაკოდილი, მოღრუბლული და მგლოვიანე.

დე, დაგითრგუნოს მტეკმა შენმა თავისუფლებს,
 დე, დაგდვას კისრად მძიმე სუნდი, მძიმე კირთება!
 ხოლო რაც უფრო მწუხარება ჩვენ წინ ეხები,
 მით უფრო მეტის გულის წვითა შენ გვეყვარები.
 ვით არ აღკენთვით სიუვაწულით შენდამი ჩვენსა,
 როს, ვითა თვის შვილთ პელიკანი, გაწოკებ შენსა
 შენსა უბიწო, წმინდა სიხსლსა, რომელიც არი
 მწკავის ტვივით შენის წელულით გადმომდინარე.

ილია ჭავჭავაძე.

1872 წ. 5 თებერვალს.

მეშინია. სწორეთ გაუმაძლარი რამ უნდა იყოს
 და მეშინიან ასეთი გაუმაძლარი შთამომავლობა
 არ დაბადოს, რომ სულ არ ჩაგენტქას ჩვენი მი-
 წა-წყლიანა. აბა მითხარით რა უგავს ამ წელს
 კეთილსათნო დედოფალსა. ჯერ არ დამდგარი-
 ყო, რომ ცისკამარა სისხლის ფრათ შეგვიღება:
 ესეც გაუმაძლობის ნიშანი. როგორც დადგა,
 ისეთი მიწის ძვრა ასტეხა, რომ მთელი შემახიის
 ქალაქი ერთ წამს ჩანთქა, ერთ ლუკმათა არც
 ჰყოფნია: ესეც გაუმაძლობის ნიშანი. სწორეთ
 საშიშია ეს წელი და ამატომაც იმის ნიშნების
 აღწერით მინდა გავაფთხილო ჩემი მკითხველები.

+

რეკლამაზე გვჯერა ირანისა. ამიტომ იმ იტალიელ
 ტენტო. ანგეუ. რიბონამ. იტ. იტალიელმა. გ. აქ
 ბრუნეც. იტალიელმა. იტალიელმა. აქ
 იტალიელმა. აქ
 აქ

+

ეს ორი წელიწადი არ გასულა მას აქეთ, რაც
 თფილისში დაარსდა ერთნაირი საზოგადოება,
 რომელსაც ეწოდება ურთიერთ მომხმარებელ-
 თა საზოგადოება (*Общество взаимных потре-*

ბუმელი). უმეტესი ნაწილი არის შემდგარი იმ პირებისაგან, რომელნიც მხოლოდ თავის სამსახურით ცხოვრობენ, მიწა-წყალი ან რაიმე მკვიდრი საკუთრება არა აქვთ; იმათ სცნეს, რომ წვრილმანი მოვაჭრეებისაგან ძალიან შეწუხებული იყვნენ, და განიზრახეს . . . . .

თავნის შეგროვება ფულის გამოღებით, ამოიჩიეს თვის შორის მოთავე კაცები, ჩააბარეს იმათ ეს ფული და უთხრეს: «აი, ამ ფულით დაგვიბარეთ უცხოქვეყნებიდგან ყოველნაირი დღიური მოთხოვნისთვის საჭირო საქონელი, რომ მუდამ ჩვენი შრომის ფული ერთი ორათ არ გადადიოდეს წვრილმან ვაჭრების ხელში». მართლაც გამართეს დუქანი და უწინ რომ სამშაურათ უჯდებოდათ ახლა იმნაირი საქონელი ორშაურათ უღირსთ. ამას გარდა, ყოველსაში ოთხითვის განმავლობაში ანგარიშს შვრებიან და რაც მოგება რჩება დუქანში, იმას თვითონ ისინი იყოფენ, რომელნიც ამ მომხმარებელ საზოგადოების წევრნი გამხდარან. ამ საზოგადოების დუქანს დიდი შურით უყურებდენ,

იმის გვერდით მყოფნი მედუქნეები, რადგან უწინდელი მუშტრები სულ იმ ერთ დუქანში მიდიოდნ და სხვა დუქნებს პირლიას სტოვებდნ. ამ ერთი თვის წინათ ერთს დილაზე შემემთხვა აღრიანათ იმ დუქნის წინ გავლა და ვნახე, რომ ეს დუქანი სულ თაჲს საქონლიანა დამწვარიყო. . . . . მე ამ შემთხვევამ გამაკვირვა. შევჩერდი და დაუწყე ცქერა. ამ დროს ერთი იმ საზოგადოების წევრთაგანი მოვიდა ჩემთან და მითხრა: «თუ გინდა ლუკმა პურისთვის ბრძოლა, აბა ეს არისო, აი.— შეხედე იმ დუქნის პატრონს, როგორის მწუხარე სახით იცქირება. მე დარწმუნებული ვარ, გულში, რომ ჩაჰხედო, სულ სიხარულით ფეთქავს: ამ დუქნის მუშტრები სულ მე მომივაო. ასეა ცხოვრების წესი. ორ კვირას არ გაუვლია ეს დამწვარი დუქანი ისევ განახლდა და ახლა უწინდულათვე მიდის შიგ ვაჭრობა. ყოველი კაცი, ყოველი საზოგადოება, ყოველი ერთი შთამომავლობის ერთი თავისი კეთილდღეობისთვის ცდილობს, არავეითარს საშუალობას მრუდსა და მართალს

ამისთვის არ ზოგავს. მხოლოდ ჩვენ ქართველები ვართ მარტო უზრუნველნი და გლახებსავით სხვისი ხელის შემჩერენი. ეს უზრუნველობა იმდენათ დიდია, რომ ჩვენივე ცხვირის წინ იკრიბებიან, უკავშირდებიან ერთმანეთს, ძმურათ იკრებენ ყოველნაირს ღონისძიებით ცხოვრების საშუალებას და ჩვენ კი მარტო პირდაღებული შევიჩერებივართ ამ თამაშას და მანამ ვიქნებით ასე პირდაღებულები, სანამ.....მაგრამ აქ სიტყვას გავწყვეტ.

+

ამ წლის დამდეგს შესდგა მეორე უფრო ვრცელი განზრახვისთვის დაარსებული საზოგადოება, რომელთაც ეწოდება ურთიერთ ნდობის საზოგადოება (*Общество взаимного кредита*), რომლის წევრებათ შეუძლიანთ გახდენ ყოველთავე, ვინც უკანასკნელათ სამ თუმანს მაინც შეიტანს, რომ ოცდაათი თუმანის რწმუნება ანუ ნდობა მაინც ექნეს. ამაზე ნაკლებს შეძლებულს კაცს აღარ იღებენ. მაშასადამე აქ უმცხოთაც ფულიანს კაცებს ეძლევათ ათი იმდენი ნდობა,

რამდენიც ჯიბეში აქვთ. მაგალითად მე შემაქვს სამი თუმანი ძირი ფული და როცა დამჭირდება შემეძლება საზოგადოებიდგან ოცდაათი თუმანი ვისესხო. ვინც ოცდაათ თუმანს შეიტანს, იმას სამასი თუმნის ნდობა აქვს და ვინც სამასს თუმანს შეიტანს იმას სამიათასი თუმნის მოხერხებას აძლევს საზოგადოება; ასე რომ საზოგადოება უმისოთაც შეძლებულს კაცებს ათი იმდენი შეძლების ღონისძიებას აძლევს თავის ჯიბის გასასქელათ და ცხოვრების გასაუმჯობესებლათ. ბევრი ისეთი კაცია, რომელიც შეძლებულია და იმათ ზოგჯერ ძალიან სასარგებლო საქმე გაუყვლის თვალ წინ ხელის მოსაკიდებლათ და ჯიბის გასამდიდრებლათ, მაგრამ იმდროს ფული რომ არა აქვს . . . . . ძალა-უნებურათ ხელიდგან უშვებს ამისთანა სასარგებლო საქმეს და რჩება ისევ უწინდელს შეძლების კვალობაზე. ახლა ურთიერთ ნდობის საზოგადოება ყოველს ამისთანა კაცს ხელს უმართავს ყოველის შემთხვევით ისარგებლოს და ამ შემთხვევაში აძლევს იმას ათჯერ მეტს მოხერხებას თავის გასამდიდ-

რებლათ. უნდა ვთქვათ, რომ ამ საზოგადოების წევრებიც მომეტებულ ნაწილათ ისინი არიან, რომელნიც მხოლოდ ან ჯამაგირით ცხოვრებენ, ან წვრილმანს ვაჭრობაში არიან. მაშასადამე ჩვენი ქვეყნის მკვიდრს მცხოვრებლებს არც ამ საზოგადოებაში შეესვლებათ, რადგან ერთი რომ ქალაქზე შორს არიან და მეორე, — თითო ოროლა გროში თუ ჯიბეში უჭყავის ჩვენსსოფლებს, თავის ოჯახობისთვის უნდება...

+

მაგრამ ყველაზე უფრო ცხადი და ჩვენი ყურადღების მისაქცევი ამ წელს დაფუძნებული საქმე გახლავს ტფილისის სავაჭრო ბანკი. ამ პატრიოსანი დაწესებულების გასამართავათ შეგროვდა პირველი ტფილისის სოცდოგრები, რომელნიც აი ამისთანა მოსაზრებით შეუდგენ სავაჭრო ბანკის დაწესებას: ჩვენ რომელთაც გვაქვს ასი და ორასი ათასი მანეთის შეძლება, შეგვხდება, რომ როცა ჩვენ გვინდა მაშინ ამდენი ფული ხელში არა გვაქვს, ზოგჯერ ისეთი ფოდრატები, ან იჯარები არის ასაღები, სადაც

ერთი მილიონი ფულის სამუშაოა. ყოველს ჩვენთაგანს ძალიან კარგათ შეეძლო ამისთანა დიდი საქმის აღება და რაც შეეძლება გვაქვს ერთი იმდენი ფული რამდენიმე წლის განმავლობაში, ჯიბეში ჩაგვეჩხრიალებინა. ამისთანა სარგებლიანობა, რასაკვირველია, ყოველს ჩვენთაგანს უმისოთაც კარგათ ხელ გათფობილებს, კიდევ უფრო გაგვათბობდა, მაგრამ რადგან ხელში ბლომათ ფული არა გვაქვს, ხშირათ ამისთან სასარგებლო საქმეები გვეკარგებინა.

«ვისაც აქვს მიეცეს და მიემატოსო». რა გიჟი ვიქნებით, რომ შემდეგშიაც ასეთი კარგი მოსაგლიანი შემთხვევები ხელიდგან გაუშვათ. დრო არის ვიფიქროთ ამ საგანზედ და გავმართოთ ისეთი ბანკი, სადაც ყოველმა ჩვენგანმა შეიტანოს სასარგებლოთ თავისი ფულები, რომელნიც ახლა ან ზანდუკში გვიყრია უსარგებლოთ, ან სახელმწიფო ბანკში ოთხი პროცენტის სარგებლითო. ჩვენი ბანკი ერთი, რომ ყოველს ფულის მეპატრონეს, სახელმწიფო ბანკზე ბევრათ

მომეტებულს სარგებელს მისცემს და მეორეც ისა, რომ დღეს მე შემემთხვა დიდი ფოდრატის აღება, სადაც ჩემსა და თქვენს ფულებს დაეხარჯავ, მერე გათაფების დროს თავნსა და თავის ტოლა სარგებელს ამოვიღებ: თქვენსას ისევ ბანკს ჩავაბარებ და მე კი მოგებულო ფულით ერთი ორათ გავმდიდრდებიო. ხვალ თქვენ შეგვბედებათ ამ ნაირი შემთხვევა, ზეგ მესამეს და ამ სახით რაც რამ სასარგებლო საქმე იქნება ჩვენს ქვეყანაში, სულ ჩვენ დაგრჩება . . . . .

. . . . . ყოველმა კაცმა თავისთვის უნდა იზრუნოსო» დაახლოვებით ამისთანა მოსაზრებით ხელმძღვანელობდნენ ის პ ა ტ ი ო ს ა ნ ი და შეძლებული თფილისის სოცდოგრები, რომელთაც გახსნეს ამ წელს სავაჭრო ბანკი.

ამ ზემოთ მოყვანილი ნიშნებიდგან ცხადათ შეიტყობს ყოველი ცნობის მოყვარე მკითხველი, რომ ტფილისში წელს დაიძრა მთელი მოვაჭრე და ჯამაგირით მცხოვრები საზოგადოება, რომელთაც სამკვიდრო პური, ესე იგი მიწა წყალი არა აქვთ, მაგრამ აქვთ ან ფული, ან

კარგი ჯამაგირიანი ალაგები, ამას გარდა აქვთ
 კარგათ განათლებული, ან მრავალგვარი გამო-
 ცდილებით გაღვიძებული გონება, და აი, ამ
 ორის საშუალებით აღჭურვილი ნაწილი თფილი-
 სის მცხოვრებლებისა შეუდგა დიდი ფულის მო-
 გროვებას საერთო მოქმედებისთვის. ამ საერთო
 მოქმედებით უნდათ მოიპოვონ თავისი სამკვი-
 დრებელიცა. ექვი არ არის, ადრე თუ გვიან კა-
 ვკასიის სიმდიდრე და აღებმიცემობაც იმათს
 ხელში იქნება. ღმერთმან მოსცა კაცს გონება
 და უთხრა, თუ კარგათ ავარჯიშებ შენს გონე-
 ბას, ქვეყანაც შენი იქნებაო. მაშასადამე ჩვენს
 მხარეში მომავალიც ამ ზემოხსენებულ გონე-
 ბიან და ფულიან კაცების არის.

+

ახლა შევადაროთ ჩვენი ქართველების ე'ე
 იგი ჩვენი ქვეყნის ბატონ-ყმის მდგომარეობა ამ
 დიდს სავაჭრო და სამოხელო მოძრაობის ნიშ-
 ნებს. მე მინდა მხოლოდ ორი სიტყვით გამოვ-
 ხატო მთელი ამ უკანასკნელი რვა-ცხრა წლის
 მზრუნველობა ჩვენის საზოგადოებისათვის ცხო-

ვრებაზე, რომ თვითონ მკითხველი თავისთავათ მოეგოს გონებას თავის მომავალ ბედის შესახებ. სანამ ყმებს გამოიყვანდენ ბატონების უწინდელს დამოკიდებულებიდან ყველანი დიდი და პატარა სულ იმას იგლოვდენ: რა გვეშეელება, უიმათოთ, როგორ შეგვიძლია ცხოვრებაო: ზოგი ხმამალლა ყვიროდა ამას, ზოგი თავჩაკიდებული ცხვირჩამოშვებული თავის გულს აკედებოდა და ხმამალლა სიტყვის თქმისათვის ხმაც აღარ მოსდევდა, ისე დაცემული იყო სულითა. ბოლოს გადაწყდა ეს მიხმე ამბავიც და ამასთან გაიხსნა ხაზინა ყმების ფულების დასარიგებლათ. მანეთების ჩხრიალი რომ გაიგონეს, ყველამ თვალები გამოაჭყიტა, ყველას გულში იმედი შეუვიდა: ამ ყმების ფულს კარგათ წაუძღვებით, გავასესხებთ და სარგებლით ვიცხოვრებთო. მართლაც ფული მიიღეს, ცოტა ხანი გავიდა, ფულს არავინ სესხულობდა; იმ დროს აბა ვინ ისესხებდა?. ყველა ყმების ფულით იყო გამძლარი. აქეთ მოიხედეს, იქით მიიხედეს, მაგრამ ვერასფერს საქმეში ვერ გამოიყენეს: ვისაც

ალაგი ქონდა — ქუთაისში — სახლები გაიკეთა და
 ტფილისის გუბერნიაში მომეტებული ნაწილი
 ამ ფულებისა წინათ აღებულ პრიკაზის ვალში
 მისცეს. რაც ჯიბეში დარჩათ, იმითი გამარ-
 თეს ქალაქის თამაშობა. შეიქნა რამდენიმე
 თვეს ძილის ტეხა, ლურჯ მაუდიანს სტოლების
 გარეშემო ყველა აპრიალეებული სახით იცქი-
 რებოდა, ყოველს მოთამაშეს ოფლი წურწუ-
 რით გადმოდიოდა, თითქოს დიდს საერო საქ-
 მის ძიებაში ყოფილიყოს ქართული იმის გონება.
 ერთი თვე კიდევ გავიდა და მომეტებულს ჩვენს თა-
 ვად აზნაურობას ოფლი პირზე შეშრა, თვალები
 ყველას ჩაცვინული და დალურჯებული შეექნა, პი-
 რის კანები ჩაყვითლებული, ტუჩები ჩაშავებუ-
 ლი, ცხვირებ ჩამოშვებულნი, ჯიბე ცარიელნი,
 ზურგს მძიმე ტვირთიანები ხვალინდელი ლუკ-
 მისთვის დადიოდნ და ახლა კიდევ უფრო
 ღრმათ და უნუგეშოთ ოხრავდნ, ვინამც ყმე-
 ბის განთავისუფლების მოლოდების წინათ. ამის
 შემდეგ ერთილა იმედი კიდევ დარჩათ: ეს იყო
 საზოგადო ბანკის დაარსების სურვილი იმ ყმების

ფულებიდან, რომელიც ხაზინაში დაარჩინეს, ეს იყო რამდენიმე ასი ათასი მანეთი. ჩვენი თავადაზნაურობის უკანასკნელი იმედი ამ ფულზედა არის დარჩენილი. მაგრამ როგორც ყველამ კარგათ ვიცით ეს ოთხი-ხუთიწელიწადი სულ ამ საქმეზე ლაპარაკობენ, ადგენენ აზრს, სწერენ მოსაზრებაებს, ყვირიან და აქამომდე არა ეშველა რა, არც ავით და არც კარგათ, ბანკის საქმის დაბოლოვებას. სააზნაურო ბანკი ჯერ კიდევ არა გვაქვს . . . . . ის კი არა ჩვენ როგორც გავიგეთ ამ ბოლოს დროს იმერეთის თავადაზნაურობას ასე გადაუწყვეტია: რადგან ყოველი ჩვენგანი ძრიელ საქიროებს ფულსაო, ის ორი კაპეიკი, რომელიც ბანკის შესადგენათ დაგვრჩენია ხაზინაში, სჯობია, გამოვიტანოთ და საქმეში გამოვიყენოთ.

აი, ასეთი გახლავს ჩვენი საზოგადოების რეაქციის მოქმედება თავის მომავალი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ. ცხადია რომ მომავალი ამ საზოგადოებას არ უნდა ეკუთნოდეს, როგორც ყოველ საქმეში უზრუნველს და ეს თავ-

ობა, ადრე თუ გვიან, უნდა დასუსტდეს და ამის
 ალაგი უნდა დარჩეს იმ ქორთა, ღონით და
 მოძრაობით სავსე საზოგადოებას, რომელმაც
 ასე მკვირცხლათ წამოჰყო თავი ამ წელს ქალა-
 ქში და პირველი თავისი მოძრაობა გამოაცხა-
 და ძმურის დაკავშირებით ეთმანეთთან ერთ-
 მანეთის დეთილ ღეობისთვის. ამ შემთხვევაში
 ჩვენი თავადაზნაურობა არის სურათი ძველის ღონე
 გამოღეულის საზოგადოებისა; ხოლო ის ქალაქის
 საზოგადოება, რომელმაც ასეთი სიმკვირცხლით
 გამართა ურთიერთ მომხმარებელი საზოგადო-
 ება (*общество потребителей*), ურთიერთ ნდო-
 ბის საზოგადოება (*общество взаимного креди-
 та*) და სავაჭრო ბანკი, — ის არის მემკვიდრე
 კეთილ დღეობით სავსე მომავლის ცხოვრებისა
 და ამისი ხვედრი საუკუნო ცხოვრებაა ამა სოფ-
 ლათ. ესე ყოველივე შემავონა ამ წლის უცნა-
 ურის ნიშნების აღწერამ და მკითხველსაც ამ
 შემომოყვანილის აზრით ვაფთხილებ მომავა-
 ლში.

ბ. წარკოელი.

ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები

«მნათობი», იანვარი 1872 წელი.

ჩვენ თვალწინ ძვეს იანვრის წიგნი «მნათობისა». ზოგიერთი რიგიანი სტატიების წყალობით ეს პირველი წიგნი მართლაც უკეთესია იმის წინააღმდეგ წიგნებზე. მაგრამ ეს ვინ ჩამჯდარა ამ ჟურნალში ასე მკვიდრად, თავიც და ბოლოც ამ 'ჟურნალისა ხელში უჭირავს, მოჭკრის და მოიძახის, აუყენებია კორიანტელი მტერი, რომლითაც თვალებს გვივსებს გამოუხიზლების მაგიერათ. ვინ არის ეგე მხედარი, რომელიც მოგეძახის, მომეცით ბურთი და მოედანი... მე ვარ, თორემ თქვენ ვინ ყრიხართო?

ეგე არს გმირი ის ფურცელაძე,

ვინ ლანძვას სტუარტსა «კრესულ-დროებას»,

გინ ბეჭდ ფურცლოვან სტატიებს სწებს,
და არ აღეკნებს იმათ გონებს.

ღიად, ჩვენდა სამწუხაროთ უნდა ვთქვათ, რომ იანვრის წიგნი მომეტებულ ნაწილათ ფურცლოვან სტატიებით არის დასუსტებული. რასაკვირველია უფ. ფურცლოვან ამ სიტყვებს რომ გაიგონებს, მაშინვე წარსდგება თავის მოძმე «მნათობის» ლიტერატორების წინ და იტყვის: «აი, როგორი ჯავრიანები არიან «კრებულ-დროების» სიტნიკოვები!!», ცხადათ რომ გამოვხატე იმათი უნიჭობა და უვარგისობა; ამიტომაც შეშურდათ «მნათობში» ჩემი ბატონობა და იძახიან «მნათობს», ფურცლოვან ახდენსო, გესმისთ? მას აქეთ, რაც მე «მნათობში» ჩავდგი ფეხი, «კრებულ-დროების» მწერლებს ძილი დაეფრთხოთ. ჩემი ღიდი შიში და კრძალვა აქეთ.» მაგრამ ჩვენ მაინც ვიტყვი: ვაი უფრო იმ ქუჩურნალის ბრალი, საცა უფ. ფურცლოვან ფეხს ჩადგამს... აი, თუნდ ეს იანვრის წიგნი მნათობისა ავილოთ: რამდენჯერ აქვს ამ წიგნს ზოგიერთ მსჯელობაში ფეხი წამტვრეული სულ ან. ფურცლოვან

წყალობით. ჩვენ აქ მარტო რამდენსამე ყვავილს მოვკრეფავთ ამ დიდი კრიტიკოსის სტატიებიდან. საფუძვლიანათ და დაწვრილებით განხილვა როგორც «მაცი ხეტიასი», აგრეთვე დიმიტრი ბაქრაძის ისტორიისა და თვითონ ამისტორიის დაფასებაც შემდეგ «კრებულის» წიგნებისთვის მიგვინდვია. ჩვენ აქ მხოლოდ უფ. ფურცელაძის შეცდომებით გვინდა შევაქციოთ მკითხველები.

უ. ფურცელაძე თავის ღირს შესანიშნავს კრიტიკულ სტატიას: «საქართველო» თხუზულება დიმიტრი ბაქრაძისაო» იწყებს ამსიტყვებით: «ვეგონებ, არახალხში არ არის ბრმათ თაყვანის ცემა, რომლისამე მწერლებისა და სრული უყურადღებობა ზოგიერთებისა, როგორც ჩვენში... მაშინ როდესაც ჩვენი ლიტერატურა აღარ გვასვენებს გ. წერეთლებისა და სკანდელების ქებით, ამას დარჩა შეუნიშნავი ისტორიული თხუზულება დამიტრი ბაქრაძისა...» და კიდევ, კიდევ გამოიძან. მკითხველო, კიდევ რა დაგრჩათ შეუნიშნავი, კიდევ, კიდევ... — «გიორგი... სა. კაძე...ო» თხუ-

ზულემა ანტ. ფურცელაძისა. ბარაქალა მკითხველო გამოიცან: შენ დაგრჩა ოც მოქმედებიანი და ორას გამოსვლიანი ისტორიული დრამა, დრამა ჩვენის დიდის მწერლის უფ. ანტონ ფურცელაძისა. მართლაც რომ ეს საკვირველი დიდი და უზარმაზარი მოვლენა ქართული ლიტერატურისა შენ დაგრჩა უყურადღებოთ და რაღაც უმგზავსო «ჯიბრზე» და «მგზავრის წერილებზე» ან «სადღეგრძელოზე» ამდენი ილაყბე, რომ თავი მოგვაბეზრე ჩვენს ლიტერატურაში. განა ღირდა!... მართლაც რომ არ ღირდა. მაგრამ წარჩინებული მწერლის სვე ასეთია. ყოველი დიდი მწერალი, როგორც მაგალითათ დიდი კრიტიკოსი ანტონ ფურცელაძე (*), დიდი დრამატურგი (**), იგივე ანტონ ფურცელაძე, დიდი რომანისტი (***) , იგივე ანტონ ფურცელაძე, დიდი ლირიკოსი (****) და სატირიკოსი, იგივე ანტ. ფურცე-

*) ისილჟე 1872 წლის იანვრის «მნათობის» წიგნა.

***) ისილჟე ისტორიული დრამა «გიორგი საჯაძე».

****) ისილჟე «სამის თავგაწდასაკლები» მთხრობა ან. ფურცელაძისა, «ცისკარი» 1867 წელი.

*****) ისილჟე წინანდელი წლების «ცისკრები».

ლაძე, და ამისთანა დიდი უზარმაზარი ლიტერატორი თავის თხუზულებიანა ლიტერატურას და მკითხველებს შეუნიშნავი დარჩათ?!! მაგას არ დავიჯერებ. სულ აგრე მულაყრუ და უგებარი როგორ იქნებიან ჩვენი ლიტერატორები. მართლაც, გადავხედოთ ძველი ქურნალები და მაშინ დავრწმუნდებით, რომ ეს ბობოლაები ძალიან ძველიდგან არიან ჩვენს პერიოდულს ლიტერატურაში დაფასებულნი და ნაქებნი.

რაიცა შეეხება უფ. დიმიტრი ბაქრაძეს ვერც იმაზე ვიტყვი, რომ ის არ იყოს ნაცნობი ჩვენს ლიტერატურაში. მას აქეთ, რაც უფ. დიმიტრი ბაქრაძემ მოიგონა ერთი შესანიშნავი თეორია, რომლითაც მტკიცდება, რომ საქართველოს ახალგაზდობას ქალსა და ვაჟს იმისთვის ეწაფებოდენ ასეთის გულის ნდომით, იმისთვის იტაცებდენ ასე უწყალოდ სპარსელები და თათრები, რომ იმათით აუმჯობესებდენ თავიანთ ტომის სისხლს და ახლა რაც სპარსეთში და ოსმალეთში ლამაზი ქალი ან ვაჟი მოიპოვება, სულ საქართველოს ქალვაჟების სისხლით არიან გა-

ლამაზებულნი—მე ვამბობ—ამ თეორიის მოგონების შემდეგ უფ. დიმიტრი ბაქრაძის სახელი, როგორც ჭკვიანი მწერლისა, სწორეთ ძალიან განთქმულია. და ყველანიც ვაქებთ არამც თუ იმის თეორიას, იმის მოძველო ენასაც, იმის ძველებულ ისტორიასაც და იმის ძველებულ მწერლობასაც და რამდენათაც ძველებულია იმისი მწერლობა, იმდენათ საუკეთესოთ მიგვაჩნია იგი. ჩვენში ყოველი იარაღი: ხმალი, თოფი და კაციც სულ სიძველით არიან ნაქებნი. ძველ ყირიმის თოფს რა შეედრება, ძველ ხორასნის ხმალს რა შეედრება, ძველი კაცისთანა მოსწრებული სიტყვა ვისა აქვს. მაშ სტყუის (უკაცრავათ ამ უდარბაისლო სიტყვის თქმაზე: მინდოდა მეთქვა: უმართლო არის) უფ. ფურცელაძე, რომ ჩვენ დიმიტრი ბაქრაძეს არ ვიცნობდეთ მაგისთანა პატიოსანს ძველს მწერალს!

მე მინდა კიდევ რამდენსამე სიცრუეში ვამხილო ჩვენი ბოზოლა ანტ. ფურცელაძე განა იმისთვის კიარა, რომ მე იმის ჯავრი მჭირდეს.

ღმერთმან მაშოროს! არა იმისთვის, რომ მე
 ან. ფურცელადეს დიდს პატივს ვსცემ, მი-
 ყვარს იგი, როგორც ჩვენი ქვეყნის უპირველესი
 ნიჭიერი კაცი და არ მინდა, რომ სიცრუეში
 ძალიან გაერთოს და ამითი თავისს დიდს და
 მრავალ გვარს ნიჭს აენოს რამე —

უფ. ანტონ ფურცელადე მართალი
 არ არის, როდესაც მაცი ხეიტისა და ძვებიას ან
 ეკას და სხვებს თავის მოთხრობის გვამებს ალა-
 პარაკებს მეგრულს კილოზე ამგვარათ: (იხილეთ
 იანვრის მნათობის გვერდი).

«—რა ჰქენ ეგ, რა! — ეუბნებოდა მთლათ
 სისხლ ადუღებული მაცი ძვებიას: — რაეა გეი-
 მეტე ქრისტიანი კაცი ამხანაგი, შე უღმერთო!
 თანთარი არ იზამს მაგას, რაც შენა. —

—აჰა, ვის უძრახოდი შენ ბიჭობას, რომ
 თვით ლაჩარი ყოფილხარ? — აჰა ბიჭობა
 მაგია, რომ თავი მახეს გადავანარჩუნო.
 და სხვ. ამგვარები »

ვისაც კარგათ მიუგდია ყური მეგრულისა და
 იმერული კილოსთვის, ის ყოველთვის ითაკი-

ლებს ამისთანა მეგრელების ლაპარაკს. მეგრე-
 ლმა არ იცის, რაარის სიტყვა: «ლ:ჩარი»; ამას ✓
 მართლ ქართლში და კახეთში ხმარობენ. მეგ-
 რელი არც «გადავანარჩუნოს» იტყვის. ეს არის
 ქართულის კილო. უფ. ანტონ ფურცელაძეს შე-
 უტყვია, რომ იმერეთში და სამეგრელოში იცი-
 ან «კი», წაიღეს მაგიერათ ხმარობენ «წეიღე»,
 გაიმეტას მაგიერათ «გეიმეტა» და მიჰყოლია მე- ✓
 გრულ მოთხრობების წერას და იმის კილოზე
 ლაპარაკს, თუმცა აქაური ცხოვრების ლაპარაკ-
 ის კილოსი კვალიცა არიცი. მაშ რათ შეუ-
 ტოპავს ამისთანა თავის უგებარს საქმეში უფ.
 ფურცელაძეს — იტყვის მკითხველი.

— იმისთვის, ჩემო მკითხველო, რომ ის გა-
 ზვიადებული მწერალი გახლავს და ამისთვის ყო-
 ველივე გაზვიადებით იცის. აბა წარმოიდგინე
 მკითხველო, რა იქნება ამაზე გაზვიადებული ამ-
 ბავი: კაცს ცხენი თავს დაეცა, მერე გულში
 თოფი დასცეს, ტყვიამ გული გაუხვრიტა და
 ამისთანა კაცი კიდევ ისკუპებს, გადახტება ორ
 საყენზე, ეცემა თავის მკვლელს და ხანჯლით

საქართველო
საბჭოთაო

მოჰკლავს. ესე იგი მკვლარი კაცი იმდენს შერება, რომ გაცოცხლდება და თავის მკვლელს ხანჯალს გულზე ასობს. მაგრამ ამ სცენას თვითონ ანტონ ფურცელაძეს ვალაპარაკებ, ისა სჯობია:

— სად წასვალ, სად!— დაჰყვირა ამას ძგვიბიძე. გავარდა ტამბახა ძგვიბისა და გაუარა მადის თქმული. ამავე დროს გავარდა მადის ტამბახა და მძიმეთ დაჭრილი შუბლში ძგვიბის ცხენი, შედგა ყალყს, დაეცა და მოიტანა ძგვიბი ქვეშ. მადიმ იძრო თოფი. ძგვიბი მსწრაფლათ გამოძვრა ცხენს ქვეშიდამ, იფეთქა მადის თოფმა და ძგვიბი გაესვა თოფის წამლის კომლში. ტყვიამ გაუარა იმას გულში. მაგრამ მინამ ძგვიბი გრძნობდა ამას, ის გამწარებული ვეფხვის სისწრაფით ერთის ხასტომით დაიბადა მადისთან. მადიმ იძრო ხანჯალი და ორივემ თვალის დასამსამების უმაღლესს თითო სეკით ერთმანეთს გულზედ, და გადასკეუღნი დაეშვნენ მიწსა.

ამის შემდეგ დაუჯერე შენ ამისთანა მწერალს.... მაგრამ უკაცრავათ. არც სულ ასე ტყუილით არის გატენილი იმისი სტატიები. იქ თქვენ

იზონით დიდ ქეშმარიტების კვალს და არც შე
წაფართმევ იმას მკვიდრს ღირსებას. აი, ამისგა-
მო არ შეგვიძლიან არა ვსთქვათ, რომ იგი არს
დიდი და შესანიშნავი ჩვენს მწიგნობრობაში.
და იმედიცა მაქვს ამისთანა ქების შემდეგ უფ-
ან. ფურცელაძე ვეღარ იტყვის, რომ სიტნიკო-
ვები გ. წერეთლებს და სკანდელებს აქებენო,
მე და დიმიტრი ბაქრაძეს კი გვივიწყებენო.
მაშ შეუდგეთ იმ ალაგების ჩვენებას, სადაც უფ.
დიმიტრი ბაქრაძე დიდს ანტ. ფურცელაძეს ცამ-
დის ჰყავს აყვანილი.

ან. ფურცელაძე ლაღადებს:

მე მინამ შეუდგებოდე «საქართველოზედ» ჯანა-
ჩაკს, საჭიროა თვალი გადავაკლოთ ბოკლის «ის-
ტორიას ინგლისეთის ტვილიზაციისას» და დრეპე-
რის «ისტორიას ევროპის ჭკუის წარმატებისას»,
რომელთა მეთოდზედ იწუბოს თვის პირველს «სა-
ქართველოს» წიგნს ბაქრაძე. (კარგათ შენიშნე მკი-
თხველად დიმიტრი ბაქრაძე სწეკს ბოკლისა და დრე-
პერის მეთოდზე. ესე იგი იმას უწერია ამ ორივე
ერთი ერთმანეთის წინააღმდეგ მეთოდზე, ან ამ ორი
წინააღმდეგი მეთოდიდგან შეუდგენია ერთი მეთოდი.

საქართველო
ბიბლიოთეკა

წამყვანიათ უნდა გაიგოს კაცმა ზემოხსენებული ანტ. ფურცელაძის სიტყვები, ან კიდით, მაგრამ რჩევე აზრი კი მეტად შესანიშნავია, პატივი იმათ დამწერს).

შემდეგ უფ. ან. ფურცელაძე შეუდგება როგორც დრეპერის ისე ბოკლის უმთავრესი აზრების დარღვევას და არღვევს კიდევ. (ნეტაი საქართველოს, რომელიც ამისთანა მწერლების წყალობით ევროპის წარჩინებულს მწერლებს აჩვენებს ხოლმე იმათ შეცდომას. ამიტომაც გვსურს, რომ ანტონ ფურცელაძეს სტატიები გადმოერთარგმნოს ფრანცუზულათ, ინგლიზურათ და ნემეცურათ. შეიტყონ და... იმათაც თავის სამეცნიერო შეცდომები. მკითხველო, მოიკითხე, იქნება ვინმე გამოჩნდეს ზემოხსენებული სტატიების სათარგმნელათ; თუ არა და, მაშინ ამ საქმეს თვითონ ანტ. ფურცელაძე ითავებს).

ამ ბოკლისა და დრეპერის მოკლე განხილვით — განაგრძობს ან. ფურცელაძე — ძე მქონდა სასესიო მუხვენებისა მკითხველისთვის ნამდვილი მნიშვნელობა ისტორიისა და რას უნდა მოკლად დას ჩივიანი მკისტორიკესგან. მართლაც, ეს გან-

სილვა «მნათობის» მომეტებული ნაწილი მკითხველისთვის იქნება მძიმე, ან სრულადაც გაუგონებელი (ეგ მართალია); მაგრამ მე მართლ იმ გვარი მკითხველები არა მქონდა სასესი. მე მქონდა სასესი უფრო ის მკითხველნი, რომელნიც სრულის გონებით კითხულობენ ღრმად სამეცნიერო წიგნთა. მაგალითად დრეპერის ისტორიის ნამდვილ მეცნიერულ სწავლათ მიანხიანთ მომეტებულ ნაწილთ იმთ, ვისთანაც კი მე შემსკდრის ღაზარაკი დრეპერსედ. თვით დაწინაურებულ მწერალთაგანაც რუსულს ლიტერატურაში ისმის დრეპერის აზრების საწმუნოთ მიღება. ამას გარდა, როგორც ზემოთაც მაქვს ნათქვამი, ბაქრაძის «საქართველო» არის დრეპერისა და ბოკლის მეთოდზე დაწეებული. ამისგამო ამათი განსილვა იყო აუცილებელი (კარგათაც განუხილავს, სწორე მოგახსენოთ.)

ჩვენს სასამოვნოთ ბაქრაძე არ გაყოლია შემცდართ ართ დრეპერისთა და სწერს თავისუფლათ შესახებ ამ საგნებისა. ბაქრაძის წიგნი ჩვენს ლიტერატურაში არის შესანიშნავი მოვლინება: ის ამ წიგნში გამოვიდა რუტინიდან ძველთა მკითხველთა, და დაადგა ბოკლისგნით ნაჩვენებს გზას შესახებ ისტორიისა იმდენათ, რამდენათაც კი ნებას აძლევენ მას'აღანი.

ამ პირველ წიგნში ბაქრაძე სწორეთ ფიზიოლოგიურათ შეუდგა ჩვენს ისტორიას (თქვენმა მზემ, ძალიან ცუდი საქმე მოსვლია თავიდანვე ამ ისტორიას, თუ მართლა ავტორი იმას ფიზიოლოგიურათ შეუდგა).

ბაქრაძე ამ წიგნით ცდალბს შესწუღოს ახალი ისტორიის შეკლის მოთხოვნისა და ამ წიგნით გვამდებს იმედს, რომ ამისი ისტორია იქნება იმდენათ ღიჭნი ბოკლის სწავლისა, რამდენათაც კი შეიძლება შესწუღება ამ ჩვენს უმასალობასა და გამოუკვლევლობაში. ამასთან იმედაა, რომ ის, როგორც ამ პირველს წიგნში, ასცდება დრეპერისა და დრეპერის მსგავსთ სსვათა მეისტორიეთა შეცდომისა.

ნეტავი საქართველოს, რომ იმას ან. ფურცელაძის გარდა დიმიტრი ბაქრაძეც მეისტორიების დასში დრეპერზე და ბოკლზე წინ წამდგარა. აი, ჩემო მკითხველო ანტ. ფურცელაძის სიბრძნის ნატყნები. ამას შემდეგ მოდი და ნუ დაუნთებ იმას სანთელს და ნუ უკმევ გუნდრუყსა, იმას რომელმაც თავის ჭკუის ძალით, იმავე ანტ. ფურცელაძის წყალობით, ასე აღამაღლა და დააწინაურა ევროპის ერებს შორის ჩვენი გაჭირებული, შიმშილით წელში მოხრილი ორმილიონიანი საქართველოს ერი.

ანტონ ფურცელაძესა და იმის სტატიებს რომ თვალი მოვაშორეთ «მნათობში» არის რანდენი-მე რიგიანი ლექსები «ქართული გლეხის» გარდა—**ლომაურისა**. ეს ლექსი საცუდავათ არის მიბადული ილ. ჭავჭავაძის ლექსისა «მუშა», მაგრამ რამდენათაც უკანასკნელი ლექსი გულმხურვალე თანაგრძნობას აღძრავს დაჩაგრულ მოძმეებისადმი მკითხველის გულში, იმდენათ ლომაურის ლექსი აღვიძებს შეწყალებას თვითონ იმის დამწერისადმი. «მნათობს» ორი რიგიანი მთარგმნელი ჰყავს უფ. იოსებ ბაქრაძე და ნ. ავალიშვილი. ამათ თუ მოინდომეს და რიგიან თხზულებას მოჰკიდეს ხელი, უეჭველათ კარგათ აასრულებენ თავის საქმეს. იანვრის წიგნში არის ერთი დრამული სცენა «მამა და შვილი» ალფიერის თხზულებიდან გადმოთარგმნილი; აგრეთვე «ვილჰელმტელლი» (გაგრძელება). ეს ორივე თხზულება სწორეთ მოხერხებულათ არიან ქართულს ენაზე გადმოღებულნი.

ბოლოს არ შემოძლიან არ ვაქო ჭკუიანათ დაწერილი სტატია «იმერლები თჳილისში» — წყალტუბელისა.

ავტორი ვრცლათ განიხილავს იმერლების გაჭირებულს ცხოვრებას.

ამათ საოჯახო მცენარეების მოყვანას, მუშაობის რიგს და გვარწმუნებს, რომ იმერლები ბუნებითად არ არიან ზარმაცნი; ის კიარა მეტსაც მუშაობენ, ვინამც სხვა ქართველები, მაგრამ მიწის სივიწროისაგამო და საოჯახო მცენარეების დიდი წვალებისა გამო ვერას არიგებენ თავის მხარეში, ითმენენ დიდს სიღარიბეს და ამისგამო გუნდგუნდათ გადმოდიან თფილისში და კახეთში, მაგრამ აქაც გამოუცდელობის გამო დიდს გაჭირებაში არიან. ამ სტატიის ავტორის აზრით უწინ ბატონის მათრახი აგდებდა საწყალს იმერელს თავის ქვეყნიდგან და ახლა თვითონ გაჭირებული ცხოვრება, მაგრამ ხამი გადმოვარდნილები კიდევ უფრო გაჭირებაში სცვივიან ამ უცხო ალაგებზე. რომ რაიმე შელავათი მიეცეს უცხოეთში გადმოცვინულს ტიტველა და მშიერ იმერლებს, ავტორის აზრით კარგი იქნებოდაო იმერლებს დაეარსებინათო საკუთარი კანტორა, შეეგროვებინათ ფული სა-

ერთოდ და ამ კანტორის შუამდგომლობით ყველას იმათგანს გაადვილებოდა ცხოვრებაო. ამისთანა აზრები იმდენათ მოსაწონია, რომ არ შეგვიძლიან არ გადმოვბეჭდოთ სიტყვა სიტყვათ წყალტუბლის სტატიის უკანასკნელი დასკვნა.

«მოსამსახურების კანტორას შეეძლო დაედო წესად, რომ ყველა მოსამსახურეს, ვინც კი მის წევრობას ისურვებდა შეეტანა მისდა სასარგებლოდ თავისი ჯამაგირის შეათედი ნაწილი (თუმანზე ერთი მანეთი). მაგიერად კანტორას უნდა ეზრუნა თავისი წევრებისთვის, რომ ისინი უადგილოდ არ დარჩენილიყვნენ, რომ აკათყოფობის დროს მოურებლად და უზატრონოდ არ მომკვდარიყვნენ და უკანასკნელ, რომ გონებითი და წნუებითი ისინი არ დატეპულიყვნენ და არ გამსდარიყვნენ, როგორც ეს ჯსდებიან.

ამ გვარი წეობილობით, ვინ იცის, იქნება ისე კარგა წასულიყო მოსამსახურეების საქმე და ისე გადიდებულყო იმითი სასსარი, რომ მათ შეძლებოდათ სამოსამსახურეო შკოლის გასსნა თბილისში, რომელშიდაც ივლიდნენ ახალგაზდა მოსამსახურეები თავისუფალ დროს, სადილს უკან, და იმ დროს, რომელ-

საქართველო
საქართველო

საც ესლას იგინა უქმად ლაზდანდარობაში, მასსარობაში და ქუჩებზე თრეკაში კარგვენ, სწავლაში მოიხმარდნენ. შეკლაში შექმდეთ ესწავლათ იმათ, კითხვისა და წყობის გარდა, მზარეულობა და სსკ მოსამსახურის სეფობა. ვინც კი ასაღვანდა იმერლების ხალხის და ლტოლვა იცის სწავლისადმი, ის ადვილად წარმოადგენს მას, თუ რა სურვილითა და ერთგულებით ივლიდნენ თუილისში მეოფე იმერლები ამგვარ შეკლაში და მამსადამე რა გავლენა ექნებოდა ამას იმათ გონებითი და წნეობითი მდგომარეობაზე. ეს ბევრათ გაუგეოებსება, აგრეთვე იმათ მატერიალურ მდგომარეობასაც.

თუილისში, როგორც ვიცით, ძრეულ ძვირი აჩიან რიგინი და საქმის მცოდნე მოსამსახურეები, ამიტომ თუ კი თუილისში მეოფე იმერელ მოსამსახურეებს, თავიანთ გარჯასთან და სიმარჯვესთან, კარგი წნე და ცოტა საქმის ცოდნაც ექნებოდათ, მაშინ იმათი დამტერი მსურველებიც ბევრი გამოხნდებოდნენ და ქირაც ბევრად მოემატებოდა იმათ შრომას. ესლას იმერელი ბიჭები თუილისში მიტომაც ვერ შოულობენ ერთი ძრით კარგს ადგილებსა და ადებს, რომ იმა-

თსე ეჭვი აქვთ: ვაი თუ გავგეჟურდომ და გაიშარ-
 ნა, რადგანაც ამ გვარი ამბავი ძრეულ სშირად ხდე-
 ბა სოლმე ესლა. სოლმე თუ გი კანტორა იქნებოდა
 მათგან შემდგარი, მაშინ თვით კანტორას ექნებოდა
 პირ. და-პირ საქმე მოსამსახურების დამტკიცთან და პა-
 სუსის მკებელიც ესევე იქნება, თუ მისგან დაყენებუ-
 ლი ბიჭი რასმე ცუდს ჩაიდენდა აღის ოჯახში. ამ
 შემთხვევაში უეჭველია რიგიანი დანდობა და წმენ-
 ნება ექნებოდათ იმერულ ბიჭებსე თფილისის მცხო-
 ვრებლებსდა ხეირიან ჯამაგირსაც გაშოიმეტებდნენ
 მათთვის, ამას გარდა ამგვარი წეობილება დიდ შემა-
 წეობას აღმოუჩენდა ეგრეთვე იმ სამ ბიჭებს, რომ-
 ლებიც პირველად ჩამოდინ იმერეთითგან და, რად-
 განაც არა გაეგებათ რა და არც ვინმე პატრონი ჰყავთ,
 იძულებული არიან, რეგორც ზევით ვილაშარაკეთ
 ამასე, პირველადვე, შემომსვლარ პირებს დაუდგნენ
 და რჩი ან სამი წელი ცუდათ გაატარონ მათ სელ-
 ში. ამ ასალ ჩამოსუფს პატარა იმერლებს შეეძლოთ
 მაშინ, თუ კანტორა არსებობდეს, პირდაპირ კანტო-
 რაში მისუფიყენენ, რომელსაც შეეძლო მიეტა მათ-

თვის დარჩება და ისეთი ადგილები ეშვას სადაც ქიჩა თუ არა ექნებოდით ზიკვლად, წინით მაინც არ გაფუჭებულიყვნენ და ცოტა რამე სწავლა ან გამაცდილება შეეძინათ.

ბოლო იქნება ამ მოხაზვასურების ერთობის საქმე, რომელზედაც ესლა ჩვენ ვლახარაგობთ, ისე ვაჩვენებ ვასული თფილისში, რომ მას თავისი კასა ვაკმაართა და ამგვარად ვაეუძფობესობას, რამდენათაც შესაძლებელი იქნებოდა, თავისი წევრის — მოხაზვასურების მდგომარეობა. ხოლო თუ ეს შესაძლებელი არ არის და რაგონც ესლა მიდის იმათი საქმე და მდგომარეობა თფილისში, ხუც ასე დარჩება, ბეკრათ უმჯობესია, რომ ის ასაღვასდა იმეყელი ბიჭები, რომლებიც აქ ჩამოდან და საუკუნოდ ფუჭდებიან, და იღუპებიან უზატრონოდ, თავიანთ ოჯახებში დარჩენენ და იქ იშრომონ შეძლებისა ვაკრად. . . . .

გარეგანის მხრით ამ სტატიის ერთი ნაკლოუსლევიანება აქვს. ალაგ-ალაგ ავტორი მეტათ უქცევს იმერულ კილოზე და ხმარობს ისეთს სიტ-

ყვებს, რომელნიც ახლანდელს მწერლობაშიაც არ იხმარებიან იმ რიგათ. მაგალითად: «მანგიერათ», «მორება», «მოელის» მაგიერათ და სხვა ამისთანაები.

× ×

იანიჩარი.

დექსი თ. ილ. ჭავჭავაძისა.

აგერ წაზმიდან ისკუპა უაწაბაღულმა მეწანმა,
 შიარსა გაჭფანტა თრთოლით სმა მისმა რასტ-
 სა ყლერამა...
 მიჭქრის, მიჭფრინავს, მიჭქეკავს, უგან მისდევს მტვ-
 რისა ბუქი,
 მასუდ ზის ივერეული ჭაბუგი ვინმე, ჩაუქი.
 აგერ უეცრათ წაღამაც ჭყარში გაიკრიალა...
 თურმე მან თათვი თავისი შეაგდო, შეატრიალა...
 მერმე ლამაზათ ხან მარცხნივ, ხან მარჯვნივ გად-
 მონწკებოდა,
 ხან ცხენიდანა ხტებოდა, ხან ზედვე შეფრინდებოდა.
 ჭშეენოდა იგი ჭაბუგი ცხენზედა, ვით ალვა რგული.
 მაგრამ მე მისს მჭრვეტელს ამერია სული, გული.
 ვსთქვი, თუ ვისთვის შენ კისკასობ; ვისთვის
 აჩენ სიძარდესა,
 შენი წაა, რომ ამშეენებ შენს დამღუბველს ოს-
 მალეთსა?
 შენს სიძარდეს, სიჩაუქეს ქართლი შენიაჩ. დაჭყურებს,
 ხალხი შენი თავის ქებით ჭაბუგს გულს აწ
 გისაღისებს.

იანიჩარს ოსმალეთში ეძახდნენ უცხო ქვეყნის კაცს, ოსმალეთის ჯარში შესულს და რომელიც ხვანთქარს ემსახურებოდა. იანიჩარებში ერივნენ სხვათა შორის ქართველებიცა. ქართველი იანიჩარი, ჩვენი ქვეყნიდამ ოსმალეთში გადავარდნილი, უნახავს პოეტსა და გამოუხატავს მშვენიერი ლექსებით, რომელიც ეს არის, მკითხველო, რაც წაიკითხე. მოიგონე, მკითხველო, ამ თხზულების შინაარსი.—მშვენიერ ყაზაბალულ ცხენზედ ჯირითობს იანიჩარი და თავის სიმარდეს, ვაჟკაცობას და სიჩაუქეს იჩენს ეს ჩვენი ქვეყნის შვილი უცხო ქვეყანაში, ოსმალეთში. პოეტი უყურებს ამ ჭაბუკს და ჰფიქრობს თავის გონებაში: რისთვის კისკასობ, რისთვის იჩენ სიმარდეს ამ ქვეყანაში, ამ ხალხში, ამ შენს დამლუპველს ოსმალეთში? ვერა გხედავს და ვერ შეგხარის ვერც ის ქვეყანა, სადაც დაბადებულხარ და გამოზდილხარ, შენი სამშობლო, შენი მამული, შენი ქართლი,—ვერცა ის ქართველი ხალხი, რომელსაც გამოუკვებიხარ, შენი ღონე და ჯანი, შენი

სიმხნე და სიმარდე, შენი თავი შეგიწირავს
 ოსმალეთისათვისა და ხვანთქრისათვის.... ფუჭი
 გამოდის შენი სიცოცხლე და შენი ბიჭობა,
 ფუჭათ გამოუზღიხარ შენს დედას და შენს
 ხალხსა, ვერაფერს არგებ შენს ქვეყანას, თუ არ
 აენებ კიდევცა...

ამისთანა იანიჩარის ნახვით, მართლადაც,
 აერევა კაცს ნაღვლით სულიცა და გულიც;
 მაგრამ, განა მართო ამ გვარი იანიჩარები არიან?
 განა სხვა თვისების იანიჩარები აღარ არიან,
 რომელნიც ფუჭათ, უსაქმოდ და უხეიროდ
 ატარებენ დროსა? განა ჩვენშიაც არ ურევინ
 ამ გვარი იანიჩარები? ჩვენც რომ მივიხედ-მო-
 ვიხედოდ, თვალს მოვჰკრავთ მრავალსა და
 მრავალს ამისთანა იანიჩარს. რომ გადავაგლოთ
 თვალი ნამეტანს ნაწილს ვისაც ვიცნობთ, გა-
 ვარჩევთ ორ ნაირ კაცებს. ზოგი არის უხეირო,
 უნიჭო, საწყალი სულით და გულით, ან ავი,
 დაუნდობარი. ამათ, ამ ქამად, თავი დავანებოთ.
 ზოგი კი პირველი შეხედვითვე მოგვეწონება:
 მხნე, მარჯვე, ჯანმთელი, პატიოსანი და კარგი

—ღვთის მადლით ჯერ იპოვება ხოლმე ჩვენში ხან და ხან, მაგრამ იფიქრეთ და მიხედვით, რომ ესენი იანიჩარები არიან; იქნება გეგონოთ, რომ იანიჩარობა ეთქმის მარტო იმას, ვინც ოსმალეთის ჯარშია და ხვანთქარს ემსახურება? იქნება ჰფიქრობდეთ, რომ საქართველოში ვინც არის, იმას აღარ მიეთვისებოდეს იანიჩარობა? არა, განა არ შეიძლება, რომ აქ მცხოვრები კაცის სიცოცხლემ ისე ფუჭათ ჩაიაროს, რომ არა არგოს რა თავის ქვეყანას, თავის მამულსა; რამდენია ჩვენში ჯანმრთელი ყოჩაღი ბიჭი, რომელიც თავის სიცოცხლეს ქეიფში და ლხინში ატარებს და ქეიფისა და ლხინის მეტს არა რას ეძებს? რამდენია იმისათანა ვაჟკაცი, რომ ქვევრებს სიზმარშიაც ხედავს? რით არა ჰგავს ამისთანა კაცი იანიჩარს? ერთსა ხვანთქარისათვის დაუდვია თავი, მეორეს ღვინისათვისა. — ქვეყნისათვის კი, ხალხისთვის იანიჩარისაც ფუჭია სიცოცხლე და ლოთი ბიჭისაცა. ან რამდენია ჩვენში ჯანმრთელი ბიჭი, რომელნიც თითქმის მთელს სიცოცხლეს კენფ-

საოხრებაში ატარებენ და შესტრფიან მზეთ
 უნახავენ და მშვენიერ ქალებს? განა ამათი
 სიცოცხლე ისე ფუჭათ არ ჩაივლის, რომ სამა
 შობლოს არა არგოს რა?

ან რამდენია იმისთანა, ვისაც სწავლა აქვს
 მიღებული, გონებაცა აქვს გახსნილი და ჭკუა-
 ცა განათლებული, რომელნიც კიდევ ბევრს
 ჯაფას სწევენ, მუშაობენ, საქმობენ, სწერენ,
 კითხულობენ, სწავლობენ, — მაგრამ დაეცქერ-
 დეთ ამათაც და შევადაროთ ესენიც პოეტისა-
 გან გამოსახულ იანიჩარსა. ვკითხვით თითო-
 თითოს, რა გამოდის იმისი სწავლისაგანა და
 ცოდნისაგან? ემატება რამე ხალხს იმათი ჯა-
 ფითა და მოქმედებითა, ემატება რამე საქართვე-
 ლოს იმათი ფაცურობითა, თუ სულ არაფერი?
 თუ იმათი სიცოცხლეც უნაყოფოთა და ფუ-
 ჭათ ჩადის ქვეყნისათვის და არას არგებს სამ-
 შობლო ქვეყანას? რასაკვირველია, სწავლაზედ
 უკეთესი რა იქნება, განათლებაზედ უკეთესი,
 ან ჭკუაზედ, ან გონებაზედა? სწავლაცა და გა-
 ნათლებაც, ჭკუაცა და გონებაც, ხშირათ, ძა-
 ლიან ხშირათ ფუჭათ ჭკრებიან და იმათი პატრო-
 ნი თავისი თვისებითა ქვეყანას, საზოგადოებას
 სულაც არ ამშვენიებს. რასაკვირველია, ამ გვარ

იანიჩართ გარდა ურევიან ჩვენში, მეტადრე
ქალებში, თითო ოროლა, რომელნიც სულ
არ ემსგავსებიან იანიჩარს—რომელთაც ცოტა-
ოდენი სარგებლობა მაინც მოაქვთ თავისი ქვეყ-
ნისათვის და ხალხისათვის, ვთქვათ, იმითი მაინც,
რომ საწყალ გადაკარგულ სოფელში სადმე გა-
მართვენ ერთ უბრალო სახალხო შკოლას და
ასწავლიან თითო ოროლა გოგო ბიჭს წერა კით-
ხვასა. მაგრამ ესენი, რომელთა სიცოცხლე არ
ჩაივლის უნაყოფოთ ქვეყნისათვის და იქნება
მეტს არგებს, ვიდრე სიცოცხლე ბევრი სხვა
პირისა,—ამისთანები მეთქი ჯერ ძალიან ნაკლებ-
ბათ არიან.—რასაკვირველია, იმედი უნდა
გვქონდეს, რომ თან და თან განმრავლდება ამა-
თი რიცხვი.—ჩვენც უნდა ვეცადოთ ამასა,
სხვათა შორის ამის მისაღწევნელათ, უნდა
ვიკითხოთ და გარდავიკითხოთ ხოლმე უკეთესი
პოეტოეული თხზულებები და შევადაროთ ამო-
ნაკითხი ყოფაცხოვრებას.

ნიკ. დიმიტრაძე.

1871 წელსა.
ქ. ტფილისს.

2/16
 ხელის-მოწერა «კრებულზე»

ახალ ხელის მომწერთათვის

მ ი ი ლ ე ბ ა :

თფილისში: «კრებულის» განტორაში, სერგე-
 ვის ქუჩაზე, ხატისოვის სახლში, გ. წერეთლის
 და ამხ. (დუბელირის) სტამბაში.

ქუთაისს: გერასიმე კალანდარიშვილთან, სასული-
 კრო სასწავლებელში. — ქალაქს გარეთ მცხოვრებმა ამ
 ადრესით უნდა მოიწეროს: «*Въ Тифлисъ, въ кон-
 тору грузинскаго журнала «СБОРНИКЪ»,
 при типографіи Г. Церетели и К°. (бывшая
 Дубелира)*».

ხელ-მოსაწერი ფასი:

ნასკვარი წლის ანუ ექვსი წიგნისა

გაგზავნით — — — — — სამი მანეთი.
 თითო წიგნი ათშაურათ ღირს.

რედაქტორი და გამომცემი გ. წერეთელი.